

**ROUSSEAU VE RUSSELL'İN ÇOCUK EĞİTİMİNE
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME**

Damla Melek ÖZDEN

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

2019

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE ve SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE GRUBU EĞİTİMİ BİLİM DALI

**ROUSSEAU VE RUSSELL'IN ÇOCUK EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME**

(A Comparative Review on Rousseau and Russell's Views on Child Education)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Damla Melek ÖZDEN

Danışman: Prof. Dr. Mustafa CİHAN

Erzurum
Eylül, 2019

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Damla Melek ÖZDEN tarafından hazırlanan “Rousseau Ve Russell’ın Çocuk Eğitimine İlişkin Görüşleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” başlıklı çalışması 09 / 09 / 2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU
Atatürk Üniversitesi

Danışman: Prof. Dr. Mustafa CİHAN
Atatürk Üniversitesi

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AYDOĞDU
Erzurum Teknik Üniversitesi

.....

.....

.....

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

27 Eylül 2019

Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR V

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Rousseau Ve Russell’ın Çocuk Eğitimine İlişkin Görüşleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

09/09/2019

Damla Melek ÖZDEN

Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimimde olduğu gibi yüksek lisans eğitimim sürecinde de bilgi ve tecrübesiyle desteğini gördüğüm sayın hocam Prof. Dr. Mustafa CİHAN'a ve ilk günden bugüne beni yüreklendiren, engin bilgi birikimiyle yolumu aydınlatan değerli hocam, sevgili babam Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamda da belirttiğim gibi çocuğun hayatında aile; başlangıç ve bitiş noktasıdır. Her çocuk onu çepeçevre saracak ve yaşama dair iyi olan her şeyle tanıştıracak bir aileye ihtiyacı duyar. Fedakârlıkları ve bana kattıklarıyla ailelerime, yakınlarıma sevgili eşim Arş. Gör. Melih ÖZDEN'e bu süreçteki destekleri ve güvenleri için teşekkür ediyorum.

Son olarak meslek hayatının başında olan bir öğretmen olarak; merak eden, soru soran, hayatı anlamaya çalışan o güzel öğrencilerime (küçük filozoflarıma), bana kattıkları ve hayatı onların kalbi ve gözleriyle görmemi öğrettikleri için yürekten teşekkür ediyorum.

Damla Melek ÖZDEN

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ROUSSEAU VE RUSSELL'İN ÇOCUK EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Damla Melek ÖZDEN

Eylül 2019, 113 Sayfa

Amaç: Bu çalışmanın amacı çocuk eğitimi konusunda felsefe tarihinin iki önemli filozofu olan Rousseau ve Russell'in görüşlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda filozofların çocuk eğitimi konusunda benzer ve farklı yönlerinin neler olduğunun da bir karşılaştırmasını yapmaktır.

Yöntem: Bu çalışmada araştırılması hedeflenen olgular ve görüşler hakkında bilgi ve belgeler toplanarak nitel bir yöntem izlenmiştir. Nitel yöntemle ele alınan bilgiler ise betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bilgi ve belgeler toplanarak bunların arasındaki ilişkiler incelenerek betimsel analizle nitel bir araştırma oluşturulmuştur.

Bulgular: Eğitim, modern çağ ve teknolojinin ilerlemesiyle beraber felsefenin gücünden destek alarak yeniden ele alınması gereken bir konudur. Eğitime ilişkin dokunuş yapabilmek çocuğu anlamaktan ve onun yetiştirilme serüveninden geçmektedir. Rousseau ve Russell'in eğitimin başlangıcına çocuğu yerleştirmeleri istenilen hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli yer tutar.

Sonuç: Rousseau ve Russell'a göre çocuk, değerli bir varlıktır. Eğitimin temelinde, çocukta var olan cevheri ortaya çıkaracak bir anlayış olmalıdır. Bu bağlamda başta anne-baba ve öğretmenler olmak üzere hayatında çocuk bulunan herkesin bu bilinçle yaklaşması gerekirken onun fitratındaki güzellikleri zedelemeyen; anlama, yorumlama ve sorgulama kabiliyetini destekleyici bir süreç oluşturulmalıdır. Eğitim, çocukların gelecekte nasıl bir birey olacaklarını belirlerken, içlerinde bulunan gizli gücü ortaya çıkarabilmelerini sağlamalıdır.

Anahtar Kelimeler: eğitim, çocuk, felsefe, Russell, Rousseau

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

A COMPARATIVE REVIEW ON ROUSSEAU AND RUSSELL'S VIEWS ON CHILD EDUCATION

Damla Melek ÖZDEN

September 2019, 113 Pages

Purpose: The aim of this study is to present the views of Rousseau and Russell, two important philosophers in the history of philosophy about child education. In this context, it is a comparison of the similar and different aspects of the philosophers about child education.

Method: In this study, a qualitative method was followed by gathering information and documents about the cases and opinions that were aimed to be investigated. The qualitative information was analyzed by descriptive analysis. Descriptive analysis and qualitative research will be formed by collecting information and documents and examining the relationships between them.

Findings: Education is a topic that needs to be reconsidered with the support of the power of philosophy as well as with the advancement of modern era and technology. Being able to touch the education is through understanding the child and his or her upbringing adventure. Rousseau and Russell play an important role in achieving the goals that are required to place the child at the beginning of education.

Result: According to Rousseau and Russell, the child is a valuable presence. The basis of education should be an opinion that will reveal the ore that exists in the child. In this context, everyone who has children in their lives, especially parents and teachers, should approach this awareness while not damaging the beauties of his nature; a process that supports the ability to understand, interpret and question. Education should enable children to uncover the hidden power contained within them in determining what kind of individual they will become in the future.

Keywords: education, child, philosophy, Russell, Rousseau

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş.....	1
Araştırmanın Amacı.....	3
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	4
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
Varsayımlar.....	6
Terim ve Tanımlar.....	6
İKİNCİ BÖLÜM.....	8
Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar.....	8
Çocuk ve Eğitim.....	8
Çocuk ve Felsefe.....	11
Rousseau'nun Yaşamı ve Felsefesi.....	14
Russell'in Yaşamı ve Felsefesi.....	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	27
Yöntem.....	27
Araştırma Yöntemi.....	27
Araştırmanın Veri Kaynakları.....	28
Veri Toplama Teknikleri/Araçları.....	28
Süreç/Uygulama.....	29
Veri Analizi.....	29
Araştırmacı Rolü.....	30
Geçerlik ve Güvenirlik.....	31
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	33
Bulgular.....	33

Rousseau’da İnsan Kavramı.....	33
Natüralizm ve Eğitim	36
Rousseau’da Çocuk Eğitimi.....	39
Doğaya Uygun Eğitim.....	41
Çocuk Hakları	42
Eğitimin Önemi.....	43
Eğitimin Aşamaları ve Amacı.....	45
Bebek ve Eğitimi.....	45
Konuşan Çocuk Çağı	47
İlk Gençlik.....	50
Buluğ Çağı/ Mantık Çağı	52
Genç Yetişkinlik Dönemi.....	54
Ahlak Eğitimi	56
Cinsiyet Açısından Eğitim	58
Russell’da İnsan Kavramı	60
Analitik Felsefe ve Eğitim	64
Russell’da Çocuk Eğitimi	67
Eğitimin Amacı	72
Gelişim Dönemleri	74
Çocuğun İlk Yılları	75
Anaokulu Dönemi	77
On Dört Yaşından Önce Eğitim / Temel Eğitim	79
Üniversite Yılları.....	81
Kişilik Eğitimi.....	82
Ahlak Eğitimi	87
Zihinsel Eğitim.....	90
Cinsiyet Açısından Eğitim	93
Rousseau ve Russell’ın Çocuk Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması.....	95
BEŞİNCİ BÖLÜM	101
Tartışma, Sonuç ve Öneriler.....	101
Tartışma ve Sonuç.....	101
Öneriler	103
KAYNAKÇA	104
ÖZ GEÇMİŞ.....	107

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

İnsanlık tarihi sürekli meydana gelen değişimlerle oluşmuştur. Bu değişim süreci, insanoğlunun yeryüzünde var oluşuyla birlikte başlamıştır. İnsan, varlığını devam ettirebilmek amacıyla kendisine verilmiş olan merakla başlayan ve ihtiyaca dönüşen bir öğrenme süreci içerisine girmiştir. Bu süreç, geçmişten günümüze kadar ürettiği tüm bilgi ve değerlerin kuşaklar arasındaki aktarımını sağlamıştır. Bilginin ve tüm değerlerin yeni nesillere ulaşmasını sağlayan ana unsur ise eğitimidir. Eğitim, insanın yeryüzünde kendisi için verdiği en büyük uğraştır. Bu uğraşın bir sonucu olarak kendisini insan yapan niteliklerinin kazanımını, ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, eğitim kurumuna borçludur. Buna göre eğitim, yeni kuşakları toplum yaşayışında yerlerini almaları için hazırlarken onların gereken bilgi, beceri ve bakış açılarını elde etmelerine ve kişilik gelişimlerine yardımcı olan en önemli etkinliktir.

Eğitim, insanın içinde var olan yatkınlıkları büyüme ve olgunlaşma sırasında uyarmak ve olumlu yönde desteklemektir. Bunun için yetişkinlerin çok yönlü yardımlarının yanı sıra, kişinin gelişimine uygun bir de 'çevre' veya öğrenme ortamı gerekmektedir. Eğer bu çevre iyi düzenlenirse öğrenci, fazla bir yabancı yardıma ihtiyaç duymadan kendi biyolojik ve sosyal varlığını ortaya koyabilir. Bir kişinin kendini şekillendirmesinde, kendi şahsiyetini ortaya koymasında içinde yaşadığı toplum ve kültür çok önemlidir. Bugün dünyanın çeşitli toplumlarında ve farklı bilim alanlarında değişik insan anlayışları vardır. Antropolojinin, felsefenin, ilahiyatın insan anlayışları farklı olduğu gibi, gerek tarih içinde derinlemesine gerek dünya üzerinde genişlemesine, farklı çağlarda ve toplumlarda değişik insan anlayışları ve dünya görüşleri, değişik eğitim amaçları ve sistemleri ortaya çıkarmışlardır (Ergün, 2014, s. 2).

Eğitim ömür boyu süren bir yol olsa da merkezinde çocuk vardır. Çünkü bir çocuğu yetiştirmek geleceği şekillendirmektir. Çocuğun eşsiz dünyasında atacağımız her bir tohum ilerleyen süreçte bize geri dönecektir ve edinilen bilgi ve kültürün aktarımında ana yol olacaktır. Bu nedenle çocuğun yetiştirilmesinde eğitim olmazsa olmazlardandır. Geçmişten günümüze eğitim ve çocuk üzerine yapılan birçok görüş ve oluşturulan davranış biçimleri vardır. Bunların birçoğu geçerliliğini korusa da değişen ve gelişen dünya şartları farklı ihtiyaç ve beklentileri doğurmuştur.

Çocuk eğitiminde çağına damga vuracak görüşlere sahip olan Jean Jacques Rousseau ve Bertrand Russell çocuğa farklı açılardan yaklaşmış, günümüz çocuk eğitiminde de önemli kaynaklar arasında yer almışlardır.

Rousseau'nun 1762 yılında yazdığı *Emile* adlı eser ise bu görüşlerin temelini oluşturmaktadır. Bu çağın genel anlamda atmosferine baktığımızda; eğitimden başlayarak tüm değerlerin çatıştığı, toplumsal gerginliğin yoğun yaşandığı bir dönem olduğunu görmekteyiz. Bu kaos ortamını fırsat bilen bir çok filozof ortaya koyduğu çeşitli görüşlerle yaşanan problemlere çözüm bulmayı hedeflemiştir. Özellikle bu dönemde tüm dengeleri değiştiren sanayileşme sürecinin başlamasıyla birlikte toplumsal yapıda meydana gelen değişimler başta eğitim olmak üzere birçok alanda değişimi zorunlu kılmıştır. Bu konuda yaşadıkları dönemin temel problemlerine duyarlı olup özgün ve radikal görüşleriyle Rousseau ve Russell karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau, eğitim noktasındaki çalışmalarında başlangıç noktası olarak anne-babayı seçer ve ilk eğitimin ailede başladığını belirtir. Çünkü eğitim işinden birinci derecede sorumlu olan onlardır. Daha sonra öğretmen ve en son olarak da çevre etkenleri çocuğun hayatına yön verecek etkenler arasında yer alır. Çocuk, bu unsurların bir araya gelmesiyle hayata dair bilgiler edinir. Çocuğun yetiştirilmesinde başka bir önemli nokta da onun hem fiziksel hem de psikososyal özelliklerini tanıma gereğidir. Ona göre çocuk “Çocuktur anlamaz, çocuk dediğin zamanla büyür...” gibi temel hükümlere karşı çıkarak; beden ve ruhtan oluşan bir bütün olarak değerlendirilmeli ve desteklenmelidir. Sağlıklı bir gelişim göstermesi için onun hem bedensel özellikleri hem de ruhsal gelişimi çok iyi irdelenmelidir. Günümüzün önemli pedagoglarından Haluk Yavuzer'in de ifade ettiği gibi “Çocuk, eksik bir yetişkin değil, fakat zihinsel, bedensel, sosyal ve duygusal gereksinimlerini tamamlamak isteyen, kelimenin tam anlamıyla ‘kişi’dir.” (Yavuzer, 1999, s. 199) Bu düşünce yüzyıllar öncesinde yaşamış Rousseau'nun pedagojiyle yan yana ilerlediğini göstermektedir. Ayrıca çocuğun bir de ruhsal gelişimi vardır ki bu da en az bedensel gelişimi kadar önemlidir. Günümüzde çocuğun ruhsal gelişimini inceleyen dal ‘çocuk psikolojisi’ olarak adlandırılmaktadır. Çocuk psikolojisi, bireyin doğum öncesi döneminden başlayarak ergenlik evresine kadar süren gelişimini ele alır (Özüdoğru, 2005, s. 46). Çocuğun ruh sağlığının istendiği gibi iyi gelişmesini öncelikle aile ilişkileri şekillendirir. Anne-babanın kendisine ve başkalarına göstermiş olduğu davranışları gözlemler ve onları iyi bir ses kaydedici olarak hafızasına atarak davranış ve tutumlarını oluşturur. Davranış ve tutumlardaki sağlıklı gelişme, iyi bir ruh sağlığının temel taşıdır. Bu noktada anne-babalar, çocuğu ile ilişkilerinde özverili ve hassas davranmalıdır. Çünkü bir çocuğa yanlış bir davranış öğretmek kolayken, yanlış

öğrendiği bir bilginin unutturulup yeniden doğru bilginin öğretilmesi çocuğun o davranışı en başında doğru öğrenmesinden kat kat daha zordur.

Bertrand Russell ise, felsefe tarihinin önemli düşünürlerinden olmasının yanı sıra, çağının bilgin ve sosyal eleştirmenlerinden biri olması dolayısıyla kendi dönemindeki düşünürler arasında farklı bir yere sahiptir. Bu da onda düşünce çeşitliliği ve derinliği olduğunun göstergesidir. Tıpkı Rousseau gibi çağının ötesinde oluşturduğu eğitim görüşleriyle döneminde ve sonrasında ses getirmiştir. Öğretmen-öğrenci iletişimi ve etkileşimi, anne-baba tutumları, aile öğretmen arasındaki ortak payda, eğitimde devlet unsuru vb. gibi günümüzde de eğitimin temel sorunlarının kaynağına işaret etmiştir. Russell bu kavramlar üzerinde kendi sistemine uyan orijinal fikirlerde düşüncesini açıkça savunmuş ve bu düşünceleri ile paralel bir tutum sergilemiş, gerek döneminde gerekse kendinden sonraki dönemlerde onun bu düşünceleri birçok şekilde taraftar bulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Genel bir tartışmasını vermiş olduğumuz araştırmamızın öncelikli amacı, Jean Jacques Rousseau ve Bertrand Russell'in çocuk eğitimine ilişkin görüşlerinin ayrıntılı incelemesini sağlayarak, günümüz eğitim sisteminde karşılaştığımız ve kronikleşip ilerlemenin mümkün olmadığı temel problemlere karşı bir bakış açısı oluşturabilmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için temel alınan filozofların insana bakış açıları ve çocuk eğitimleri iki ayrı başlık altında incelenecektir.

Çalışmamızda asıl amacımızı gerçekleştirebilmek için öncelikle Rousseau ve Russell'in hayatları ve felsefelerindeki temel düşüncelerinin açıklanması amaçlanmıştır. Çünkü düşünürlerin eğitime bakış açılarında hem hayatı hem de içinde bulunduğu çağın önemli bir etkisi olmuştur. Bu nedenle çalışmamızın tam manasıyla anlaşılması için bu konuya yer verilecek ve düşünürlerin yaklaşımları temel alınacaktır.

İkinci olarak, düşünürlerin yaşadıkları çağın şartlarında ortaya koyduğu ve ileri görüşlülükle günümüze yansımaları sunduğu eğitim anlayışları incelenecektir. Uygulanan eğitim faaliyetlerine değinilmesi bu anlayışları daha somut bir temele yerleştirecektir. Düşünürlerin, ne tür bir eğitim sistemini önerdiği, ailenin çocuğun eğitimindeki yeri, öğretmen-öğrenci iletişimi, çocuk eğitiminde ödül-ceza gibi temel konulara değinilerek çocuk eğitiminde bulunması gereken yöntemler üzerinde durulacaktır.

Üçüncü olarak, iki düşünürün çocuk eğitimine ilişkin görüşleri karşılaştırılarak, günümüz eğitime katkıları ortaya koyulacaktır.

Çalışmamızın amacına, aşağıda belirtilen alt amaçlar gerçekleştirilerek ulaşılmaya çalışılacaktır:

1. Rousseau ve Russell'in eğitim anlayışlarının oluşmasında, yaşadıkları çağın etkisi var mıdır?
2. Felsefe ile eğitimin ortak paydası nedir ve birlikte nasıl yürütülebilir?
3. Eğitimi etkileyen unsurlar nelerdir? Rousseau ve Russell'a göre eğitim süreci nasıl şekillenir?
4. Rousseau ve Russell felsefi bir problem olarak insanı nasıl yorumlamışlardır? İnsanın, iyi bir eğitim sürecinden geçebilmesi için ne gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir?
5. Rousseau ve Russell'in temel eserleri olan *Emile* ve *Eğitim Üzerine*'de hangi temel problemler üzerinde durulmuştur? Bunların, günümüz eğitim faaliyetleriyle benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
6. Rousseau ve Russell'in eğitim görüşlerindeki benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Yeni neslin eğitim beklentisine hangi görüş daha rahat uygulanabilir?

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

İlk çağdan bugüne üzerinde en çok konuşulan, tartışılan, eleştirilen ve değişime uğrayarak sürekli yenilenen alanlardan biri eğitimdir. Bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte, toplumsal ve evrensel boyutta sürekli güncellenen bir olgu olan eğitim, en önemli güç haline gelmiştir. Öyle ki günümüzde toplumların varlığını koruması iyi ve doğru bir eğitim sürecine bağlıdır. İyi yetişmiş bireylerin geleceğin inşasını oluşturduğu ve sahip olduğu bilgi ile dünyada söz sahibi olduğu bir dönemde daha iyisi için çeşitli arayışlar devam etmektedir. Bu arayışlara sistematik ve derinlemesine yapılan bakış açılarıyla cevap bulunabileceği düşüncesi yapılan çalışmanın önemini göstermektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar ise eğitim konusunun niceliğinin ve çeşitliliğinin artmasını da beraberinde getirmiştir.

Eğitim bir süreçtir ve bu süreci kuran üç temel ayaktan oluşmaktadır. Bu ayaklar: Çocuk, aile ve öğretmendir. Bu ayaklardan birinde yaşanan bir sallantıda sistem genel olarak etkilenip, işleyişte aksamalar oluşur. Yalnızca öğretmenden beklenen bir mucizede, rehbersiz bir çocuğun gayretinde ya da 'çocuğum iyi yerlerde olsun' temennisi ile yol alan ailenin bireysel gayretiyle değil de ancak üçlü etkileşim ile istenilen hedefler gerçekleşir. Bu bağlamda çalışmamızda eğitimcide bulunması gereken özellikler, ailenin çocuğun eğitimindeki katkısı ve öğrencinin sorumlulukları üzerinde durularak Rousseau ve Russell'in bu konudaki görüşleri dikkate alınarak incelenecektir.

Çalışmamızda, zamanına damga vuran iki filozofun çağının ötesinde sahip oldukları eğitim görüşleri ve uygulamaları, sosyal yaşamı şekillendiren unsurlar olarak ortaya konulmuştur. Diğer yandan eğitime yönelik ortaya konulan bu düşüncelerin incelenmesi ve bu düşünceleri betimleyen kullandığımız faktörlerin her biri, aynı zamanda, bağımsız olarak yapılabilecek çalışmalara da kaynaklık etme özelliği taşımaktadır. Bu çalışma ile felsefenin eğitim üzerindeki etkisi keşfedilmiş, günümüz eğitiminde kullanılan pek çok uygulamanın yüzyıllar öncesinde varlığının olduğu tespit edilmiştir. Daha önce felsefe dünyası ve eğitim arasında çeşitli karşılaştırmalar yapılmış ve günümüz eğitim sistemine katkıları incelenmiştir. Fakat yapılan literatür taramasında, B. Russell ve J. J. Rousseau'nun birlikte incelenerek şu an hakim olan eğitim anlayışıyla değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda çalışmamız, bu konuda bir ilk olma özelliğini taşımakla beraber, ilgili konunun açıklığa kavuşturulması noktasında önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

“Rousseau ve Russell’in Çocuk Eğitimine İlişkin Görüşleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” başlıklı çalışmamızda, düşünürlerin eğitim noktasında yapmış olduğu çalışmalar incelenmiştir. Fakat yazılı kaynaklarda bulunmayan veya günümüze ulaşmayan bilgi eksikliği eğitim anlayışlarını eksiksiz aktarma yönünde incelememize sınırlandırma getirmiştir. Bununla birlikte çalışmamızda B. Russell’in *Eğitim Üzerine* kitabı ve J. J. Rousseau'nun *Emile* adlı eserleri incelenmiş, bu bağlamda filozofların eğitim anlayışları ve uygulamaları ortaya konulmuştur.

Araştırmamız nitel bir araştırma olmasından dolayı, veriler doküman analizi ile elde edilmiştir. Öncelikle, filozofların eserleri birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Filozoflara dair yazılan eserler ve eğitim noktasında yapılan çalışmalar da ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Yer yer bu eserler üzerinden, çalışmamızın içeriğine uygun yorumlamalar ve çıkarımlar yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda, genel geçer sonuçlar elde etmek güçtür. Çünkü araştırılan konuda, yorumlamalarda ve varsayımlarda bulunulması, ayrıca, bakış açısına göre bir konudaki yorumun değişiklik göstermesi, çalışmaların genel geçerliliğini engellemektedir. Bu anlamda, nitel araştırma ile hazırlanmış olduğumuz bu çalışmada da, aynı durumlar geçerlidir. Bu durum, çalışmamızın sınırlılığıdır.

Çalışmamızda, üzerinde inceleme yaptığımız eğitim kavramı, geniş ve kapsamlı bir yapıya sahiptir. İçerik anlamında da, yoruma açık bir yanı bulunmaktadır. Çünkü pek çok eğitim kavramı, toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi özel açıdan baktığımız zamanda

bireyden bireye farklılık gösterme özelliğine sahiptir. Bu nedenle eğitim konusunu sadece iki düşünürün görüşleri bağlamında değerlendirmeye ve incelemeye çalıştık.

Varsayımlar

Varsayım; üzerinde çalışılan alanla ilgili olarak, henüz kanıtlanmamış ya da ispatlanmamış ancak ispatlanabileceği beklenen ilke olarak ortaya konulan açıklamalardır. Çalışmamızın temel varsayımı, eğitim sistemi içerisinde felsefenin sorgulayıcı ve eleştirel yapısını katarak, eğitimde yaşanan tikanıklara çözüm bulunup bulunamayacağı sorusudur. Çalışmamızın bir diğer varsayımı ise, eğitimin birincil aktarıcıları aile ve öğretmen yaklaşımlarında felsefenin destekleyici gücü kullanılabilir mi olmuştur.

Felsefenin eğitimi destekleyici bir alan olduğu ve oluşturulan her eğitim kuramının felsefi düşünce temelleriyle doldurulması gerektiği düşünülmüş, bu temeller çerçevesinde yol alındığı takdirde hem Türk Eğitim sisteminde hem de ulusal boyuttaki eğitim politikalarında yönlendirici bir etkisinin olacağı varsayım olarak kabul edilmiştir.

Terim ve Tanımlar

Birey: Sosyal bilimler terminolojisi açısından bakıldığında ‘birey’, ‘benlik’, ‘kişi’, ‘fail’, ‘özne’ ve ‘fert’ gibi birçok kavramın tekil bir insan varlığını karşılama amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Genel mahiyette tek bir insana karşılık gelen bu kavram belirli bir disiplin çerçevesinde incelendiğinde belirli yönleriyle farklı özellikleri içerisinde barındırdığını görmekteyiz. Ele alınan düşünürlerin insana ilişkin görüşleri ve sonrasında geliştirdikleri eğitim anlayışlarıyla toplumu oluşturan en küçük unsur olan birey, çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. İyi bir yaşam için gerekli olan insani vasıflar ve sonrasında uygulanacak olan eğitim çalışmaları bireyi ön plana çıkarmıştır.

Düşünce: İnsana özgü olan düşünme faaliyetlerinin iç ya da dış uyaranlara yanıt olarak gelişen düşünme ediminin ürünü; insanın zihinsel faaliyetleriyle dış uyaranlar arasında kurduğu bağlantının sonucu olan şey. Kişinin bir konu üzerindeki yargısı, bir nesnenin fikirlerle oluşturulmuş soyut tasarımı; bilinçli insan kavramlarını birbirine bağlanmasını ve yeni bilgilere ulaşılmasını mümkün kılan işlemler, süreçler bütünüdür (Cevizci, 2013, s. 152).

Eğitim: Bireyin kendi yaşantısı yoluyla davranışında meydana gelen değişimdir. Eğitim ister bilinçli bir şekilde uygulansın (formal eğitim), ister gelişigüzel bir biçimde bireyin içinde yaşadığı çevrenin etkisiyle oluşsun (informal eğitim) sadece istendik nitelikteki davranış değişimlerinin oluşturulmasını kapsar (Senemoğlu, 2012, s. 85). En genel anlamda eğitim, insanların yetiştirilmesi, topluma yararlı hale getirilmesi amacı içerisinde varlığını

devam ettirir. Ancak değişen şartlara ve koşullara bağlı olarak her geçen gün dinamizmi değişen bir yapıya sahiptir.

Bugün toplumların gelişmişlik düzeylerinin ve ileri yıllara yönelik planlamalarında eğitim, öncelikli alan seçilmiştir. Bunun nedeni geçmişten bugüne kadar insanlığın geçirmiş olduğu toplumsal süreçler eğitim çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu süreçlerin eğitim süreci ile i içe geçmiş olmasıdır.

Felsefe: Yunanca “seviyorum, peşinden koşuyorum, arıyorum” anlamına gelen phileo ve “bilge, bilgelik” anlamına gelen sophia sözcüklerinden türeyen terimin işaret ettiği entelektüel faaliyet ve disiplindir (Cevizci, 2013, s. 176). Felsefenin nihai amacı genel olarak varlığı, bir bütün olarak da evrenin kendisini anlamak, bunlar üzerine dşunebilmektir. Bu yolda kendisine araç olarak soru sormayı kullanır. Bu özelliği felsefeyi diğer tüm disiplinlerden ayırarak insanın yaşamını ilgilendiren her alan için bir cevap arayışına sokar. O halde varlığının başlıca bölümü ruh olan insanın temel dşncesi, ruhun gerçek gıdası olan bilgeliği aramak olmalıdır. Bütün bu ifadeler gösteriyor ki felsefe, yani bilgece yaşama tarzı insanın gerçek mutluluğa ulaşmasının anahtarı olma niteliğindedir. Çünkü bilgelik hem insanın kendisini tanıması, hem de çevresini tanıyıp iletişim kurabilmesi bakımından önemlidir (zden, 2015, ss. 148-149).

ocuk: ‘ocuk nedir ya da kimdir?’ sorusu hala zlemeyen, evrenin temel sorunlarından biri ve en önemlilerindedir. ocuk başka dillerde, rneğin İngilizcede “the child” gibi bir harfi tariflerle belirlenen, bütün yaratıkların en doruk noktasında bulunan en yetkin yaratıktır. Bu sadece sıradan bir ham malzeme ya da lken’in deyimiyle balmumu olamaz. ocuk, evrene anlam veren, her şeyin onun için var olduğu bir gerçektir. Onsuz ne bilim, ne felsefe, ne sanat ve ne de din söz konusudur. Bütün eğitim sistemleri onun için, onun gelişmesi için vardır (Turgut, 1991, s. 34).

İKİNCİ BÖLÜM

Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Çocuk ve Eğitim

“Çocuk, iki yaşından ergenlik çağına kadar süren büyüme dönemi içinde bulunan insan yavrusu veya henüz erinlik dönemine erişmemiş kız veya erkek yahut bebeklik çağı ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan insandır.” (Oğuzkan, 2017, s. 11) Bu ifade, çocuk hakkında yapılabilecek sayısız tanımlardan sadece biridir. Anne-babanın, insanlığa ve dünyaya armağanı olan çocuk hakkında ne söylene, ne yazılsa onu tarif etmede yetersiz kalır; çünkü çocuk, çevreden aldığı bilgileri kendi dünyasında anlamlandırma ve yorumlamasıyla özgün bir duruş sergiler. Bu nedenle her çocuk keşfedilmeyi bekleyen ayrı bir cevherdir. Yaşamın başlangıcı olan bu gelişim dönemi en saf ve temiz var oluş zamanını kapsamaktadır.

Çocuk, yaşamının ilk yıllarında savunmasız ve ilgiye muhtaç bir şekilde büyüme serüveni içerisinde bulunur. Zihin melekelerinin vermiş olduğu sinyallerle acıkma, uyuma, barınma gibi temel ihtiyaçlarını, huzurlu olduğunu ya da rahatsızlığını, gülme ve ağlama refleksleriyle yansıtmaktadır. Ebeveynlerin birincil sorumluluğu, çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaktır; ancak yalnızca bu yönde yapılan yardımlarla ebeveyn olmanın yeterliliğine ulaşılamaz. Çocuğun, psikolojik olarak iyi bir kişilik gelişimine kavuşması ve sosyal hayata hazır bir birey haline gelebilmesi de büyümenin zorunlulukları arasındadır. Çocuğun kişiliği, doğumundan itibaren doğrudan ve dolaylı öğrenme süreçleriyle şekillenir. Bu süreçlerin gelişmesi için gerekli alt yapının sağlanması önemlidir.

Çocuğun gelişiminde fiziksel ve psikososyal özelliklerini tanıma, onun sağlıklı gelişimi için önemli olan diğer bir husustur. Her çocuğun kendisine özgü bir gelişim öyküsü vardır. Bu farklılıkları değerli kılabilmek, onun kendi kanatlarıyla uçabilmesini sağlamak, eğitim sürecinin ürünüdür. “Çocuk, eksik bir yetişkin değil, fakat zihinsel, bedensel, sosyal ve duygusal gereksinimlerini tamamlamak isteyen, kelimenin tam anlamıyla kişidir.” (Yavuzer, 2016, s. 199) Çocuğun eşsiz dünyasında atılacak her bir tohum, onun birey olma yolundaki birikimi olacaktır. Bu nedenle çocuk büyütmenin yalnızca besleme ve barındırmadan ibaret olmadığı gerçeğiyle yüzleşmekteyiz.

Eğitim, insanın içinde var olan yatkınlıkları büyüme ve olgunlaşma sırasında uyarmak ve olumlu yönde desteklemektedir. Bunun için yetişkinlerin çok yönlü yardımlarının yanı

sıra, kişinin gelişimine uygun bir de çevre veya öğrenme ortamı gerekmektedir. Eğer bu çevre iyi düzenlenirse öğrenci fazla bir yardıma ihtiyaç duymadan kendi biyolojik ve sosyal varlığını ortaya koyabilir. Bir kişinin kendisini şekillendirmesinde kendi şahsiyetini ortaya koymasında içinde yaşadığı toplum ve kültür çok önemlidir (Ergün, 2014, s. 2). Eğitim, genç kuşakları geleceğin yetişkin yapma yolundaki en önemli araçtır. Çocuğun eğitimi deyince aklımıza gelen ilk isim anne-baba olur. Çünkü eğitim işinden ilk sorumlu olan ve eğitimi başlatan onlardır. Daha sonra öğretmen ve en son olarak da çevre etkenleri çocuğun hayatına yön verirler. Çocuğun iyi yetişmesi için uyumlu bir aileye, iyi bir okula ve uygun bir çevreye ihtiyaç vardır (Özüdoğru, 2005, s. 15). Birçok etkenin bir araya gelmesiyle eğitim süreci işlemeye başlar.

Eğitimin amacı; eğitilen bir kişide, eğitim vasıtasıyla gerçekleştirilmek istenen ve gerçekleştirilmeye çabalanan şahsiyet özellikleri ve değişiklikleridir. Burada hem zihni-ruhsal hazır olma durumları (dispozisyon) yaratmak hem de kültürel özellikler kazandırmak söz konusudur (Ergün, 2014, s. 8). Eğitimin amaçları genel olarak ülke politikaları şeklinde belirlenmektedir. Bu amaçlar belirlenirken öncelikli olarak çocukta var olan şahsiyet, yetenek ve beceri esas alınır ve bu özelliklerin toplumun ve kültürün yapısına uygun bir şekilde bütünleşmesi istenir. Eğitimin amaçları belirlenirken, bunların devamlı değişen yaşam şartlarına göre değiştirilmelerinin gerekip gerekmediği veya başka bir deyişle eğitim amaçlarının ne kadar süre geçerli olacağı da önemli bir konudur (Ergün, 2014, s. 25).

Eğitim süreci, tecrübeler sonucunda öğrenmiş olduğu bilgileri de içerine alır.

Eğitim süreci, öncelikle öğrenme sürecine girmekte ve öğrenmesiz bir eğitim söz konusu olmamaktadır. Öğrenmenin de en azından bir nesnenin bulunması ve bu nesneye tecrübenin hakim olması gerekmektedir. ‘Tecrübe (experience)’ kavramının öğrenme kavramı içindeki yeri çok önemli görülmektedir... Tecrübe sonucu öğrendiğimiz şeyleri, öğrenmenin dışında tutmak mümkün değildir. İnsan geçmiş tecrübeleri ya da deneyimleri bir zamanlar öğrenme sürecinde geçmiş, bir kısmı alışkanlık haline gelmiş, bir kısmı da yeni süreçlerde kullanılmıştır. Zaten geçmişte kazanılan bazı tecrübeler alışkanlık haline geldiği takdirde, yeni tecrübelerin kazanılması söz konusu değildir. Ama şurası bir gerçektir ki, öğrenme sürecinde yeni bir şey söz konusu olduğu zaman bilinçliliğin şart olduğunu görmekteyiz (Turgut, 1991, s. 23).

Bu bağlamda eğitim, yalnızca güncel bilgilerle ilerleyen bir süreç değildir, geçmişin köklerine sarılarak bugün bildiklerimizi daha anlamlı ve güçlü kılar.

Eğitim hızlı değişen bir olgudur bu nedenle tarihi süreç içerisinde hep aynı çizgide ilerlememiştir. Eğitimin sahip olduğu dinamikler nedeniyle her geçen gün ilerleme gösterilmesi gereken bir alan niteliği kazanmıştır. Ataerkil bir yapının genlerini taşıyan toplumumuzda ise birçok etken yaşam standartlarının değişmesine neden olmuştur. Bu

değişimlerin başında; sanayileşme, hızlı kentleşme, geniş istihdam alanları, kültür ve yaşam çevresi gibi nedenler; hem eğitimin dinamiğine etki etmiş hem de çocuğun ilk eğitim merkezi olan ailede rollerin değişmesine, farklılaşmasına neden olmuştur. Her geçen gün ilerleme gösteren bilim ve teknoloji yaşam standartlarında yükselme sağlarken, daha öncesinde ihtiyaç duyulmayan birtakım yeni gereksinimleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise sosyoekonomik yaşamda daha fazla iş gücüne gereksinimi zorunlu kılmıştır. Anne rolündeki kadın ve baba rolündeki erkek değişen yaşam şartlarında alışlagelmiş olan rol-modellerinden uzaklaşarak yaşam maratonunda bir bütün haline gelmiştir. Ailenin ekonomisine katkıda bulunan kadın, en zor işlerde çalışabilirken yaşamın her alanında kendisine yer ve konum elde etmeye başlamıştır. Aynı şekilde yalnızca para kazanmakla sorumlu olan baba bu görevi kadınla paylaşarak, ev yaşamında da aktifleşmeye başlamıştır. Yoğun iş ve çalışma saatleri ebeveynlerin, başta kendileri olmak üzere çocukları için kaliteli zaman ayırmamasına sebep olmuştur. Bu problemin ilerleyen boyutunda milli, manevi ve insani değerlerin yerini, statü ve ekonomik olarak daha iyiyi arzulayan yanlış yetiştirilen nesillerin ortaya çıkma tehlikesi almaktadır. Bu nedenle iyi yetiştirilmiş bir kuşak için eğitim-öğretim yaklaşımı hayatımızın her alanında yer bulmalıdır. İyi bireyler, iyi toplumun oluşmasında ilk adımdır. Bu iyi bireylerin mutlu ve sağlıklı ailelerde yetişebileceği unutulmamalıdır. Bundan yola çıkarak, sağlıklı bir ailenin, geniş açıdan bakıldığında sağlıklı bir toplumun en önemli unsuru iyi yetiştirilmiş bireylerdir.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl çok hızlı bir değişim ve dönüşümün olduğu ve bu değişimle birlikte yeni bir yapılanmanın da yaşandığı bir dönemdir. Bu yapılanma sürecinde bilgi, çok hızlı bir biçimde çoğalmakta ve hızla yayılmakta, hatta öyle ki bu hızlı bilgi akışında gözden kaçırarak ulaşamadığımız bilgiler de olmaktadır. Bu çerçevede çağımızın insanı da bu hızın bir parçası olmuştur. “Çağımızın insanı ayağını yere bastığı ölçüde, buna göre doğayı kendisi için yararlı kılabilirdiği ölçüde insan sayıyor kendini. Bu yeni anlayışın onu tam anlamında bir yarışçı durumuna getirdiği de doğrudur. Siyasal ayrışmaların yarattığı teknolojik yarış bir yana, insanoğlu doğayı da kendisi için yararlı kılmakta tam bir yarışa girmiş bulunuyor ve bu yarış daha çok kendi kendisiyle yarış anlamını taşıyor. İnsan yaşamını belirleyen iki etken var; hız ve verim.” (Timuçin, 1987, s. 31)

‘Hız ve verim’ çağdaş eğitim kurumsallaşmasında ve uygulama programlarında dikkate alınması gereken hususlardır. Çağın insanının bir anlamda kendi kendisiyle de savaşın içerisinde olduğu, teknolojinin insanı bir tür oto-rekabet ya da self-rekabet diyebileceğimiz bir kaosa sürüklediğini ifade ediyor ki, çağdaş insanın eğitimin felsefesiz düşünülmemeyeceğini kanıtlayan bir belirlemedir. (Turgut, 1991, s. 33). Bilgi toplumunun temelinde eğitim yer

almaktadır. Eğitimin merkezinde ise insan bulunmaktadır. İnsan merkezli eğitim anlayışı, insanın saygın ve değerli bir varlık olduğu ilkesini esas alan, insanın özünde var olan potansiyeli geliştirerek, aklını ve ruhunu üstün değerlere ulaştırmayı hedefleyen modern eğitim yaklaşımını temsil etmektedir (Serter, 1997, s. 111). İnsan merkezli eğitim anlayışında herhangi bir dayatma, ideolojiyi benimsetme gibi zorunluluklar yoktur; bireye değer verilen ve bireyin kendisini rahatça ifade edebileceği, özgürce düşünüp, üretebileceği ortamlar sunma esastır.

Eğitimin temel hedeflerini gerçekleştirebildiğimiz en iyi yaş dönemi çocukluk çağıdır. Bu nedenle çocuk ve eğitimi bir bütün olarak görebiliriz. Ziya Gökalp'in de ifade ettiği gibi eğitim, bir toplumda yetişmiş olan neslin henüz yetişmekte olan nesle fikirlerini ve hislerini vermesidir (Ateş, 2005, s. 99). Eğitimin birinci basamağı olan aileden sonra sistemli ve doğrudan eğitim aktarıcısı, öğretmenlerdir. Öğretmeni yalnızca sınıf ortamında konu anlatan bir meslek grubu olarak değerlendirmek yanlış olur. Öğretmen, almış olduğu akademik ve pedagojik eğitimle, bir yandan sahip olduğu değerleri, toplumsal kuralları ve düşünce tarzlarını harmanlayarak öğrencilerin bilgi haznesine aktarırken, aynı zamanda somut rol-modeller olarak onların karakter gelişimini doğrudan desteklemekte ve etkilemektedir. Bu nedenle izleyeceği yol çok önemlidir çünkü çocuğun eğitim ile olan ilişkisini kuran öğretmendir. Çocuğu yalnızca öğrenme alanıyla değil ahlaki gelişimiyle de şekillendirme gücüne sahiptir. “Eğitimin temelini korku değil, sevgi oluşturduğu zaman çocuk, kişiler arasındaki ilişkileri çok erken anlamaya başlar. Korku içinde büyütülen çocuk yetişkin olduğu zaman da çoğu kez ahlaki gelişiminin özgürlük aşamasına erişmekten uzak kalabilir. Davranış bozuklukları gösteren çocuk ve yetişkinlerin çoğunu ahlakîyetin bu ilkel aşamasında kalmış bulunanlar oluşturur.” (Turgut, 1991, s. 34)

Çocuk ve Felsefe

Felsefe tarihi, insanlığın düşünsel ve bilimsel çabalarının sistematik biçimde yazılı kayıtlarından oluşur. Önyargılı, dışlayıcı ya da tek bir fikre körü körüne bağlılıkla oluşmayıp, düşünceler üzerinde sorgulayıcı ve düşünceyi değerli kılmaya yönelik bir faaliyettir. “Bu süreçte felsefe insanı merkeze alarak insan yaşamına daha iyi bir yapı kazandırmak için büyük bir mücadele vermiştir. Bu noktada en iyi aktarıcı olarak da eğitimi tercih etmiştir. Eğitim kelimesi ‘eski Türkçede’ ‘terbiye’ kelimesi ile karşılanıyordu. Hareketleri ve konuşması mükemmel bir insan görüldüğünde ‘terbiyeli’, aksi görüldüğünde ‘terbiyesiz’ kelimeleri hala kullanılmaktadır.” (Ergün vd., 1999, s. 1) Böyle bir anlama gelen eğitim kavramı köken olarak eğitilene biçim verme, onu disiplin altına alma, toplumsal yapı içerisinde uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede eğitim anlayışının

oluşturulması, yürütülmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesinde felsefenin gücü kullanılmalıdır.

Her geçen gün değişen yaşam şartları insanların davranış ve yaşam şartlarında da farklılığa neden olmaktadır. En yakın zamanlı örnek olarak kabul edeceğimiz sosyal medya kullanımı bundan 10-15 yıl öncesinde bilinmezliği içerirken bugün yaşamımızın bir parçası haline geldi. Öyle ki sosyal medyada oluşturduğumuz profillerle kendimizden yeni bir özne oluşturarak doğal olmayan ve tamamen başkaları odaklı bir yaşam alanı oluşturduk. Bu durumun sebebi eğitim alanında yaşadığımız bilgiyi yanlış kullanma ve karakter gelişimi yönünden iyi-kötü kavramları arasında güçlü bir irade sağlayamamış olmamızdır. Bu yönden filozofların yaşamları boyunca emek verdiği bilgi, bilim, ahlak problemleri eğitimin birer kazanımı ve sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim, iki önemli süreci içermektedir. Bunlardan birincisi insan davranışlarının doğru bir çizgide yönlendirilmesidir. Bunu başarabilmek için izlenen yol ise insanda var olan her türlü davranış ve tutumlardan yola çıkar. Çünkü duygularımızın sonuçları olan davranışlar hem kişisel varlığımızı hem de toplumsal yapıdaki konumumuzu ve ilişkilerimizi belirleyici bir unsurdur. Bireyin tutum ve davranışlarında değişiklik meydana getiren her etkinlik eğitim olarak kabul edilmektedir. İkinci temel aldığı süreç ise, kişinin kendi varlık bilincinin farkına varabilmesidir. Kişinin kendi varoluşuyla, kendi dışındakilerin varoluşları hakkındaki bilinçliliği kazanmış olmasıdır. Bu süreci daha iyi ifade etmek gerekirse doğru algılama ve anlamlandırma, doğru kararlar alıp, doğru değerlendirmeler yapabilme kısacası yaşama anlam katabilmeyi öğrenir. Bu bağlamda tekrardan felsefe ve eğitimi iç içe buluruz. Birbirlerini besleyerek amaçlanan hedefe ulaşırlar.

Eğitim, yalnızca okul çağı ile başlayıp ve tek aktarıcısı öğretmen olan bir faaliyet değildir. İnsan doğumundan ölümüne kadar doğrudan ya da dolaylı bir eğitim süreci içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle hayatın her alanında bir eğitim serüveni içerisinde yer almaktayız. Fakat tezimizde ulaşmak istediğimiz amaç doğrudan eğitim anlayışlarında filozofların bilgi birikimlerinden yararlanarak, günümüz eğitim çalışmalarında yaşadığımız problemlere karşı bakış açısı oluşturabilmektir. Bu nedenle bu geniş konu kapsamını sınırlandırarak çocuk eğitimi ve bu eğitimin birincil sorumluları olan aile ve öğretmenlerin çocuk yetiştirmede izledikleri yollar üzerinden ilerleme sağlayarak amacımıza ulaşacağız.

Montaigne, çocuk ve felsefe ilişkisine yönelik görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Felsefeyi, çocuklar için ulaşılmaz, asık suratlı, çatık kaşlı ve belalı göstermek büyük bir hatadır. Onun yüzüne bu sahte, bu kaskatı bu çirkin maskeyi kim takmış? O ki hep bayram ve hoş zaman içinde yaşamayı emreder bize.” (Montaigne, 2006, s. 45) Felsefe kimi düşünürlerin

aksine yaşamımızla iç içe, somut ve anlaşılır bir düşünsel faaliyettir ve eğitim sürecinin her anında yerini bulmaktadır. Kuşkusuz çocukları sorgulamaya, eleştirmeye, düşünmeye sevk edecek bir felsefi eğitim anlayışı, felsefenin günlük hayattan kopuk ve soyut bir anlayışa sahip olduğu anlayışını reddederek, çocukların eğitim hayatında ve öğrenme süreçlerinde önemli bir yer kaplayacaktır. Bu noktada, çocukların eğitim yaşamına dahil edilen felsefe ile yetişkinlerde yapılan felsefenin farklı olduğunu, yetişkinlerde akademik, derin, üst düzey soyutlamalarla ilerlerken, çocuklarda daha somutlaştırılmış ve eğitim yaşamı içerisinde uygulamalarla yer bulmuştur.

Çocuk ve felsefe arasındaki en iyi köprü çocuklarda var olan yoğun merak duygusudur. Doğdukları an itibariyle dış dünyayı tanıma ve anlama çabası içerisinde bulunan çocuk, kendisini ifade etmeye başlayabildikten sonra çevresindeki kişilere sorduğu sorularla öğrenme süreci içerisinde bulunmaya başlar. Çocukluk çağlarında tam bir 'sorgucu' rolü üstlenir. Sürekli sorularla anlama çabası, merakı, cevabını bulana kadar sorusunu sormaktan vazgeçmemesi, keşfetme heyecanı, olup bitene şaşırabilmesi ve en son aşamada ise bunlara yorum yapabilmesi filozoflarla olan ortak özelliğinin göstergesidir. Tıpkı filozoflarda çocuklar gibi sorgucudur ve daha üst düşünme tarzıyla problemlere yaklaşır.

Öğrenmeye açık tertemiz bir zihne sahip olan çocukta, hayatı anlamlı kılan düşünce fidanları ekebilmek, çocuğu sorgulayan ve değerli yaşayabilen bir birey haline getirmek mümkündür. Bunu sağlayan onda var olan küçük filozofluğu, iyi bir eğitim sistemiyle parlatmakla olacaktır. Bu noktada gelişmiş ülkelerin eğitim anlayışlarına baktığımızda felsefenin ön planda olduğunu görmekteyiz. Eğitimin içine harmanlanmış doğru felsefi anlayışlarla eğitim kalitesinde artış yakalanmıştır. Ülkemizde ise felsefi temeller göz önüne alınarak son yıllarda geliştirilen eğitim anlayışlarının yanında 'çocuklarla felsefe yapılabilir mi?' sorusu da gündeme gelmeye başlamıştır.

Çocuklar için felsefenin temeli Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde felsefe ve mantık dersleri veren Matthew Lipman tarafından atılmıştır. Lipman, ilk uygulamalı felsefe dersi denemesini ilköğretim beşinci sınıf öğrencileriyle yapmıştır. Lipman burada öyküleri çocuklarla birlikte okumuş ve orada yer alan sorular üzerinde çocuklarla birlikte tartışmıştır (Karakaya, 2006, s. 25). Böylece felsefe tarihinde dolaylı olarak yer alan eğitim çalışmaları resmi olarak hayatımıza karışmıştır. Klasik eğitim anlayışında var olan bilgi aktarımı esaslı öğrenme modeli yerine anlamlı yaşantılar ve keşiflerin yer aldığı öğrenme modeline geçiş başlar.

Çocuklar için felsefede çocuklara öğretilmesi istenilen kazanımlar belirlenir ve çocuğu ön plana çıkararak grup tartışmasıyla, günlük hayatla ilişki kurarak, kavramlar arasında

bağlantı sağlayarak zihinlerinde yapılandırır. Bu süreçte çocuk öğrenmeye hazır hale gelir. Aldığı bilgiyi merak eder, sorar, anlamaya ve bilgiler arasında ilişki kurmaya çalışır. Böylece öğrenme sürecinde aktifleşen çocuğun var olan zihinsel şemaları uyarılır ve düşünme süreci başlar. Bu eğitimde önemli bir unsurdur. Kuşkusuz çocukları sorgulamaya, eleştirmeye düşünmeye sevk edecek bir felsefe eğitimi anlayışı, felsefenin günlük hayattan kopuk ve aşırı soyut olduğu varsayımına dayanmayacak, çocukların eğitimine daha doğrusu yaşamlarının her alanına ışık olacaktır.

Çocuk henüz gelişmemiş bir bilinçle, kocaman bir dünyaya karşı baş etmeye çalışır. Yaşam bir çocuğun gözünde çok parçalı bir yapboz gibidir. Parçaların her biri tek başına anlamsızlığı ifade ederken, çocuk parçaları tanıdıkça doğru yerleri bulabilir ve en sonunda parçaları anlamlı bir bütün haline getirerek resmi görmüş olur. Bu nedenle felsefe ve eğitimin birlikte almış olduğu yol bu resmi ortaya çıkarmadaki yardımcılarımızdır. Felsefe ve düşünce eğitimi hedefleyen çalışmaların, çocukların düşünsel gelişmelerine katkı sunacağı kesindir. Bu çalışmalar çocukların zihinsel ve duygusal yaşamlarına uygun bir şekilde, eğitimin küçük yaşlardan itibaren bir parçası olmalıdır. Çocuğun sözü edilen beceriler ile donatılması önemli bir pedagojik hedeftir ve gerçekten de oldukça önemli kazanımlar da doğurabilir. Ancak verilmek istenen mesajın yetişkinler tarafından seçildiği bilinçli ortamların çocuk adına olumsuz da olabilecek sonuçları olma ihtimali daima gözetilmelidir.

Rousseau'nun Yaşamı ve Felsefesi

Siyaset, toplumsal özgürlük, haklar, eğitim ve din üstüne geliştirdiği düşüncelerle tanınan Fransız filozof, denemeci, müzikbilimci ve romancı Rousseau, İsviçre'nin Cenevre kentinde doğdu, büyük ölçüde kendini eğitti, genç yaşta Fransa'ya giderek yaşamı boyunca Paris ile taşraları arasında oradan oraya dolaştı (Rousseau, 2006, s. 8). Oldukça hareketli bir yaşam süren Rousseau'nun yaşam öyküsünün dramatik bir başlangıcı olduğunu kendi ifadelerinden anlamak mümkündür. Rousseau, İstanbul'da saray sanatçısı olan babasının, ülkesine dönmesinin 'hazin meyvesi' olarak doğduğunu söyler. Doğumunun sakat ve hasta annesinin hayatına mal olarak gerçekleşmiş olduğunu anlatırken "Doğumum felaketlerimin ilki oldu." diye serzenişte bulunur (Taşkın & Becermen, 2013, s. 246)

Rousseau'nun ailesi din savaşları zamanında Fransa'dan kaçtılar ve Jean Jacques Rousseau'nun doğduğu 28 Temmuz 1712 tarihinde, yüzyıldan daha uzun bir süredir Cenevre'de yaşıyorlardı. Annesi Rousseau'nun doğumu sırasında öldü. Babası bir saat tamircisiydi ama Rousseau'ya okula başlamadan okumayı öğretti. Yaklaşık on yaşında iken babasının karıştığı bir kavganın ardından Cenevre'den ayrılmak zorunda kaldılar. Rousseau amcasının yanına verildi ve ilk eğitimini onun yanında Boissy papazından aldı. On üç yaşına

geldiğinde Rousseau temel eğitimini bitirdi ve bir çırak olarak önce bir noterin daha sonra da bir oymacının yanında çalıştı. 1728’de ustasını terk ederek, kasabadan ayrıldı ve ‘İtiraf’ eserinin ilk altı kitabını yazmış olduğu maceralarına atıldı. Yardım için başvurduğu Savoy’un Katolik rahibi ona, yaptığı hayırlarla tanınan Madame de Warens’e gitmesini önerdi. Madame de Warens’in yardımıyla Turin’e giden Rousseau orada hem yardım aldı hem de Katolik inancı üzerine eğitim gördü. Protestanlığı terk ederek 1754 yılına kadar kendisini Katolik olarak gördü. Kendine yardım eden Madame de Warens’e aşık oldu ve on yıl beraber yaşadılar (Rousseau, 2006, ss. 8-9). Öte yandan 1745 yılında evlendiği ve yaşamının sonuna kadar büyük aşkı olacak Therese Levasseur, eşsiz güzelliğine rağmen hiçbir zaman Rousseau’nun duygularını aynı şekilde tatmin edememiş ve kültürel açıdan eşinin gerisinde kalmıştır. Bu iki önemli kadından, hem analık ilgisi hem de cinsel mutluluk bekleyen Rousseau, kendi ailesine sahip olmayı hiçbir zaman becerememiş ve Therese’den doğan beş çocuğunu, yetimler yurduna bırakmıştır. Eğitim üzerine çeşitli eserler ve görüşler sunan Rousseau, konu babalığına gelince kendisiyle çelişerek çocuklarına gerçek bir bakım sağlayamayacağı bahanesinin arkasına sığınmış; ardından büyük bir vicdan azabı ve utanç içinde yaşamını devam ettirmiştir. Diğer yandan, Rousseau çocukların eğitimi üzerine bir bakıma vicdanını rahatlatma çabası içerisine girerek *Emile* gibi muhteşem bir inceleme yazmış, şüphesiz ki okurlarını ve yolu felsefeden geçen birçok kişiyi şaşkınlık içinde bırakmıştır (Wokler, 2003, s. 17).

Rousseau, *Emile*’nin ortaya çıkışından kısa bir süre sonra Fransız parlamentosu tarafından kınandı ve sürgüne gitmezse tutuklanacağını öğrenerek Fransa’dan ayrıldı. Sürgünün ilk yıllarını Neuchatel’de geçirdi. Onu kınayanlarla ilgili çelişkili yazıları sürekli olarak onu kamu tartışmalarına sürükledi ve sonunda Neuchatel’den kaçmak zorunda kaldı. Rousseau’nun devleti bu yönde eleştirmesinde dönemin Fransa’sının yapısı önemli yer tutmaktadır. Bu dönemde Fransa’da devleti kendisi gören bir kral, her türlü haktan yoksun halk, toprak sahibi aristokratlar, köle durumundaki köylüler, derebeyliğin ortadan kalkmasıyla şehirlerde oluşan burjuvazi, krallığa destek olan ve aynı zamanda toprak sahibi olan kilise ve aydınlanma düşüncesine sahip filozoflardan oluşan bir siyasal ve sosyal yapı vardır (Tahsin, 1974, s. 301).

1753 yılında yazdığı ‘*Fransız Müziği Üstüne Mektup*’ başlıklı yazısında Fransız müziğini eleştiren Rousseau, tekdüze, kaba saba ve renksiz bulduğu Fransız müziğinin bütün olumsuz özelliklerinin kaynağını Fransız konuşma dili olarak gösterdi. 1755 ile 1760 yılları arasında yazmaya başladığı ama bir türlü tamamlayamadığı ‘*Dillerin Kökeni Üstüne*’ başlıklı denemesinde Rousseau; Fransız dilinin ‘yardım isteme’ ya da ‘öteki insanları denetleme’

ünlemleri doğrultusunda biçimlenmiş olduğunu ileri sürdü, Fransız dilinin tatsız tuzsuzluğunun, hatta aşırı açıklığının da başlıca nedeninin bu kendine has nitelikler olduğunu belirtti. Ayrıca Rousseau, sıcak güney iklimlerinin hüküm sürdüğü ülkelerin dillerinin sevgi ve tutkuyla dolu aksanlarının dili her zaman renkli kıldığına ve bunun en belirgin örneğinin İtalyan Operası'nda görülebileceğine dikkat çekerek, toplumsal ve siyasal istemlerinin müzik dilini dahi derinden etkilediği saptamasında bulundu. Sözü buradan etkili bir devlet yönetiminin keskin, sert ve etkileyici bir söyleyişi olması gerektiği noktasına taşıyan Rousseau, bir başka denemesinde bütün dikkatini devlet yönetiminin ya da hükümetin kökeni ile işlevi konusuna çevirdi (Rousseau, 2006, s. 10).

Rousseau, 1766 yılında David Hume'un çağrısını kabul ederek İngiltere'ye gitti. İngiltere'de dönemin önemli şahsiyetleriyle tanıştı ve Kral ona belli bir gelir bağladı. Ama daha sonra Hume ile arası açıldı ve 1767'da bundan böyle rahatsız edilemeyeceğini öğrendiği Fransa'ya geri döndü. 1770'te Paris'e yerleşti, eskiden yaptığı gibi nota ile uğraştı ve *'İtirafklar'* eserini burada bitirdi. Ancak bu yıllarda kendini gizli düşmanlarının olduğu kuşkusundan kurtaramadı. Bu kuşku Diderot ile kavgasından beri yakasını bırakmamıştır. 2 Temmuz 1778'te intihar söylentilerine neden olan koşullar altında aniden öldü (Rousseau, 2006, s. 11).

On sekizinci yüzyıl felsefesini karakterize eden temel felsefi özelliği ve ayırt edici niteliği akla olan güvenin yalnızca teorik çerçevede kalmayıp, filozofların düşüncelerinin temeline insanı ve onun problemlerini yerleştirmeleridir; diğer taraftan bu dönem filozoflarının, laik dünya görüşünü kültürün her alanına egemen kılmak istemeleridir. Bahsi geçen filozoflar, hayatın ve felsefenin temel sorunlarına indirgemeci ve dışlayıcı bir entelektüalizm çerçevesinde yanıt bulmaya çalışan katı bir rasyonalizm ortaya koymaya çalışmışlardır. Genel kabul gören bu anlayışı, Aydınlanma Çağı olarak da isimlendirilen bu felsefenin tarihsel arka planına bakıldığında da görmek mümkündür.

On sekizinci yüzyıl felsefesi, Rönesans felsefesinin, Kartezyen dualizmin ve dönemin katı rasyonalizmi ile temsil edilen on yedinci yüzyıl felsefesinin akılcılığının bir devamı, hatta zirvesi niteliğindedir. Aydınlanma felsefesini yansıtan ve oluşturan düşüncelere baktığımızda bu anlayışın, 18. asırla sınırlı kalmadığı, köklerinin geçmiş zamanlarda olduğu, Batı'daki değişim hareketinin başlangıcı olan Rönesans, Reform hareketleri ve coğrafi keşiflerle de irtibatlı olduğu ve 1789 Fransız İhtilali'yle doruk noktasına ulaştığı bir süreci ifade ettiği görülmektedir. Bu dönemin temel parolası olan 'akıl' bu değişim hareketlerinden beslenerek var olan düzene karşı gücünü kullanmıştır (Akdemir, 2010, s. 62).

Aydınlanma döneminin en önemli düşünürlerinden birisi olan Immanuel Kant bu dönemi şu sözleriyle ifade etmiştir: “İnsanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulup aklını kendisinin kullanmaya başlamasıdır.” (Kant, 2015, s. 1) Bu fikir çerçevesinde, yaşamın birçok alanında bozuk yapılanmalarda bir uyanış başlayarak başta din, ahlak, siyaset, devlet, eğitim, hukuk, estetik ve sanat gibi birçok alanda akıl rehber edinilmiş, bütün sosyal kurumlar aklın süzgecinden geçirilerek yeniden düzenlenmeye, karşılaşılan sorunlara salt rasyonalist bir tavır ile çözüm aranmaya çalışılmıştır. Felsefe dünyasının temel prensibi olan eleştirel bakış o derece ilerlemiştir ki zamanla kendine dönerek Aydınlanma düşünürleri ve felsefesine de yönelmiştir. Kakıncı'nın ifadeleri ile “On sekizinci yüzyıl aynı zamanda, her alanda aklın ışığı ile yürümek isteyen bu aydıncıl kültür anlayışının çözülmeye yüz tuttuğu, kendisini yıkacak olan karşıt görüşlerin için için gelişmeye başladığı yüzyıldır da.” (Kakıncı, 1968, s. 11)

Karşıt görüşlerin başında da bu dönemin düşünce dünyasının en karmaşık ve özgün isimlerinden Jean Jacques Rousseau karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun temel nedeni ise Aydınlanma filozoflarının yaşamın her alanında yalnızca akli kendilerine kılavuz edinmeleri ve sosyal bir varlık olan insanın duygu dünyasını hiçbir şekilde hesaba katmamalarıdır. Akıl aracılığıyla zihinleri aydınlatmaktansa, duygu yönünden kalplere ulaşmayı tercih eden Rousseau bize, her zaman tartışmaktan çok inandırmaya, kanıtlar sunmaktan çok duygulandırmaya yönelik bir yaklaşım sunmuştur. Onun bu tutumu tüm felsefesini kapsadığı gibi, özellikle sanatsal alandaki yaklaşımları büyük bir hayran grubuna sahip olmasını sağlamıştır.

Aydınlanma filozoflarının bireyselleşmeyle başlayıp öz çıkarın öncelik kabul edildiği bir yaklaşıma sahip olmaları toplumsallaşma ve genel iradeyi savunan Rousseau ile çatışma yaşamalarına sebep olmuştur. Ayrıca Aydınlanma filozofları daima akıl ile ilerlemeye yönelik insana bir yol haritası çizerken, Rousseau insanın en saf hali olan geçmişi yani ‘doğaya dönüşü’ savunmuştur. Her ne kadar karşıt bir çizgide yol alsada Rousseau'nun, tamamıyla bu dönemden ve düşüncelerinden bağımsız olduğunu söyleyemeyiz. Onun bazen, insanın esas olarak iyi olduğuna dair görüşte olduğu gibi Aydınlanmacı filozofların düşüncelerine tamamen katıldığı da olmuştur. Fakat Aydınlanmacı filozoflar, ‘Akıl ve bilim zafere ulaştığı vakit insanın içindeki iyi, medeniyetin ilerlemesiyle birlikte adım adım ortaya çıkacaktır.’ düşüncesinden hareketle kötülüğün, gelenek ile imtiyaz tarafından sürdürülen cehaletten ve hoşgörüsüzlükten kaynaklandığını ve buna göre çarenin de aydınlanma olduğunu düşünmelerine rağmen Rousseau, kötülüğün medeniyetten kaynaklandığını düşünmektedir (Skirbekk & Gilje, 2006, s. 328).

Rousseau'yu felsefesinde özgünlüğe taşıyan diğer bir etken ise Aristoteles'ten beri kabul gören ve insanı diğer canlılardan ayırdığı kabul edilen aklın, Rousseau'nun felsefi bakışında reddedilişidir. Rousseau'ya göre insanı farklı kılan en önemli vasfı, özgür ve yetkinleşme yetisine sahip bir varlık olmasıdır. Onun bu konudaki düşüncelerini “Hayvanlar arasında insanın özgül üstünlüğünü yapan, insan anlığı olmaktan çok onun özgür bir unsur olma niteliğidir.” (Rousseau, 1998, s. 103) cümlesiyle daha iyi anlayabiliriz. Bahsedilen özgürleşme ve yetkinleşme durumu Rousseau'nun, düşünceleriyle savaştığı en önemli konu olan toplumsal eşitsizliğe neden olmaktadır.

Rousseau bu noktadaki görüşlerini *Toplum Sözleşmesi* adlı yapıtında ayrıntılı işleyerek doğa durumundan, uygar topluma giden yolda oluşan resmi çizmiştir. Bu yapıtın başlangıcında yer alan “İnsanlar özgür doğarlar, oysa her yerde zincire vurulmuşlardır.” (Rousseau, 2006, s. 11), cümlesinin, Rousseau'nun birçok düşüncesine kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Başlangıçta bireysel ve doğal hayatları olan insanlar, birbiriyle diyaloga geçerek ilişkiler kurmaya başlayınca özel mülkiyet anlayışı da ortaya çıkmıştır. Bir parça toprağı kapattıktan sonra “Bu benimdir” diye düşünmeye başlayan ve kolayca ona inanacak başkalarını bulan ilk insan, uygar toplumun ilk kurucusuydu. Ormanların tarlalara dönüşmesiyle çiftçilik başladı; bunun doğal sonucu olarak işçilik ve kölelik ortaya çıktı; eşitlik, yerini sınıf farklılığına bıraktı. Bütün bunlardan sonra da adalet ve adaletsizlik arasındaki ahlaki farklılıklar doğdu. Toplumdaki bu gelişme ve değişimler, insanın mutsuzluğunun artmasına neden oldu (Taşkın & Becermen, 2013, s. 250). Kısaca özetlemek gerekirse doğal durumdayken insan, kendi dünyasında sade ve saf bir yaşam sürmekteydi. Ne zamanki hayatına adalet, sözleşme, hukuk ve siyasal yapılanma gibi yapay kurum ve kuruluşlar girmeye başladı işte o vakit hem özgür yapısını hem de mutluluğunu kaybetmeye mahkûm oldu.

İnsan, hayatına karışan kavramlarla “zayıflara yeni bağlar, zenginlere ise yeni güçler getiren, doğal özgürlüğü bir daha geri dönmek üzere yok eden, mülkiyet ve eşitsizlik kanununu ebediyen kuran” sözleşmelerin olduğu yapay bir yaşama geçiş sağlanmış olur (Rousseau, 1998, s. 156). Rousseau'ya göre, oluşturulan sözleşmeler insanlığın ortak menfaati için yapılmamıştır, tamamen hileli sözleşmelerdir. O, bu düzenin başkahramanlarını, “Zayıfları baskıya karşı güvence altına almak, muhterisleri durdurmak, herkese kendisine ait olanın tasarrufunu sağlamak için birleşelim; herkesin uymak zorunda olacağı, hiç kimsenin dışında kalamayacağı, zengine ve fakire karşılıklı ödevler yükleyerek servetin cilvelerini tamir edip giderecek olan adalet ve barış kuralları kuralım. Kısacası, kendi güçlerimizi kendimize karşı çevirmek yerine, bu güçleri, bizi bilgece yapılmış kanunlara göre yöneten,

birliğin bütün evrelerini koruyan, savunan, ortak düşmanları defeden, bizi sonsuz bir anlaşma içinde bulunduran üstün bir iktidar halinde birleşelim, toplayalım.” diyerek tasvir etmiştir (Rousseau, 1998, s. 157) Böyle bir kaos ortamında orta yol arayışı başlamıştır ve bu arayışı insanlar adına Rousseau üstlenmiştir. “Biri doğa durumundaki özgürlüklerini korumak, ötekisi doğa durumunda ortaya çıkan kavgalara son verecek bir egemenin yönetimi altına girmek. Hem bir egemenin yönetimi altına girdikleri halde özgürlüklerinden olmak istemiyorlar. Öyle bir formül arıyorlar ki herkes bir egemenin yönetimi altında birleşmekle birlikte, gene de kendine itaat ediyor olsun ve eskisi kadar özgür kalsın.” (Şenel, 1996, s. 361)

Rousseau'nun dikkatleri çektiği ikinci gelişme ise toplumsal yapıları ayakta tutan ekonomik güçtür. Sanayi Devrimi ile madenlerin işlenişi ve doğaya karşı farkındalık elde edilerek tarım hareketlerinin başlaması insanlık tarihindeki büyük devrimlere neden olmuştur. Bunlar insanlığın yaşadığı değişimlerde sefalet ve köleliğin doğuşunu da hazırlamışlardır. Rousseau, bu duruma ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur: “Bu büyük devrimi meydana getiren iki sanat maden sanayi ile tarımın bulunması olmuştur... Amerika vahşileri bunların ikisini de bilmezlerdi, bu yüzden hep oldukları gibi kalmışlardır.” (Rousseau, 2006, ss. 146-147) Tüm bu gelişmeler Rousseau'nun Batılı Aydınlanma düşüncesinden ayrılmasına ve kendi düşüncelerini destekleyici bir yapılanmaya gitmesine neden olmuştur. Eski sözleşmenin insanın doğal gelişimine zarar verici nitelikte olması ve esasında hile barındırması yeni bir sözleşmeye ihtiyaç duyulmasını sağlamıştır. Yeni sözleşme ile eski sözleşmenin oluşturduğu tüm olumsuzlukları gidermeyi hedeflemiştir. O, özellikle *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde bu yeni oluşumun fikir tohumlarını atmış ve genel iradenin hâkim olduğu bir toplumsal yapıda eşitlik temelini olduğu demokratik bir toplum inşasını göstermiştir.

Rousseau, yaşanan tüm problemin ana kaynağı olan özgürlük ve eşitlik problemini çalışmamızın başlangıcında bahsetmiş olduğumuz insanın duygusal yapısını göz önünde bulundurarak şekillendirmiştir. “Üyesinden her birinin canını, malını kuvvet ile koruyan öyle bir topluluk şekli bulmalı ki bu sayede her fert herkesle birleştiği halde yine kendisine itaat etsin, eskisi kadar da hür kalsın. İşte toplum anlaşmasının hal çaresini bulduğu asıl mesele budur.” (Rousseau, 2006, s. 20) Rousseau'nun burada gerçekleştirmek istediği amaç; ilkel toplumdaki erdemlerin uygar toplumda yeniden ortaya çıkmasını sağlamaktan ibarettir. Toplum sözleşmesinin yapılmasından sonra toplumun bütün üyeleri genel iradeye itaat ederken bizzat kendilerine itaat etmiş olacakları gibi, haklarının ve özgürlüklerinin tamamını genel iradeye devretmiş olmalarına rağmen tüm hak ve özgürlüklerinden de yararlanmaya devam edeceklerdir. Doğal durumdayken hiçbir güvencesi olmayan bireysel hak ve

özgürlükler, toplum sözleşmesinden sonra güvence altına alınmış olacaktır (Özden & Elmalı, 2018, ss. 283-285).

Günümüz siyasi yaşamında da problem teşkil eden genel irade, keşfedilmesi ve doğru uygulanması gereken hassas bir konudur. Rousseau'nun öne sürdüğüne göre, halk herhangi bir konuda birbirine danışmadan oy verirse, çoğunluk oyu genel irade yönünde olur; yani deyim yerindeyse küçük çıkar farklılıkları birbirini dengeler. Ama bu akla uygun görünmüyor; en azından halkın tam bilgilendirilmesini gerektiriyor. Üstelik halkın hizipler oluşturmadan oy vereceğini beklemek de gerçekçi değildir. Bu yüzden, neyin kamu yararına olduğuna karar verme şeklindeki pratik sorunla baş başa kalırız. Kamu yararını keşfetme olanağı olmazsa, Rousseau'nun tüm teorisi parçalanır (Warburton, 2016, s. 214).

Jean Jacques Rousseau, modern siyasal düşünce ve eğitimde yaşanan değişim ve yeniliklerin mimarlarından. O, yalnızca bu alanlarda değil ahlak felsefesindeki yaklaşımlarıyla da felsefe tarihine damga vurmuştur. Rousseau'yu bu şekilde bir değerlendirme ve değer içerisine almamızın temel nedeni ise Rousseau açısından siyasal olanın ahlaki olandan bağımsız bir şekilde ele alınamayacağına dair iddiası ve insan doğasına yönelik ortaya koyduğu düşünceleriydi. Bu nedenle Rousseau'yu bir ahlak filozofu olarak değerlendirebiliriz.

Rousseau'ya göre ahlaki problemlerin oluşmasındaki en önemli sebep insanın doğal durumunda olan özgürlüğü, zaman içerisinde yitirmesidir; bu durum kendisini ilk olarak ekonomik ve politik bir problem olarak gösterse de problemin temelinde insanın psikolojik ve ahlaki durumunu sere serpe saran bir buhran olduğu gözükmektedir. Ahlaki bir yaşama kavuştuğu an buhrandan kurtulup, hayalini kurduğu mutluluğa erişecektir. Çünkü insan, toplumsal bir varlık olması ve toplum içerisinde sergilemiş olduğu eylemlerin ahlaka uygunluğu ile değer kazanır ve nihai olarak da mutluluğa doğru yol almış olur. Rousseau'ya göre insanların bir değişim tarihinden geçebilmelerinin nedeni, diğer varlıklardan basitçe farklı olmaları değil, kendilerini de giderek daha mükemmel ahlaki unsurlar haline getirebilmiş olmalarıydı (Wokler, 2003, s. 70).

O halde ahlaki yaşam için davranışlarımızdaki ölçütler nelerdir? Eğer sergilenen bir davranış ahlak yasaları çerçevesinde haz verip, insanı mutluluğa götürüyorsa 'iyi' olarak kabul edilirken mutsuzluğa iten sebepler ise 'kötü' olarak nitelendirilmektedir. Burada karşımıza şu soru çıkmaktadır "Haz duyuran ve mutluluk veren, her davranış iyi midir?" Bu soru aslında birçok ahlak filozofunun üzerine çeşitli düşünceler kattığı bir soru olmuştur. Her ahlaki yapıda olduğu gibi Rousseau da iyi ve kötü kavramlarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmıştır. Rousseau'ya göre kötülük Tanrı'dan uzak insanlarla beraberdir, yani

doğal olmayanda mevcuttur. Kötölüğü insan yapar fakat doğuştan sahip olduğu bir özellik değildir. Kötölük olarak ortaya çıkan suç ve talihsizlikler tam olarak niyete de bağlı değildir, hata olarak nitelendirilebilir. Kişiyi kötölükten koruyacak ve yaptığı hataları telafi edecek güç ise sahip olduğu bilgide yatmaktadır. İyilik ise insanın doğasında olan bir özelliktir. Bu ahlak duygusu insanı iyi davranışlarda bulunma eğilimine yönlendirdiği gibi yardımseverlik, şefkat ve iyilikseverlik gibi duyguların da temelini oluşturmaktadır. Bu duygular temel alındıkça insan ‘iyi’ yönde davranışlar sergiler; bu da erdemli bir yaşamın kapısını açar. Erdemli bir yaşam, arzu ve güçler arasında uyum sağlayabilmek için iyi ile kötü arasındaki en önemli güçtür. Bu uyuma göre yaşamak, samimi ve dürüst bir şekilde eylemlerde bulunmak olarak tanımlanır (Bakır, 2016, s. 74).

Russell’ın Yaşamı ve Felsefesi

Liberal devlet adamı John Russell’in torunu ve Vikont Amberlyn’in oğlu olan Arthur William Bertrand Russell, 1872’de İngiltere’de Ravenscroft’ta doğdu. Dört yaşında anne ve babasını yitirince büyük annesi tarafından, büyük bir evde katı bir eğitimle yetiştirildi (Küken, 1996, s. 181). Birçok filozof gibi felsefesinde kişisel yaşam deneyimlerinin etkisi gözlemlenen Russell, ailenin bu tavrını kendi eserinde “Yaz, kış soğuk suyla yıkanmak, her sabah 07.30-08.00 arası piyano çalmak, saat 8’de tüm bir aile ile duaya oturmak zorunda bırakıldım.” sözleriyle özetlemiştir (Küken, 1996, s. 181)

Aile ortamının bu baskıcı ve kurallarla dolu tutumu, Russell’in düşüncelerinin temelini ve eleştirel yaklaşımının zeminini oluşturan bir ortam niteliğinde olmuştur. Aile yaşamında almış olduğu dini ve ahlaki eğitimi, olayları yaşayarak yorumlamasına fırsat vermiş, insanı kısıtlayan ve özgürlüğü engelleyen durumlara eleştirel bir yaklaşımla karşı çıkmıştır. Bu nedenle Russell için geleneklere karşı çıktığı ilk yer aile içerisindeki ilişkileri olmuştur. Bu eleştirel tutum Russell’in hayatında önce matematiğe sonrasında ise felsefeye yönelmesini sağlamıştır. Yönelmiş olduğu alanlar çevresinden edinmiş olduğu bilgileri sorgulama ve mantıksal çerçevede değerlendirme fırsatı elde etmesini sağlamıştır.

Cambridge, hayatında bir dönüm noktası niteliğindedir. O, burayı hayatı tanımaya başladığı çocukluk döneminin ne denli eksik geçtiğini ve yetiştirilme yöntemindeki yanlışları fark ettiği bir sürecin başlangıcı, bakış açısının değiştii ve düşünce sisteminin şekillendiği bir dönem olarak nitelendirmiştir. Cambridge Üniversitesi’nde daha önce zekayı felce uğratan zararlı bir ahlak atmosferinde yetiştirilmiş olduğunun bilincine varan Russell, bu bilinç sayesinde hayatı boyunca kesin ve gerçek bilgiden yana, tartışmaya açık, özgür düşüncüyü kısıtlamayan, insan tabiatına ters düşmeyen bir eğitim sistemini savunmuştur (Küken, 1996, s. 181).

Russell için felsefe, dünyayı tanımamızı sağlayan, hayatı ve gerçekleri öğrenebileceğimiz önemli bir rehberdir. Dünyayı tanıma isteğiyle başlayan felsefe ilgisi zamanla tüm yaşamı olmuştur. Bu noktadaki düşüncelerini şu şekilde yansıtmıştır. “On sekiz yaşında Cambridge’e gittiğim zaman birden kendimi bana doğal gelen bir dille konuşan insanlar arasında bulmuştum. Bu beni çok sevindirmişti. Onlara düşüncelerimi açıkladığım zaman bana ne deli gözüyle bakıyorlar ne de bir suç işlemişim gibi benden yüz çeviriyorlardı. Zararlı bir törel kaygının düşünsel canlılığı söndürdüğü dar görüşlü bir çevrede geçirmiştım çocukluğumu. Şimdi kendimi aklın ve mantıklı düşüncenin değerlendirildiği bir ortamda bulmak bana sınırsız bir kıvanç veriyor.” (Russell, 1965, s. 8)

Felsefeye olan ilgisinin yanında 1907 yılında siyasete merak sararak Paris’te ara seçimlere katılır fakat bu serüveni bir hüsrana ile sonuçlansa da bu mağlubiyet fahri olarak siyasetin içerisinde bulunmasına engel olmaz. 1914’de Boston’da ‘Dış Dünya Üzerine Bilgimiz’ konusuyla ilgili dersler verir. Aynı yıl İngiltere’de halk önünde, savaşa karşı konuşmalar yapar. 1916 yılında Everett olayından sonra, Trinity Colledge’deki üniversite görevi geçici olarak son bulur. 1918’de Tribunal’de yayınlanan bir yazı için altı aylık bir hapis cezası çeker (Gül, 2002, s. 3).

Tüm dünyada etkisi hissedilen Birinci Dünya Savaşı, Russell üzerinde de önemli etkiler oluşturarak yapmış olduğu çalışmalar için kaynak niteliği oluşturmuştur. Bu konudaki tavrı ise her zaman barışı destekleyici yöndedir. Fakat savaş ortamı Russell’a insana dair birçok şey öğretmiştir. Bunlardan en net olanı ise söz konusu menfaatler olduğu süre içerisinde insanların barıştan yana olmadığıdır. Toplumsal ve ferdi huzur için barışın yanında olarak çeşitli toplantılara katılmış, insanları savaşın yıkıcı etkilerine karşı bilinçlendirme amacıyla çeşitli konferanslar vermiştir. Döneminin siyasi problemlerinden birisi olan hidrojen bombasını protesto etmek için imza toplayan Russell, bu barış yanlısı tavrı nedeniyle 1957 yılında UNESCO’nun Kalinga ödülünün sahibi olur. Ardından 1958 yılında da Danish Sonning Prize ödülünü alır, 1961 yılında nükleer silahlanmaya karşı oturma gösterisine katılmasıyla ilgili kısa süreli hapis cezasına çarptırılır. Fakat bu ceza onun tavrını ve duruşunu değiştirmemiştir 1962 yılında bu sefer farklı bir problem olan nükleer silahlanmaya karşı halk önünde konuşmalar yapar ve geniş kitleleri etkilemeyi başarır. 2 Şubat 1970 gecesi ise, 98 yaşında hayata gözlerini yumar (Gül, 2002, s. 4).

Bu dönemde yazmış olduğu kitaplarından bazılarını şöyle sıralayabiliriz: *Endüstri Toplumunun Geleceği, Atomların Alfabeti, Bilimin Geleceği, Mantık Atomculuğu, İzafiyetin Alfabeti, Neye İnanırım, Eğitim Üzerine, Felsefenin Ana Hatları, Maddenin Çözümlemesi*. Özellikle son kitabı *Maddenin Çözümlemesi*’nde, daha önce yazmış olduğu *Zihnin*

Çözümlemesi kitabında genel olarak ortaya attığı ‘yansız bircilik’ yolunda daha da ilerlemiş, zihinle maddenin ayrı olduğunu reddetmiştir. Döneminde büyük yankı uyandıran Russell, birçok filozofta olduğu gibi düşünceleri uğruna çeşitli mücadelelerde bulunmuştur. Bu yolda inandığı doğruları, toplumsal bir hareket haline getirerek değişim oluşturmayı hedeflemiştir. Ona göre, olgu ile idealin birbirine karşıt olduğu durumlarda, özgürlük için bir başkaldırı gereklidir. Bu nedenle çalışmalarının başlangıcında idealizmin esintilerine rastlamak mümkündür (Gül, 2002, ss. 4-7).

Bertrand Russell, çağının filozofu, bilgin ve sosyal eleştirmenlerinden birisidir. Kendi dönemindeki düşünürler arasında farklı bir yere sahiptir. Russell’ı farklı kılan özellik ise düşünce çeşitliliği ve derinliğine sahip olması ve bu özelliklerinin çağın ötesine hitap etmesidir. Russell, felsefeye ilişkin ortak bir tanımın olmadığını belirtir; filozofların birçok görüş ile her defasında yeni bir soluk getirmesinin nedenini, her bireyin zihni işleyişinin ve izlenimlerinin farklı olmasına bağlamaktadır. Bu konudaki görüşlerini şu sözleriyle destekler: “Varsayalım ki Alp Dağlarına gezinmeye çıkan iki kişiden biri sanatkâr, diğeri de iktisatçıdır. Her iki kişi de manzarayı izlerken, şelalenin güzelliği üzerinde duracaktır; ekonomist ise şelaleden enerji elde etmenin çarelerini düşünecektir.” Buradan da anlaşılacağı üzere her filozof yaşamış olduğu çağın izlenimleriyle hayal gücünü ve düşünce dünyasını güçlendirir ve kendi için yararlı olana yönelerek felsefe anlayışını oluşturur (Gül, 2002, s. 64). Russell bu özgünlüğü felsefe için bir değer olarak görür ve kendi tanımını ise şöyle yapar: “Üzerlerinde henüz belirli bir bilginin var olmadığı konularda kurgular yapmak.” (Russell, 1966, s. 5) Bu arayışlarla dünyayı tanıma ve anlama isteği içerisinde bulunur. Russell’ı bu noktada destekleyen ve doyuran alan ise felsefe olur. O, merak ettiği ve doğruluğunu sorguladığı başta dini inanışlar olmak üzere tüm meseleleri felsefe aracılığıyla çözmeye çalışır.

Felsefenin değeri üzerine yoğunlaşan Russell bu konuda felsefenin sahip olduğu değer herkes tarafından kabul edilmesini ister. Kendisinden önceki dönemde de hâkim olan “felsefenin insana yararı ve ya zararının olmadığı, insanı boş yere olanaksız çalışmalara sevk eden çalışmalardan ibarettir” anlayışını yıkmak istemektedir. Çünkü Russell ‘a göre felsefe anlayışı bahsedilen türde boş bir uğraş değildir. Russell, felsefenin sahip olmuş olduğu değer zihnin değerleri arasında yer aldığını belirterek, bu gerçeği yalnızca zihnin değerlerinin bilincinde olanların anlayabileceğini belirtir (Russell, 1980b, ss. 101-102).

Felsefenin temel ilkelerinden olan şüphecilik Russell için büyük önem taşımaktadır. Hayata dair edineceğimiz bilgilerde şüpheyi ne kadar çok araç haline getirirsek amacımız olan hakikati o denli kolay ve sağlam elde edeceğimizi belirtir ve bu konuya ilişkin şu sözleri ekler: “Ben hiçbir şeyden emin olamamak düşüncesindeyim. Eminseniz aldandığınızdan da

emin olabilirsiniz, hiçbir şey emin olmaya değmez çünkü insan inandığı şeyler içinde her zaman biraz kuşkuya da yer bırakmalıdır, bu kuşkuya rağmen yine de enerjiyle hareket edebilmelidir.” (Russell, 1966, ss. 12-13) Russell’ın ifadelerine baktığımız zaman hareket noktası olarak şüphe duymayı ve hayata dair temkinli davranmayı tercih ettiğini görmekteyiz fakat onun şüpheliğinin bir septik tavır sergilemediğini, Descartes gibi doğru sonuçlara varmak için yöntemsel bir şüphe olduğunu söyleyebiliriz (Gül, 2002, s. 66).

Russell’ın felsefe dünyasındaki katkısı yadsınamaz bir gerçektir; bu düşünce pırıltılarının ortaya çıkışında Russell’ı etkileyen ve ona rehber olan iki düşünce adamı göze çarpmaktadır. Bunlardan bir tanesi; idealist Alman filozof Hegel, diğeri de Kant’tır. Hegel’in felsefe dünyasındaki etkisi, hem onu takdir edenler hem de acımasızca eleştirenler üzerinde çok geniş bir yelpaze oluşturmuştur. Bu yelpazede Russell’ın payına ise ‘Mutlak doğru nedir?’ sorusu düşmüştür. Russell’ın felsefesinin ana hatlarına bakıldığında Viyana Çevresi filozoflarına dâhil edilmesinin anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Bilimsel bir felsefe inşa etme girişimi ve gerek eleştirdiği geleneksel yaklaşımlar gerekse metafizik ve mistisizm dokunuşları bu durumun en net örneğidir. Şüpheli bir tutumla Hegelci kanıya yaklaşmaktaydı. O aynı zamanda Hegel’in mutlak anlayışına yaklaşan, sayısız mutlak doğruluklar bulunduğunu savunuyor ve bunları matematikte görüyor, mantığı gramere bağlayarak, zorunlu olanı doğal sayan Hegel’e yaklaşıyordu (Russell, 1996a, s. 42). Russell, 1883 yılında almış olduğu matematik ve felsefe derslerinin de etkisiyle Hegel’i bir gelenek içine yerleştirerek bu gelenek içerisindeki felsefe yapma tarzına eleştirilerini dile getirirken *Batı Felsefesi Tarihi* adlı eserinde Hegel’e olan hayranlığını da gizleyememektedir. Bu bağlamda Russell’ın felsefesi esas olarak bilime dayanan realist bir felsefeden oluşmaktadır. Onun üzerindeki Kant etkisinden ise, analitik felsefe ve ahlak eğitimi bahislerini ele alırken değineceğiz.

Russell kendi döneminde belli başlı üç tür felsefi eğilim bulunduğunu belirtir. Bu eğilimler üzerinde durarak geçmişten aldığı birikimle felsefesinin taşlarını dizmeye başlar. Hâkim olan yaklaşımlar şu şekildedir: Klasik Gelenek, Evrimci Felsefe ve Mantıksal Atomculuktur (Yeni Realizm). Bunlar içerisinde klasik gelenek olarak adlandırdığı ve öncüleri olarak Kant ve Hegel’i gördüğü eğilimi, temelde, Platon’dan beri gelen büyük kurucu filozofların yöntem ve yargılarını günün gereksinimlerine uydurma girişimi olarak görür. Russell’a göre, bu felsefenin destekçileri bilgilerini bilimin genel geçer ilkelerinden ziyade edebiyattan alarak bilime daima uzak kalmışlardır (Gül, 2002, s. 69). Russell öncelikli olarak, bu bakış açısının savunduğu geleneksel evren anlayışını eleştirir. Ona göre bu gelenekte evren organik bir bütün olarak görülür ve bütünlük içerisindeki parçalar uyum ve

işbirliği içerisinde. Bu parçaların belirlenimi de bütün içerisindeki konumuna göre yapılan yorumla sağlanır (Russell, 1980a, s. 17). Bu anlayış içerisinde parça ile bütün arasında sıkı bir ilişki vardır ve buradan hareketle parçadan bütüne dair bir çıkarım yapılabileceği sonucu çıkmaktadır. Bu da tamamen varsayımların olduğu ve analitik mantıktan uzak sadece düşüncelerin baltalanarak ve yok sayılarak oluşturulmuş bir düşünce tarzının ürünüdür.

Russell'a göre felsefi düşüncelerin temelinde mantık yatmaktadır. Ancak Russell, mantığın klasik felsefedeki kullanım biçiminin, işlevinden farklı olduğunu belirtir. Ona göre bu gelenekteki mantık olumsuzlama yoluyla yapıcı olur. Çeşitli seçeneklerin eşit olasılıkta görüldüğü yerde bu seçenekler içerisinde biri hariç diğerlerinin çürütülmesi sonucu geriye kalan seçeneğin dünyada gerçekleşeceğine karar verilir. Böylece deneye başvurmaksızın mantık aracılığıyla dünya inşa edilir (Russell, 1980a, s. 16).

Russell ikinci felsefe eğilimi olan Evrimci Felsefe'de Darwin'in evrim teorisinin, bazen Spencer'ın yaptığı gibi pek dar ve bazen de William James ve Henri Bergson'un yaptığı gibi daha cesaretli ve daha geniş bir genellemesini görür ve bu felsefeden oldukça hafif ifadelerle adeta önem vermez bir şekilde söz eder. Russell, bu felsefe içerisinde Bergson'la ilgili önemli görüşlerini dile getirmektedir (Russell, 1996a, ss. 1-2). İki yaklaşımında felsefe için yeterli güce sahip olmadığını belirterek; kendisini ait hissettiği felsefe alanı olan 'Mantıksal Atomculuk' diğer adıyla 'Yeni Realizm'e yönelir. Bu görüş doğrultusunda Russell, bütün felsefenin esasını mantığın oluşturduğunu ifade eder; çünkü insanın en temel özelliği olan bilme ve anlama isteğine mantık aracılığıyla ulaşılacağını belirtir. Ona göre bilgiyi elde etmek zor ama imkânsız değildir, bunu amaç edinen insanoğlu bu doğrultuda bilime yüzünü çevirerek çeşitli bilim dallarının ortaya çıkmasını sağlamış ve bu aşamadan sonra ise yeniden bir doğuş süreci içerisinde olmuştur. Bu konudan Russell şöyle bahsetmektedir:

Bilimler, düşündüğümüzün tam tersi bir düzen içinde geliştiler. Bize en uzak olan şeylerin yasaları en önce bulundu, sonra yavaş yavaş daha yakınlar sıra geldi: İlk gökler, arkadan yer, sonra hayvanlarla bitkilerin yaşamı, sonra insan gövdesi en sonrada (yine de en yarım yamalak) insan zihni. Bu durumun anlaşılacak bir yanı yoktur alıntılarla içli dışlı olduğunuz ölçüde daha büyük çaptaki özellikleri görmek güçleşir; Roma yollarının ana çizgilerini uçaktan daha kolay görebiliriz (Russell, 1996b, s. 39).

Russell' a göre felsefenin bilim ve mantıktan aldığı desteği doğru yönde ilerletebilmesi için önyargıdan uzak olması gerekmektedir. "Felsefe de, bütün diğer öğrenimlerde olduğu gibi ilk olarak bilgiyi amaç edinir. Felsefenin ulaşmak istediği bilgi; her tür önyargıdan uzak, bilimlerin yapısına birlik getiren birtakım önyargılarımız ve kanılarımızda varsa bunlara eleştirel bir boyut kazandırarak bunun sonucunda elde ettiğimiz

bir bilgi olmalı ve felsefe de böyle bir bilgiyi amaç edinmelidir.” (Gül, 2002, s. 73) Aynı şekilde felsefe bu önyargıdan uzaklaşırken şüpheli tavrını da korumalıdır. Russell için felsefede şüpheli tavır, insanı yaşamı boyunca hep daha dikkatli, kontrollü ve olaylar karşısında eleştirel davranmaya yönelteceğini belirtir. Bu iki kavram arasında denge kurabilmek filozofun kabiliyetiyle alakalıdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Russell’ın şüpheliği bir sepiik şüphelilik değildir, doğru sonuçlara varmamızda işimize yarayacak bir yöntemsel şüpheliliktir. Bu süreçte kendimize bir sınırlama koymak gerekir yani felsefenin kullandığı bilgi eleştirisi, yıkan türden olmamalıdır hedeflediğimiz bilgiye ulaşmak için kullandığımız bir köprü olmalıdır. Eleştirel bir anlayışla felsefe yapmayan ve eleştirinin içeriğini özümsemeyenlerin Russell’a göre felsefe yapmaları olanaklı değildir. Çünkü eleştiri felsefenin özüdür ve felsefe eleştiri ile canlı kalır (Russell, 1980a, ss. 100-101).

Russell’a göre felsefe, insana daha mütevazı bir kişilik kazandırarak, bildiği bilgilerin salt doğru olmadığını göstermeye çalışır. Felsefeyi; düşünce dünyamızı zenginleştiren, çevremizi daha iyi anlamaya başladığımız ve bilginin sınırları için bize kapı açan bir araç olarak görür. İnsanın sahip olduğu bilgi birikimi arttıkça içinde yaşadığı evreni daha iyi anlar ve daha mutlu bir yaşam sürmeye başlar. Bu derecede değer verdiği bir düşünce disiplini yaşamın her alanına dâhil ederek toplumun geneline ulaştırmayı hedeflemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yöntem

Çalışmamızın üçüncü bölümünde kullanmış olduğumuz yöntem / desen / model açıklanırken; belirlenen araştırma grubu, verilerin hangi tekniklerle oluşturulduğu, veri toplama araçları, hazırlanış süreci ve toplanan verilerin nasıl analiz edildiği üzerinde durulmuştur.

Araştırma Yöntemi

Araştırmalar, temel almış oldukları konuya ve bakış açısına göre nicel ve nitel olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Araştırmacının bilgi ve deneyimleriyle gerçekliğin bulunduğu bağlamda anlamlandırılmasını temel alan anti-pozitivist yorumcu bakış açısı nitel araştırma yöntemine işaret eder (Büyüköztürk *vd.*, 2015, s. 12). Nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Sönmez & Alacapınar, 2016, s. 72).

Nitel araştırmalar, varlık ya da olayları, olaylar arasındaki ilişkileri, tanımlama, tasvir etme ve açıklama amacı ile yapılmaktadır. Nitel araştırmalarda, bu betimleme ve ilişkilendirmeler, istatistiki yollar ya da sayısal veriler ile değil; nitel veriler ve kavramsal çözümlenmeler ile yapılmaktadır (Yeşil, 2017, s. 57).

‘Rousseau ve Russell’in Çocuk Eğitimine İlişkin Görüşleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme’ başlıklı çalışmamızda, iki filozofun eğitim görüşleri incelenecektir. Belirlemiş olduğumuz konuda, deneysel araştırmalar ve gözlem ile veriler elde etmek mümkün değildir. Ayrıca çalışmamızda verilerin incelenmesinde sayısal yöntem ve istatistik kullanılması söz konusu değildir. Bu bağlamda yapmış olduğumuz çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır.

Araştırmamızda, nitel araştırma modeli içerisinde yer alan betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, ele alınan bir durumu bilimsel yöntemlerle açıklayabilmek için kullanılan bir desendir. Betimsel analiz, yaşayanların, hali hazırda var olanların, yaşananların ne olduğunun betimlenip açıklanarak ortaya konulması olarak da ele alınabilir (Sönmez & Alacapınar, 2016, s. 47).

Çalışmamızda, belirlenen felsefi düşüncelerin eğitim açısından değerlendirmesini yapabilmek ve üzerinde durulan soruların aydınlatılabilmesi ve güncel sorunların çözümlenmesinde betimsel araştırma deseni kullanılmıştır.

Araştırmanın Veri Kaynakları

Çalışmamız, betimsel araştırmaya örnek teşkil ettiğinden dolayı karşılaştırmaların ve yorumlamanın ön planda olduğu bir araştırma özelliği taşıyacaktır. Veri kaynaklarının inceleme sahasında ölçek ve ya anket kullanılmadığından dolayı birincil kaynak olarak Rousseau ve Russell'ın eserleri incelenecektir. Araştırmamızın çok yönlü bir kimlik kazanabilmesi için ele alınan ikincil kaynaklar da en az birincil kaynaklar kadar detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

Veri Toplama Teknikleri/Araçları

Çalışmamızın nitel özellik taşıması nedeniyle herhangi bir sayısal ve istatistiksel bulgu bulunmamakla birlikte bu yöntemden yararlanılmamıştır. Nitel araştırmalarda ölçme söz konusu olmadığından dolayı ağırlıklı olarak kavram analizi, doküman, belge analizi bulunmaktadır.

Nitel araştırmalardaki veri toplama ve çözümleme süreçleri, gündelik davranış eylemlerin anlamlarını geniş açıdan inceleme mekanizmaları olarak tarif edilebilir (Seggie & Bayyurt, 2015, s. 186). Nitel çalışmalarda gözlem ve görüşme gibi teknikler de kullanılmaktadır. Ancak çalışmamızın nitel araştırma içerisinde betimsel analiz modeli ile verilerin toplanmasında ise yazılı doküman ve belge inceleme teknikleri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelenmesi denilmektedir (Karataş, 2017, s. 78). Bu noktada filozofların hem birincil kaynakları hem de onlara dair oluşturulan diğer kaynaklar incelenerek en uygun teknik olarak doküman analizi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda birincil ve ikincil kaynak olarak kullandığımız kitap ve süreli yayınlara, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi gibi merkezlerden erişilmiştir. İnternet ortamında yayımlanmış makale ve araştırmalar da verilerin elde edilmesinde kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Bertrand Russell ve J. J. Rousseau'ya dair üzerine daha önce yazılmış tezler incelenerek, verilerin elde edilmesi noktasında faydalanılmıştır. Tezimizde kullanmış olduğumuz birincil ve ikincil kaynaklardan yapılan alıntıların kaynağı, bilimsel araştırma ilkelerine bağlı kalınarak, metin içerisinde belirtilmiştir.

Süreç/Uygulama

Tezimizin konusu, 2017 yılı Eylül ayında kesin olarak belirlendikten sonra, eserler incelenmiş, araştırmamızda temel alacağımız filozoflar sınırlandırılarak ‘Eğitim konusunda en etkili isimler kimler olabilir?’ sorusunun cevabı olarak Russell ve Rousseau kanaatine varılarak bu alanda çalışmalara başlanmıştır. Filozofların eğitime ilişkin temel eserleri olan *Emile* ve *Eğitim Üzerine* hem kendi dönemlerini yansıtmaya hem de tarihsel süreç içerisinde eğitim sisteminde meydana gelen yenilik ve değişimlere kaynaklık eden eserler oldukları için araştırmamızın ana merkezini oluşturmuştur.

2018 yılı Mart ayı içerisinde tez önerisi hazırlanmış ve 2018 Nisan ayında tez önerimiz enstitü tarafından kabul edilmiştir. Tez önerisinin kabul edilmesiyle birlikte, eğitim alanındaki çalışmalar araştırılarak, günümüzde felsefenin çocuk eğitimi üzerindeki etkileri belirlediğimiz başlıklar çerçevesinde tekrar incelenmiş, notlar alınmış ve bilgiler saklanmıştır. Kaynakların bir kısmı yayınevlerinden temin edilmiş, bir kısmına ise daha önce bahsettiğimiz kütüphanelerin katalog sistemlerinden ulaşılarak, yararlanılmıştır. Çalışmada Türkiye’nin ezberci eğitim sistemden vazgeçip, çocukların öğrendiğini uygulayan, araştıran, çocuk merkezli eğitim sisteminin benimsenmesi hususunda genel bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen kaynaklar, okuma ve incelemeler sonucunda belirlediğimiz başlıklar çerçevesinde incelenmiş, güvenilirlikleri incelendikten sonra yazım aşamasında gerekli olan bölümlerde kullanılmıştır.

Gerekli araştırma ve incelemeler sona erdikten sonra, tezin yazımına geçilmiştir. Yapmış olduğumuz inceleme ve araştırmalarda elde ettiğimiz bilgi ve verilere tezimizde yer verirken, etik ilkeler göz önünde bulundurulmuş ve yapılan alıntılar kurallara uygun olarak metin içerisinde bildirilmiştir.

Veri Analizi

Tez çalışmamızda elde etmek istediğimiz veriler, öncelikle betimsel analiz içerisinde doküman analizi ve literatür taraması sonucunda elde edilmiştir. Daha sonrasında elde etmiş olduğumuz veriler, betimsel analiz kapsamında temellendirilmiştir. Nitel verilerin analizine bağlı olarak betimsel analiz taramasında önceden belirlenen temalara göre özetleme ve yorumlama yapılmıştır. Bu nedenle çalışmamız, üç ana temada analiz edilmiştir. Öncelikle, Rousseau ve Russell’ın hayatlarının ve yaşadığı çağın özellikleri analiz edilmiştir. Buradaki amaç, içinde bulduklarının çağın özelliklerini anlayarak eğitime bakış açılarını daha iyi bir şekilde çözümlenektir. Çünkü oluşan bir düşüncede kişinin yaşadığı o günün var olan şartları

etki oluşturmaktadır. Bu nedenle, eğitim anlayışlarında etkili olan unsurlar, analiz edilerek ortaya konulmuştur.

İkinci olarak, filozofların insana bakış açıları analiz edilmiştir. Burada yapılan analizin amacı ise filozoflarda var olan insan algısını anlayabilmek ve insanda iyi olmasını istedikleri yönleri keşfedebilmektir.

Son olarak da, filozoflara ait eğitim görüşleri analiz edilerek ortaya konulmuştur. Filozofların yaşadıkları çağlara ait eğitim faaliyetlerinde etkili olan unsurların nitelikleri incelenerek, önce kendi içlerinde karşılaştırılmış sonrasında ise günümüz eğitim faaliyetleriyle karşılaştırılarak sonuca gidilmiştir.

Çalışmamızın bulguları, bu üç ana tema ve alt temalar ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birincil ve ikincil kaynaklar, bu ana tema ve alt temalar çerçevesinde okunmuş ve düzenlenmiştir. Bilimsel araştırma ilkelerine uygun bir şekilde yapılan alıntılarla veriler desteklenmiştir. Bu alıntılar, bazen doğrudan aktarmalar ile yapılmış; bazen de alıntılar yorumlanarak ortaya konulmuştur.

Veriler analiz edilirken, elde edilen bulgular açıklanmış, bağlantılı olduğu konular ile ilişkilendirmeleri yapılmış ve böylelikle bulguların anlamlandırılması sağlanmıştır. Betimsel analizin bütün süreçleri, bilimsel araştırma kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca betimsel analizin yanında, gerekli yorumlamalar ve çıkarımlarla, bulgular analiz edilerek ortaya konulmuştur.

Araştırmacı Rolü

Yapmış olduğumuz araştırmamızda, nitel araştırma modeli kullanılmış, yazılı doküman ve belge incelemesi ile veriler toplanmış, betimsel analiz ile veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın başlangıcından, tamamlanmasına kadar geçen süreç içinde, bilimsel araştırma ilkelerine uygun olarak çalışmalar yürütülmüştür. Çalışmada faydalanılan kaynaklar ilgili yerlerden temin edilmiş, kaynakların güvenilirliği tespit edilmiş, belirlenen konulara göre gerekli incelemeler yapılmış, not alma ve fiş kullanımı ile bilgiler kaydedilmiştir. Yapmış olduğumuz araştırmalardan elde ettiğimiz veriler, önceden belirlemiş olduğumuz şablona uygun olarak yazılmıştır. Bazı kısımlarda yorumlamalarda bulunulmuş, yer yer çıkarımlar yapılmış ve alıntılara, bilimsel ilkelere uygun olarak yer verilmiştir.

Çalışmada yanlılığı azaltmak amacıyla, yapılan yorumlamaların ve çıkarımların, objektif olmasına dikkat edilmiştir. Tez hazırlama sürecinin başından itibaren, tez danışmanımın görüşleri ve önerileri doğrultusunda çalışmalar düzenlenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmamızda kullanılan veri toplama araçları araştırma deseni ve veri analizinin geçerliği ve güvenirliliği nitel araştırma ilkeleri doğrultusunda yapılmıştır. Hiç şüphe yok ki bilimsel araştırmanın en önemli ölçütlerinden biri geçerlik ve güvenirliliktir. Çalışmamızda öncelikli kullandığımız araştırma yöntemi felsefi düşüncenin gelişimi ile nitel araştırma arasında doğrudan bir ilişki olduğu için nitel araştırma yöntemidir. Son yıllarda ilginin fazlaca arttığı bir araştırma türü olan nitel araştırmanın bu derece tercih edilme nedeni ise teknoloji ile başlayan kolay ve anlık bilgi alışverişi, insan yaşamında meydana gelen deneyimler ve değişimlerdir. İnsan yaşamında meydana gelen çeşitliliğin incelenmesi ve açıklanmasında nitel araştırma yöntemleri etkili olmaktadır.

“Nitel araştırma yapmayı öğrenmek, resim yapmayı öğrenmek gibidir. Ustaları inceleyin, yöntem ve teknikleri öğrenin, onları doğru biçimde uygulayın ve ardından sizi etkileyen kişilerin işlerini ve yeni olanak yaratan kendi uyarlamalarınızı oluşturan yolları tanımlamaya yetecek kadar öğrendiğinizde onları kendi amaçlarınız için tekrar gözden geçirin” (Glesne, 2013, s. 4). “Nitel araştırma yöntemine göre insan bilgisini her defasında yeniden yapılandırır. Olmuş bitmiş bir bilgi söz konusu değildir. Yaşam, kişi, nesne sürekli değiştiğinden elde edilen bilgide eğrelti ve görelidir. Bu bağlamda olgular arasında değişmez ve evrensel ilişkilerde yoktur. Böylece bilimin konusu da bu ilişkiyi bulmak olamaz. Her ilişki özeldir, görelidir, geçicidir ve eğreltidir.” (Sönmez & Alacapınar, 2016, s. 73) Nitel araştırmada araştırmacının rolü inceleme için bir araç niteliğindedir. Araştırmacı çalışma sürecinde elde ettiği bilgilerle değerlere ve olgulara bakar ve bu unsurlardan yeni açıklamalar üretmeye çalışır.

Nitel araştırmanın diğer bir özelliği ise toplumsal verilerle kültürel yapı arasında ilişki kurmaktır. Çalışmamızda çağına damga vurmuş iki düşünürün yaşadıkları dönemdeki insan algılayışları ve daha iyi bir insani yaşam için değiştirilmesi gereken ve ideal eğitim sistemi üzerine görüşleri incelenmektedir. Bu görüşlerden yola çıkarak üzerinde çeşitli açıklamalarda bulunarak düşünceler üzerine kuram oluşturulmaktadır. Bu nedenle çalışmamızı en iyi destekleyen ve güncelleyen çalışma alanı nitel araştırma yöntemidir.

Nitel veri analizindeki amaç: bireylerin öznel bir şekilde yapılandığı düşünceleri sistematik olarak anlamlaştırmak ve sonuç olarak kavramsallaştırmak ve ya kuramsallaştırmaktır. Nitel araştırmanın temel özelliği olan gözlem ve görüşme kullanılması ve araştırmacının katmış olduğu yorumla tarafsız olamaması soyut olarak nitelendirilse de aslında nitel çalışmalarda yapılan verilerin analizi, elde edilen bulgulardan bir kuram ve bir sistem geliştirmesidir.

Nitel araştırmalar insan, toplum, kültürel faktörler, olay ve olgunun yansımalarıyla ilerler. Bu nedenle ortaya konula bulgular bir belirlenimle ifade edilemez. Çünkü insanın olduğu her yerde değişim vardır. Durağan olmayan bu akışta insanın sayısal veriler, istatistik ve neden-sonuç ilişkisinden bahsedemeyiz. İnsan var oluşunu srdğu sürece araştırmacılar için insanı konu alan her alan irdelenmeye devam edecektir.

Geçerlik bir testin ölçmek istediği niteliği, gerçekten lme derecesi biçiminde de ele alınabilir. Araştırmamızda geçerliliği sağlayabilmek için evren kümesi olabildiğince geniş alınmıştır. Nitel araştırmalarda, nicel araştırmalarda olduğu gibi bir geçerlilikten değil bunun yerine inandırıcılıktan, kabul edilebilirlikten, aktarılabirlikten söz edilebilir (Sönmez & Alacapınar, 2016, s. 167). Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının araştırdığı konuyu tarafsız bir şekilde gzlemleyebilmesine bağlıdır. Çalışmamız betimsel bir çalışmaya örnek olduğundan karşılaştırmalı, yorumlamaya dayalı bir süreçte gerekleēecektir.

Güvenirlik ise bir lme aracının her uygulanışında aynı sonuç tablosunu vermesidir. Olgunun sürekli değişmesi nitel araştırmalarda güvenilirlik kavramından bahsedilmemesine sebep olmuştur. Bu kavram yerine tutarlıktan, evtlenebilirlikten ya da teyit edilebilirlikten bahsedebiliriz (Sönmez & Alacapınar, 2016, s. 165). Güvenirlik de nitel araştırmalarda oldukça önemlidir. Güvenirlik ile lme hatası arasında ters bir ilişki vardır; güvenirlik arttıka lme işleminde yapılan hata oranı da o derece de artmaktadır. Bu bağlamda araştırmamızın güvenirliğinde takip ettiğimiz yöntem yordama yöntemi olmuştur. Araştırmamızda bu durum dikkate alınarak, farklı dönemlerdeki düşünme ve sorgulama biçimi metne yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bir araştırmada geçerlik ve güvenirlik aynı derecede önemlidir. Güvenirliğin, farklı araştırmacılar tarafından uygulandığında aynı alan içerisinde aynı sonucu vermesi bir araştırma açısından oldukça önemli bir husustur. Yapmış olduğumuz çalışma içerisinde lme hatası düşük ise, o çalışmanın güvenirliği de o derece artacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular

Rousseau'da İnsan Kavramı

Birçok disiplin açısından büyük öneme sahip olan 'insan doğası' Rousseau'nun felsefesinin temel yapı taşıdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran akıl, insan için bir ayrıcalıktır; bu nedenle eylemlerle ilgilenen etik ve eğitim açısından da büyük önem taşımaktadır. İnsan doğası hiçbir zaman net bir tanımla ya da kurallar örgüsüyle üzerinde uzlaşılabilen bir konu olmamıştır. Bu nedenle uzun yıllar boyunca insanda var olan iyi ve kötü kavramları üzerine filozoflar çeşitli fikirler sunmuştur. Temelde insan doğası ve eylemler arasında kurulan ilişki bu görüşleri anlamada ve düşünce üzerine düşünce eklemeye katkı sağlamaktadır. Bu düşünceler oluşturulurken de iki temel varsayımdan yola çıkılır. Bunlardan birincisi, insan doğasının kötü olduğudur. İnsanın bencil doğasının arzularını doyurma çabasına sokuğu, bu nedenle de eylemlerinde önceliğin kendisini mutlu eden gayelere ulaşmak olduğu belirtilir. İkinci görüşe baktığımızda karşımıza tam tersi bir tablo çıkar. Bu görüşte olanlar ise insan doğasının iyi olduğunu ve insanın özgecilik gibi temel duygularla mutlu olabileceğini esas alırlar. Rousseau ikinci görüşün en önemli temsilcilerindendir ve o, bu duygu motivasyonunun kaynağına ulaşmayı, ahlaki değerlerin taşıyıcısı olan insana bir görev olarak verir ve bu konuda insanın bunu başarabileceğine dair güven duyar.

Rousseau aynı zamanda, insanın kendi doğasını değiştirmek gibi benzersiz bir yeteneğe sahip olduğuna inanıyordu. Tüm diğer hayvan türleri, kendi yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan güdeleri ve yetenekleri doğadan elde etmişlerken, insanlar seçim yapabilme yeteneğine sahip olan özgür varlıklardır. İstekleri tarafından sürekli biçimde köleleştirilen hayvanlardan farklı olarak, bizlere özgür bir irade ve nasıl yaşayacağımızı belirlemek üzere en azından doğal bir sorumluluk taşıma olasılığı bahsedilmiştir (Wokler, 2003, s. 68). Rousseau'nun insan doğası anlayışının ve bu anlayıştan doğan gelişmelerin temelini eğitim oluşturmaktadır. İnsan doğasını köreltmeye dönük bir yapıda olmaması ve olumlu duyguları açığa çıkarması nedeniyle eğitim, büyük önem taşımaktadır. Eğitimin insan hayatında değişim ve gelişmeler oluşturabilmesi için hedef ve amaçlarının belirlenmesi ve bunun gerçekleşmesi için yapılacak düzenlemelerin ve uygulamaların teorik ve pratik altyapısını hazırlamayı gerektirir. Bütün bunların yapılabilmesi ise insanın tanınmasına, onun yeteneklerinin, üstünlüklerinin ve zaaflarının bilinmesine bağlıdır. Bu da eğitimin insan doğasıyla olan yakın

ilişkinini ortaya çıkarmaktadır. Eğitimin içeriği, amaçları ve metotlarına ilişkin kabullerimiz büyük ölçüde insan doğasına ilişkin kabullerle şekillenmektedir.

Konunun tespiti bakımından ilk olarak Rousseau'nun insan doğası tasvirini anlamakla başlayacağız. Rousseau, insan doğasının iyi olduğunu savunmakla birlikte insanın tarihsel süreçte yaşamış olduğu ve maruz kaldığı bazı sıkıntıları da göz önüne alır. Yaşamış olduğu değişiklikler sonucunda tanınamayacak şekilde değiştiğine ve doğal halinden önemli bir şekilde uzaklaştığına dikkat çeken Rousseau bu bakımdan varsayıma dayanan bir soyutlama yöntemine başvurmak zorunda kalır (Rousseau, 1998, s. 94). Bu yöntemle ulaşmayı amaçladığı şey insanın doğal yapısını bozan yapay değer ve kurumlardan soyutlanır, böylelikle insan en saf haline döner. Soyutlama sonucu varılan doğal insan, uygarlığa ilişkin bütün değer ve kurumlardan bağımsız bir şekilde doğada yalıtılmış, buna karşın temel gereksinimleri doğa tarafından karşılanmış bir hayata sahip olarak betimlenir (Rousseau, 1998, ss. 101-102). Rousseau'ya göre doğal insanın temel özellikleri, hayvanlardaki isteklerden farksızdır. Doğal insan ruhunun yetileri istemek, arzulamak veya çekinmekten ibarettir. Bu bakımdan hayvandan farkı olmayan doğal insanın bütün gereksinimleri fiziksel varoluşunu sürdürmeye yönelik iken, arzuları da bu gereksinimleri çerçevesinde acı duymak ve açıktır (Rousseau, 1998, ss. 104-105). Bu, doğayı başkalaştıran ve olumsuzlaştıran uygarlıktan kaynaklanan bozuk ilişkilerdir (Rousseau, 2008, s. 10).

Rousseau insanı doğal halinden uzaklaştıran esas etkenin uygarlık olduğunu belirtir. Uygarlığın değiştirdiği insan profilini ise şu sözleriyle açıklar:

Vahşet halindeki insan ile uygar insan birbirlerinden ruhlarının temeli ve eğilimleri bakımından öylesine ayrılırlar ki birini en yüce mutluluğa götüren, ötekini mutsuzluğa sürükleyecektir. Birincisi sadece huzur ve özgürlükle yaşar; sadece yaşamak ve aylak olmak ister ve bir stoisyenin (zamanın uygar toplumunun insanı) sarsılmazlığı bile, onun her şeye karşı duyduğu ilgisizliğe yaklaşamaz. Aksine, her zaman hareketli olan yurttaş daha da fazla emek isteyen bir iş bulmak için terler, koşar, durmadan çırpınır, ölünceye kadar çalışır, ölüme bile kendisini yaşayacak durumda tutmak için koşar ya da ölümsüzlüğe ulaşmak için hayattan vazgeçer. Vahşet halindeki insan kendi kendine yaşar; her zaman kendi dışında olan sosyal insan ise her zaman kendi kendinin dışında, ancak başkalarının kanılarına göre yaşamayı bilir ve sadece onların yargılarından kendi var oluşunun duygusunu çıkarır (Rousseau, 1998, ss. 173-174).

Görülüyor ki insanlar arasında öznel bir yargıya sahip olan iyi-kötü kavramalarının temelinde kişisel hazzın olduğunu belirten Rousseau, günümüzde tartışmaların hâlâ devam ettiği ve bir ortak kaniya varılamayan insan ilişkileri ve genel iyilik hali üzerinde durmuştur. Rousseau, uygarlığın insanın sahip olduğu ahlaki yapıya zarar verdiğine vurgu yaparak bu etkinin kaynağını ise özellikle Rönesans ve Reform sonrası oluşan bilim ve sanattaki radikal

değişimlere bağlar. Rousseau'ya göre bilimlerimiz ve sanatlarımız geliştikçe ruhlarımızda bozulmalar başlamıştır. Bu kaniya onu iten temel nedene baktığımızda ise evrenin ve insanın rasyonel kurallara göre işleyen bir mekanizma olduğu anlayışıdır. O, bilim ve sanatta var olan duygusal özelliklerin çeşitli haz kaynaklarını ortaya çıkaracağını belirtir. İlkçağ dönemine gittiğimizde aynı tarz kaygıyı Platon'da da görürüz. Platon sanatın sıklıkla seyircide yanıltıcı fikirler uyandıran görüntü ve tasvirler sunmasından rahatsızlığını belirterek insanların sadece bu görüntü ve tasvirleri bilmeleri durumunda her şeyin gerçekte olduğundan farklı, bozulmuş ve çarpıtılmış halini benimsemiş olacaklarını böylece doğal yapıda olan güzellikleri göz ardı edeceklerini vurgular (Özden & Elmalı, 2017, s. 25).

Rousseau insanın içinde yaşadığı toplumun, insan doğası üzerinde birtakım olumsuz etkiler oluşturduğu üzerinde durur. İnsanın tek başına yaşam sürdürememesi zamanla toplumsal yapıyı zorunlu kılmıştır. Toplumsallaşmanın ön yüzünde hak duygusu ve çeşitli toplumsal ödevlerin olması insanı içgüdülerden uzaklaştırarak değer duygusuna itelemiştir fakat madalyonun öteki yüzünü çevirdiğimizde insan toplumsallaşırken yozlaşmış, doğasına aykırı olarak zayıf ve korkak bir birey haline gelmiştir. O, bu konuda şunları söylemektedir: “Bütün kötülükler, toplumsallaşma ile paralel bir şekilde gelişen bilim ve sanatların yükselmesi ve bu duruma paralel olarak ahlaki değerlerin düşüşe geçmesi sonucu ortaya çıkmıştır.” (Rousseau, 2019, s. 28)

Doğal özelliklerini kaybetmeye başlayan insan için eskiye dönüş artık imkânsız hale gelmiştir. Rousseau da bu yönde bir çaba içerisine girmez. Çünkü ne yapılırsa yapılsın, uygarlığın insan doğasında yaratmış olduğu tahribatın iyileşmesi mümkün değildir. Ona göre “Her şey yaratıcının elinden çıktığında iyidir; insanoğlunun elinde bozulur. İnsanoğlu bir toprağı başka bir toprağın ürünlerini beslemeye, bir ağacı başka bir ağacın meyvelerini taşımaya zorlar; iklimleri, elementleri, mevsimleri birbirine karıştırır; karmakarışık yapar, köpeğini, atını, tutsağını sakatlar; her şeyi altüst eder, her şeyin biçimini değiştirir, biçimsizliği, aykırı yaratıkları sever; hiçbir şeyi hatta insanı bile, doğanın yaptığı şekliyle istemez. İnsanın eğitim yerinde eğitilen bir at gibi, kendisi için eğitilmesi gerekir; onu, bahçesindeki bir ağaç gibi, kendi tarzında yetiştirmelidir.” (Rousseau, 2015, s. 5) Burada Rousseau'nun insana bakış açısına dair bir tutarsızlık sergilediğini görmekteyiz. Bir yandan eski doğal düzene karşı büyük bir özlem duyup bu doğal yapının insanın iyi yönü olduğunu belirtirken bir yandan da toplumsallaşma ile uygarlığın kurulacağını böylelikle toplum içerisinde yaşayan bireyin sahip olduğu kazanımların geliştirilmesi ve daha üst bir özgürlüğe ulaşabileceğinin hedefini oluşturmaktadır. Rousseau uygarlığın insan doğasını bozduğuna inanmasına rağmen insanlığın geleceğinden umudunu kesmez (Cevizci, 2019, s. 773).

Sonuç olarak baktığımızda hayatımızda var olan iyi ve kötü kavramları Rousseau'da toplum öncesi ve toplum sonrası şeklinde oluşan bir ayrımda kendisini göstermektedir. Birçok filozofun aksine insanın temelde iyi olduğunu fakat zamanla yaşanan değişimle insan doğasının kötü bir hal aldığını iddia eder. Fakat insanın yaşadığı bu törpülenmeyle sürekli kötü bir yaşam sürmeyeceğini bu kötü yönü baskılayacak temel dayanağın insan doğasında var olan özsevgi, merhamet ve vicdan gibi değerler olduğunu belirtir. Rousseau'nun insana dair görüşleri incelendiğinde, insana bakışının tarihsel olmaktan ziyade varsayımsal olduğu ve şeylerin asıl kökenini bulmak yerine, onların doğasını açıklamak üzere gerçekleştirildiği görülmektedir. Rousseau'nun betimlediği doğal durum, toplumun yoz özelliklerinin ortadan kaldırıldığı kurgusal bir dünya olarak inşa edilmiş olsa da onun insanlığın başlangıç noktası hakkındaki görüşü uzak geçmiş değil, tersine hepimizin gayet iyi bildiği mevcut dünyadır (Wokler, 2003, s. 81).

Natüralizm ve Eğitim

Natüralizm (doğalcılık), her şeyin, hatta Tanrı'nın ve dinin bile doğallığını savunan, dolayısıyla da her türlü bilimsel araştırmanın bütün gerçekliği oluşturan doğada ve doğaya uygun yöntemlerle yapılması yönündeki zorunluluğu dile getiren; bu yönüyle doğaya yönelik çağrısı yapan ve toplumsal teorileri de bu yönde etkileyen bir düşüncedir (Bakır, 2007, s. 104). Realizmin yeni hali diyebileceğimiz natüralizm, felsefe tarihinde fiziksel dünyanın dışında herhangi bir gerçekliğin olmadığını, yalnızca duyu ve deneyim aracılığıyla doğru bilgiye ulaşılabileceğini savunmaktadır. Bu düşüncenin karşısında yer alan idealist ve metafizik tüm ön kabulleri reddetmekle eleştirilmektedir. Bilim temelli oluşturulan doğa yasalarının toplum, ekonomi, siyaset ve eğitime uyarlanmasını hedefleyen natüralizm, modern eğitim ve felsefe tarihinin dönüm noktasını temsil etmektedir (Uçak, 2018, s. 49).

Eğitim yöntemi olarak natüralizm ise bir öğretim metodu olan sözlü anlatımdan radikal bir sapma olarak değerlendirilebilir. Eğitim felsefesi açısından bakıldığında natüralizm, çağının yaklaşımlarından farklı ve yeni bir eğitim anlayışı geliştirmektedir. Natüralizmin odak noktası, gerçekliği unsurlarına ayırma/analiz etme deneyimidir. Aydınlanmadan etkilenmiş olan natüralistler, gerçekliği bütünden ziyade parçada görürler. Gerçekliğe ilişkin bir doğru ve bilimsel bir sonuç elde etmek için objeleri en küçük parçalar haline getirmek gereklidir (Guttek, 2006, s. 83). Buradan da anlaşılacağı üzere natüralizm klasik eğitim anlayışının yaklaşım ve uygulamalarına karşı çıkarak yeni bir bakış açısıyla eğitim sistemine farklı bir soluk getirmektedir.

Rousseau'nun eğitim anlayışında natüralizm özellikle savunduğu bir görüştür; çünkü ona göre çocuğun fitratını en iyi ifade eden akım budur. Natüralist eğitim, çocuğun doğal bir

ortamda büyütülmesi gerektiğine inanarak, onu yaşam maratonunda güçlü ve olgun bir birey yapabilmek için bu yönde çevresel koşulların oluşturulduğu bir eğitim anlayışıdır. Natüralist düşünceye göre önce tabiatın kuralları kavranmalı ve daha sonraki aşamada bilgi edinilmelidir. Çünkü doğanın kendi yasaları vardır ve bu yasalar değişmez özelliktedir. Rousseau için 'hakikat', yalnızca doğanın kitabında olandır; o, doğayı doğru bilginin kaynağı olarak kabul eder ve aklın, doğayı ve doğanın ötesinde olanın doğasını kavramakta yetersiz olduğunu düşünür (Bakır, 2016, s. 9).

Doğa durumunda bulunan insan herhangi bir eğitime ihtiyaç duymaz. Çünkü yaşama gayesinde ilerleme ya da toplumsal zorunluluklar bulunmamaktadır. İnsanın bu saf hali onu özgür ve mutlu kılmaktadır. Doğa, insana yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan bilgi, beceri ve önsözleri sunmaktadır. Fakat artan nüfus ve bireysel ihtiyaçların çeşitlenmesi insanı toplumsal bir varlık haline getirmiştir. Natüralist görüş bu değişim ve gelişimin farkındalığına sahip olarak insanın aynı zamanda toplumsal bir varlık olduğunu kabul eder. Fakat uygar toplum durumunda, ilerleme problemine bağlı eğitim çok önemli bir mesele olarak belirginleşir. Bu da eğitimin toplumsal ve bu yönüyle de yapay bir mesele olduğu; dolayısıyla ciddi bir şekilde planlanması gerektiği anlamına gelir. Çünkü uygar toplumsal düzen ve bu düzenin öngördüğü ilerleme ve rekabet bunu kaçınılmaz kılar. Bundan dolayı bütün entelektüel ve akademik ilgiler eğitime yönelir (Bakır, 2016, s. 51).

Rousseau, insanı tabiatın bir parçası olarak görür. Ona göre tabiat, yaşamdaki hiçbir canlıya farklı muamelede bulunmadan özgür ve mutlu bir yaşam sunmuş, fakat sonradan devreye giren unsurlar düzeni bozmuştur. Bu düzeni iyileştirecek unsur olarak da eğitimin gücüne inanan Rousseau, eğitimi oluşturan üç temel etkeni esas alır. Bunlar; tabiat, eşya ve insandır. Eğitimin ilkeleri ise, "hürlük, zorunluluk, aşamalılık, dengelilik ve karışmazlıktır." (Rousseau, 2006, s. 27) Eğitim aracılığıyla birey doğal yetkinliklerine ulaşarak toplum içerisinde kaybettiği dengeyi tekrar kazanabilir.

Doğayı temel alarak eğitim anlayışını şekillendiren Rousseau, natüralist eğitim teorisinin gereklilikleri olan özgür ve mutlu bireyler yetiştirme amacı içerisinde bulunur. Bu amacını gerçekleştirebilmek için de insan doğasının en saf dönemi olan çocukluk dönemini kendisine başlangıç noktası olarak kabul eder. Çünkü doğanın en saf hali bir çocuğun gözlerinde, aklında ve kalbindedir. Bu nedenle çocukluk, ideallerin en rahat şekilde gerçekleştirilebileceği dönemdir. Rousseau çocukların, yetişkinlere nazaran bambaşka bir dünyaya sahip olduklarına ve yaşatılacak eğitim sürecinde de bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiğine inanır. Onun bu görüşüne yönelik izlediği yol ise, çocuğun psikolojik ve fizyolojik gelişim evrelerini dönemlere ayırarak bu dönemlere özgü

yaklaşımlarla eğitim sürecini gerçekleştirmesidir. Buradaki amaç çocuğun doğal gelişimine aykırı bir uygulamada bulunmamaktır.

Rousseau'nun bu yaklaşımı günümüz eğitiminde karşılaştığımız bir probleme de ışık tutmaktadır: Çocuklarımıza vermiş olduğumuz bilgi ve beceriler çoğu zaman yaşının üstünde bir kazanım içermektedir ve gerek ebeveynler gerek de eğitimciler olarak ısrarla o kazanımın gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu durum Rousseau'nun her zaman üzerinde durduğu eğitimdeki doğal yapıya zarar vermektedir. Başarısızlık duygusuyla tanışan çocuk doğal yapısında bulunan öğrenme isteğini, özgüvenini ve merakını zamanla yitirmeye başlar. Rousseau bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir: “Doğa çocukların yetişkin olmadan önce çocuk olmalarını istiyor. Bu düzeni bozmak istiyorsak o zaman ne tadı olan ne de olgunlaşan meyveler yetiştirebiliriz. Kokuşmaya başlarız; genç doktorlarımız, yaşlı çocuklarımız olur. Çocukluğun kendine özgü görme, düşünme, duyumsama biçimleri vardır. Onların yerine kendimizinkini koymak kadar anlamsız hiçbir şey olamaz.” (Rousseau, 2015, s. 59)

Eğitimde natüralizmi savunan Rousseau'ya göre, öğrenimde duyularımız da önemlidir. Doğal eğitim sürecinde duyularımızı nasıl iyi yönlendireceğimizi öğreniriz. Rousseau'nun Aydınlanmacıların temel parolası olan 'aklımı kullan' görüşüne karşı çıkararak kalbe yönelişi esas alması bu eğitim görüşünü benimsemesinin diğer bir nedenini oluşturmaktadır. Öğrenme süreci içerisinde aktif olduğu, yaparak-yaşayarak öğrendiği bir ortamda çocuk, bilgileri tüm duyu organlarıyla hissederek; böylece öğrenilen bilgiler daha kalıcı bir hal alarak ezberci eğitimin girdabına düşülmemiş olur. Çocukların zihinleri, her türlü bilgiyi algılayabilmelerini sağlamaya yönelik esnek bir yaratılışa sahiptir. Fakat bu, zihinlerini bir depo olarak kullanıp hiçbir işe yaramayan birtakım isim ve sözcükleri ezberlemeleri için değildir. Bu esneklik, çocuğun kendi yararına olan ve anlayabileceği düşünceleri, mutluluğuna katkı sağlayabilecek ödevlerini algılamasına yardımcı olan ve onu aydınlatan düşünceleri daha küçük yaşlarda zihnine kazınması ve yaşamı boyunca varlığına ve melekelerine uygun bir biçimde yönetebilmesi için doğanın bir lütfudur (Rousseau, 2015, s. 229).

Rousseau'nun tüm kaygısı, çocuğun sosyal çevreye karşı dirençli ve özgür bir şekilde hayata hazır olmasını sağlamaktır. O nedenle doğa eğitimini yani natüralist eğitim teorisini benimseyerek, hayalindeki çocuğu özgür, etkin ve en sosyal şekilde büyütmeyi hedefler.

Buraya kadar natüralizmi genel hatlarıyla ortaya koymaya gayret ettik. Çalışmamızın bundan sonraki safhalarında Rousseau'nun hayali çocuğu *Emile*'den yola çıkarak çocukluk çağında oluşabilecek tüm problemlere, ebeveyn ve öğretmen tutumlarındaki hatalara ve bir çocuğun gelişiminde onun özgürce akıl yürütmesini engelleyen önyargıları ele alacağız.

Rousseau'da Çocuk Eğitimi

Rousseau'nun 18. yüzyılda ses getirmeye başlayan görüşlerinin günümüzde de üzerinde düşünülen ve tartışılan bir nitelik taşıması düşünce derinliğine ve öngörüye sahip olduğunu göstermektedir. Rousseau'ya kadar hiçbir düşünür çocukların dünyasını anlamaya çalışarak, onların ihtiyaçlarına cevap verecek bir eğitim tasavvuru içerisinde olmamıştır. Tarihi süreç içerisinde her zaman eğitim yetişkinlerin elinde bulunmuş, onların bilgi, birikim ve deneyimlerin alt kuşaklara aktarıldığı bir serüven olmuştur. Rousseau, tüm bu eğitim buhranlarına karşı çıkarak çocuğun ön planda olduğu ve çocukla kurulacak duygudaşlığın önemli olduğu bir eğitim modelinin temelini atmıştır. Bu duygudaşlık ile kurulan bağ çocuğun gelişim beklentilerinin daha iyi bir şekilde görülmesini sağlayarak gelişim dönemlerine göre yeni bir eğitim sürecine geçişi sağlamıştır.

Rousseau'nun eğitime bakışı ve çocuğa verilmesi gereken eğitim ile ilgili düşüncelerinde, yaşadığı ailevi ve çevresel ortamın etkili olduğu görüşü hâkimdir. Rousseau'nun *Emile* adlı romanı, eğitim anlayışını ve felsefesini ayrıntılı olarak ele alıp sistemli bir şekilde değerlendirdiği, günümüz eğitimcilerinin ise kılavuz olarak kullandığı en önemli eserlerinden biridir.

1762 yılında henüz pedagojiden habersiz olunan bir dönemde yayımladığı bu kitapla Rousseau, hâlâ tartışılan düşünceleri ile eğitime ne denli önem verdiğini ortaya koymuştur. Yüzyıllar öncesinde ortaya atılan pedagojik düşünceler Rousseau'nun, çağının ötesinde bir düşünür olduğunu göstermektedir. Burada akla, Rousseau'nun niçin böyle bir işe giriştiği sorusu gelmektedir. O, kendisini eğitim üzerine düşünmeye iten ana sebebi şu sözleriyle açıklamaktadır: “Bu sırasız, neredeyse düzensiz düşünce ve gözlemler kitabını yazmaya, düşünmeyi bilen iyi bir anneyi mutlu etmek için başladım. Önce yalnızca birkaç sayfalık bir inceleme yazısı kaleme almayı tasarlamıştım. Konum beni ister istemez sürüklediği için, bu inceleme yazısı yavaş yavaş, kuşkusuz içeriğine göre fazla büyük, ancak ele aldığı konuya göre fazla küçük bir tür yapıya dönüştü.” (Rousseau, 2015, s. 1)

Rousseau'ya göre çocukları yeterince tanımıyoruz. Sahip olduğumuz yanlış düşünceler nedeniyle zaman ilerledikçe onlara dair karşılaştığımız durumlarda şaşkınlığa uğramaktayız. Bu durumun nedeni ise, en bilge kişilerin dahi yetişkinler hayatında önemli olan şeyler üzerine kafa yorarken çocukların öğrenmeleri gerek bilgiler üzerine bir çaba sarf etmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysaki yetişkini, çocukluğunda aramak ve çocukluğunda doğru yönlendirmek önemlidir (Rousseau, 2009, s. 100).

Emile; önsöz, beş ana bölüm ve notlar olmak üzere yedi başlık altında toplanmıştır. *Emile*, Rousseau'nun hayali çocuğu olarak karşımıza çıkar ve her zaman hayalini kurduğu

ideal doğallığı toplumsallıkla harmanlar. Bu nedenle *Emile*, onun birçok eserinden ayrı bir yere sahiptir. Eserdeki kurguya göre *Emile*, Fransa'nın ılıman bölgesinde yaşayan, soylu bir aileden gelen bir çocuktur. Ailesinden almış olduğu temel eğitim haricinde en önemli rehberi olarak öğretmenini kabul eder. Rousseau, *Emile*'in öğretmenidir; onunla olan eğitim serüvenini anlatmaktadır. Uygulamalarla örneklendirdiği eserinin ilk dört bölümü doğum, ergenlik süreci ve genç yetişkinlik dönemini kapsarken, beşinci ve son bölümde ise yetişkinlikle beraber evlilik hayatı ve kadın-erkek ilişkilerine dair görüşleri yer almaktadır.

Alışagelmış bir düzen içerisinde her yeni görüş, bu görüşe katılmayanlar tarafından tepki ile karşılaşır. Rousseau da eğitim alanındaki aykırı ve karmaşık düşüncelerinden dolayı toplum tarafından büyük bir tepki toplamıştır. *Emile*, yayınlandığı çağda hâkim olan klasik eğitim anlayışının ağır darbe almasına sebep olmuştur. Bundan dolayı Rousseau'nun bireyi ön planda tutan tavrı, özellikle eğitimle dinin yan yana olması gerektiğini savunan kitle tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Paris parlamentosu tarafından satışı ve dağıtımı yasaklanarak yakılmıştır. Rousseau daha sonrasında ise tutuklanmakla tehdit edilmiş ve Fransa'yı terk etmeye zorlanmıştır. Bu baskıcı ve düşüncelerin değersizleştiği ortam Rousseau'nun felsefe hayatında önemli değişimlerin kırılma noktası haline almıştır. Eğitimi sistemleştirerek, var olan bozulmalara müdahale etmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar iradeciliğin ön planda olduğu, canlı ve orijinal görüşlerin esas alındığı bir felsefi duruşu beraberinde getirmiştir (Küken, 1996, s. 156)

Rousseau, eğitim görüşleri içerisinde ilk defa çocuğun yetişkinden farklı bir varlık olduğunu görmüş ve çocuğu keşfetmenin, tanımanın ve onu anlamının pedagojinin temel şartı olduğunu söylemiştir. Bu düşünce zamanla daha anlaşılabilir değer bulan bir düşünce hareketi haline gelmiştir. Çocuğun doğuştan itibaren ergenliğe kadar geçirdiği aşamaları ilk ele alan Rousseau'dur. Çocuk gelişimi hakkında ilk sistemli gözlemleri bu filozofa borçluyuz (Oral, 1998, s. 217). Bu konuda günümüz eğitimcileri de aynı kanaati paylaşmaktadırlar.

Emile, içeriği itibarıyla çocuk eğitimini esas alan bir eser olarak karşımıza çıksa da içerisinde çok yönlülüğü barındırır; öğretmenlerin, anne-babaların ve çocuğun eğitilmesinde sorumlu olan herkesin temel sorumlulukları ve yaklaşımları üzerinde durarak doğru bilinen yanlışları yeniden şekillendirmeyi hedefler. Rousseau, bunu yaparken de idealist tutumunu, natüralizmin ve hümanizmin desteğini alıp, amaçladığı özgür ve mutlu bireyi yetiştirmeye koyulur.

Doğaya Uygun Eğitim

Rousseau'nun temel eğitim görüşü realizmin çevrelediği natüralist eğitim görüşüdür. Pedagoji tarihinde ilk olarak tabiatı incelemekle işe başlanmasını isteyen, böylelikle pedagoji düşüncelerine bilim katan kişi Rousseau'dur. Başlangıç noktası kabul ettiği ve tek gerçek olarak gördüğü doğa, eğitim ile iç içedir. Eğitim de insan tabiatına uygun olarak belirlenmeli ve uygulanmalıdır. İnsan tabiatı, eğitim ağacının yabanisidir. Eğitim, bu yabancı üzerine aşılacaktır. Yabanisi ne kadar sağlam olursa, aşının kendisi de o kadar sağlam olacaktır. Tabiatı sevmek, tabiatı saymak, tabiatın iyi olduğuna inanmak, tabiatın işine karışmamak, insanın gelişmesinin engellerini ortadan kaldırmak, Rousseau'nun pedagojisini üzerine kurduğu temellerdir (Baltacıoğlu, 1957, s. 23).

Rousseau, herhangi bir toplumsal bulgunun gözlemlenmediği doğa durumunda tek başına yaşayan ilkel insanın doğal özgürlüğe sahip olduğunu, bireyin çocukluk çağında henüz eğitim ve toplumsal ilişkiler tarafından etkilenmemiş, dolayısıyla bozulmamış doğası ve özgürlüğü ile dolu olduğunu düşünür. İşte bu nedenle Rousseau, insan yaşamını değerli ve mutlu kılmak amacıyla eğitime yönelmiştir. İnsan yaşamını değerli ve mutlu kılmadaki en önemli aracı olan eğitime de yansımıştır. Çocuğun fizyolojik ve psikolojik gelişimi hayat takviminde belirli bir sraya göre ilerleme sağlamaktadır. Bu durum göz önüne alınarak eğitimin doğaya göre şekillendirilmesi, uygun bir eğitim anlayışı için birinci ve önemli şarttır. Bu bağlamda eğitim, çocuğun doğal özelliklerine ve gelişimine göre yeniden düzenlenmelidir. Eğitim, doğal olmayan eğilimler için koruyucu bir kalkandır. Rousseau daha sonra bu gelişim dönemlerini/çağlarını ya da evrelerini, çocuğun kavrayabileceği temel kurallar olarak zorunluluk, yarar ve ahlak şeklindeki üç ana ilke üzerinde yeniden kategorize eder (Bakır, 2016, ss. 62-63). Bu ilkelere bağlı kalındıkça çocukta kendine ait tabiat yapısı oluşmaya ve böylelikle her manada özgür hareket eden bir çocuk büyümeye başlar.

Rousseau, çocuğun tabiatına uygun bir büyüme sürecine tabi tutulmasının, sağlıklı bir gelişim için öncelikli koşul olduğunu belirtmektedir. Onun bu konuda görüşlerini çalışmamızın alt başlıklarında daha detaylı inceleme fırsatı bulabileceğiz; fakat doğa durumunun çocuk üzerindeki etki gücünü daha iyi görebilmek için burada birkaç önemli faktörü ele almamız gerekmektedir.

Bunlardan ilki, ne sebep olursa olsun çocuğa emredilmemeli, üzerine otorite kurulduğu hissine kapılması önlenmelidir (Bakır, 2016, s. 65). Bahsedilen davranış modelinden uzaklaşıldıkça çocuk daha özgür düşünme yetisine sahip olup, eğitim sürecinde daha aktif ve istekli rol almaya başlayacaktır. Tam tersinin mevcut olduğu durumlarda ise otorite korkusu ile öğrenme yalnızca cezadan kurtulmak için yapılan bir kaçış haline gelmeye

başlayacaktır. Bu durumu yalnızca eğitim açısından değerlendirmemek gerekir, sergilemiş olduğumuz tutum çocuğa hayatının her dönemi için önemli bir kazanımdır. Yapması ve yapmaması gereken durumlar arasında kararsız kaldığında tercihini başkalarının korkusu ve gücü üzerine kurarsa doğanın sunduğu o temiz yapıyı işte o an kaybetmiş olur. Tercihlerimizdeki temel güç: akıl yürütme sonucu kalbimizin yönlendirdiği en doğru şıktır. “Asil tabiat kitabı; insanların kalbidir.” (Rousseau, 2015, s. 188) Tabiat çocukların büyük olmadan evvel çocuk olmalarını ister, tabiatın bu isteğine karşı çıkmak olgunluğu da tadı da olmayan mevsimsiz meyveler yetiştirmeye benzer (Küken, 1996, s. 171). Bu doğrultuda karşımıza günümüz pedagojisinin de temel tartışmalarından ‘çocuk yetişkinler’ sorunu çıkmaktadır. Ebeveynler tarafından çocuklara yönlendirilen yanlış kıyafet tercihi ya da ona hitap etmeyen bir ortamda bulundurulma durumu gibi birçok gelişimlerinin üstünde beklenti çocukları yetişkinliğe mahkûm etmektedir. Çocuklara oluşturulan bu beklenti ile belirli dayatmalar yaptığımız zaman, ilk etapta tepki ve uyum problemi ile karşılaşırız. Çünkü bu doğal durumlarında olmayan bir müdahaledir. Fakat zamanla bu müdahalelere alışan çocuk, bu süreci sanki kendi tercih ettiği bir süreç haline getirir ve böylece büyükler, küçüklerin çocukluklarına önemli bir darbe vurmuş olurlar.

Çocuk fitratını zedelemeyen, doğal yapısına değer verip onu koruyacak en önemli güç eğitimden geçmektedir. Doğru yöntem ve metotlarla uygulanan bir eğitim anlayışı doğa durumunun sunduğu mutluluğu ve özgürlüğü koruyacaktır, bu da nihai olarak mutluluğa ulaşmasını sağlayacaktır. O halde, insan mutluluğuna hizmet edecek bir eğitim elbette tercih sebebidir ve bu sebeple de eğitimin yöntemi ve içeriği ‘doğal’ olmalıdır. Rousseau’nun bu doğal eğitim anlayışı onun en çok vurgu yaptığı ahlak alanında kendisini gösterir (Bakır, 2016, s. 68).

Çocuk Hakları

Çocuk hakları, insan hakları şemsiyesi altında yer alan haklar arasındadır. Dünyada belirli aralıklarla meydana gelen ve etki gücü fazla olan doğal afetler, savaş ve göç gibi olgular toplumun en savunmasız üyesi olan çocuklar üzerinde büyük ve yıkıcı etkiler oluşturmuştur. Bu gerçekten hareketle çocuk haklarının önemi ve gerekliliği hissedilmeye başlanmıştır. Çocuklara ait haklar, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uluslararası kimlik kazanarak günümüzde bireysel ve toplumsal sorumluluklarımız arasında kabul görmüş bir bilinçtir. Toplumsal hareketliliğin nabzını tutan eğitim ideolojileri ve felsefe bu gerçeği görerek bir çocuğun yaşamı boyunca değerli bir yaşam sürebilmesi için çeşitli görüşlerle bu konuda söz sahibi olmuştur. Rousseau’nun eğitim görüşünün temel teorisi olan natüralizm, içerisinde çocuk haklarını en iyi barındıran yaklaşımlardan bir tanesidir.

Natüralist eğitim anlayışında, eğitimin merkezine çocuğu yerleştiren, doğa durumundaki insanın merhameti ve doğal iyiliğiyle kıyaslandığında toplum içindeki insanın bencil, hırslı ve tamahkâr olduğunu söyleyerek, eğitimin çocuğun doğasına uygun bir gelişme süreci izlemesi gerektiğini söyleyen Rousseau, doğal olarak çocuğun doğasını toplumun taleplerinin önüne geçirir. Bu ise, eğitime, çocuğun haklarıyla ilgili sağlam bir kavrayışı temele alarak başlamak gerektiği anlamına gelir (Cevizci, 2011, s. 98).

Rousseau için çocuğun ödevlerinden önce hakları gelmektedir (Rousseau, 2015, s. 189). Çünkü insanlığın yaşam grafiğinde en saf dönemini temsil eden çocukluk çağının mutlu ve sağlıklı geçmesi, sahip olduğu hakları özgürce yaşamasına bağlıdır. Bu doğrultuda onu en çok körelten sebep ise geleneksel eğitimidir. Rousseau'ya göre çocuk, başlangıçta sağlıklı bir benlik sevgisiyle doludur; fakat zamanla başkaları tarafından dayatılan fikirleri uygulamaya başlar; bu durum ise çocuk adaletle ilgili fikirleri, yapmaya mecbur olduğu şeyleri başkalarından öğrenir (Rousseau, 2015, s. 204). Bu nedenle natüralizm çerçevesinde modern bir eğitim süreci çocukların doğal durumunu koruyacak bir yapıya sahiptir. Çünkü eğitimin asıl görevi, değişken çevre koşullarına ve değişen yaşam koşullarıyla mücadele edebilmesi, ayak uydurabilmesi için, çocuğu gerçek hayata hazırlamaktır. Rousseau, geleneksel eğitimin en büyük yanlışlarından birinin çocuğun dikkatini, onu itaate ve tabi olmaya zorlayacak şekilde ödevlerine yöneltmesi olduğu kanaatindedir. Oysa eğitimde yapılması gereken şey bunun tam tersidir. Çocuğu ilgilendiren en önemli şey kendi hakları olduğundan, onun öncelikle bilmesi ve kavraması gereken şey haklarıdır. Ödevler, sağlıklı ve doğal bir eğitim sürecinde ancak sonradan gelecektir (Cevizci, 2011, s. 98).

Çocuklara mutlu bir yaşam sunabilmek, çeşitli problemler (göç, savaş, salgın hastalık, cinayet vb.) nedeniyle meydana gelen çocuk ölümlerine son vermek, onların güven ve huzur içerisinde büyütebilmek amacıyla yeni yaklaşımlar ve standartlar getiren 'Çocuk Hakları' bu amaçlar doğrultusunda topluma, devlete ve en önemlisi aileye belirli sorumluluklar yüklemektedir. Bu ilke ve standartlarla elde edilmek istenen ise nitelikli insanın yetiştirilmesidir. Bugün toplumun en küçük üyesi olan çocuk, yarının yetişkini ve teminatıdır; bu durum çocuğa yaklaşımımızda göz önünde bulundurmamız gereken temel anlayıştır. Birey olarak her çocuğun temel hak ve özgürlüklerden, sosyal ve ekonomik haklardan yararlandırılması, geliştirilecek olan çocuk politikalarının ve uygulamalarının özünü oluşturmaktadır.

Eğitimin Önemi

Eğitimciler, çevrenin belli ölçüler içinde değiştirilmesiyle çocuğun doğal bir biçimde ya da doğal gelişimine uygun olarak eğitilebileceği kanaatindedirler. Rousseau bu yaklaşımı

negatif bir yöntem olarak kabul eder (Rousseau, 2015, s. 197). Bu şekilde olmasının nedeni doğuştan iyi olan insanın, toplumsallaşma sürecine dahil edilerek bir takım dayatma ve zorlamalara maruz bırakılmasıdır. Rousseau bu durumun kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu belirtir. Bu negatif yöntemden koruyacak olan etken gücü ise eğitim ve onun uygulayıcısı olan eğitimcide bulur. Rousseau, öğretmenlik sanatının, çocuğun dikkat ve sezişini hiçbir faydası olmayan önemsiz şeylere çekmek değil, uygar toplumun iyi veya kötü düzen ve düzenliliği hakkında iyi muhakeme yürüterek, yerinde hükümler verebilmesi için çocuğu bir gün zorunlu olacağı büyük geniş ilişkilere sürekli yaklaştırmak olduğunu belirtir (Rousseau, 2015, s. 138).

Rousseau, negatif eğitimin ahlak ve ahlak eğitimi açısından da temel yöntem olduğu inancındadır. Nitekim o, yanlış bir şey yaptıkları zaman çocuklara ceza vermekten kaçınılması, bunun yerine çocuğun hatalarının veya yanlış davranışların sonuçlarından öğrenmeye bırakılması gerektiğini söyler. Bu anlayış, ondan sonra ‘doğal sonuçlar öğretisi’ olarak yaygın bir biçimde kabul görür (Cevizci, 2011, s. 99).

Bununla birlikte Rousseau’da negatif eğitim, çocuğu kendi haline veya eğitim işini olurlarına bırakmak anlamına gelmez (Rousseau, 2015, s. 217). Onunla güdülen amaç, pozitif eğitim ve öğretimden büsbütün sakınmak olmayıp, eğitimde doğru bir zamanlamaya erişmektir. Başka bir deyişle o, negatif eğitim yoluyla yani çocuğun fiziki, duygusal ve entelektüel gelişim evreleriyle bu evrelere uygun düşen eğitim tarzlarını doğru eleştirebilmenin önemine vurgu yapar (Cevizci, 2011, s. 99).

Eğitim yönetimi, öncelikle devlet kontrolünde oluşur ve şekillenir; daha sonra ülkenin sahip olduğu kültürel, ahlaki, ekonomik vs. öğeleriyle birleşerek eğitim kurumlarında somut şeklini alır. Bu kısım işin daha çok teorik yönünü oluşturur. Pratik yönü ise, hedeflenen eğitim anlayışının aktarıldığı ve çocukla doğrudan etkileşim halinde olunan sınıf ortamıdır. Eğitim alanında ne kadar farklı yaklaşım ortaya konursa konsun uygulama alanı olan sınıflara aktarılamadığı sürece tüm planlar havada kalır. Bu nedenle iyi bir eğitim yönetiminin olması için iyi bir sınıf yönetimine de ihtiyaç vardır. Rousseau’nun bahsettiği ‘Çocuğun doğasına uygun eğitim’ anlayışı mutlu ve iyi yönetilen bir sınıf ortamına bağlıdır; bu olumlu atmosferi sağlayacak olan ise öğretmendir. Öğretmenlerin eğitici yönü kadar, yöneticilik özelliklerini de geliştirmesi gerekmektedir. Sınıf yönetimi konusunda geliştirilmiş ilkeler, öğretmenin grup yönetimine katkı sağlayıcı niteliktedir. Aynı şekilde öğrenme etkinliklerinin düzenli bir yöntemle planlanması, sınıf içi kurallara uyulması ve sınıftaki işleyişin açık seçik belli olması da öğretmenin sınıf yönetimine katkı sağlar, olası problemlere karşı koruyucu özellik taşır (Demirel, 2004, s. 175).

Günümüzde eğitimin parçası haline gelen sınıf yönetimi ile öğretmen ve öğrenci arasında güçlü bir bağ kurulmuştur; çocuklar öğretmen tarafından aktarılan her bilgiyi zorla veya korku unsuruyla değil, doğal yolla öğrenmektedir. Yalnızca bilgi açısından bir kazanım sağlamayız aynı zamanda çocuğun duygusal gelişimi içinde bilinçli bir tavır sergilemiş oluruz. Bugün birçok yetişkinde öğretmenleri tarafından derste konuştu diye şiddet gören, sorulan soruyu bilemedi diye rencide edilen, sınıfta varlığı ve yokluğu bir tutulan binlerce olumsuz anıya rastlamak mümkündür.

Eğitimin Aşamaları ve Amacı

Bir çocuğu en iyi şekilde anlamamanın ve dünyasına ışık tutabilmenin yolunun, onun gelişimsel dönemlerini tanımak olduğunu ve bu doğrultuda sergilenen yaklaşımlardan geçtiğini belirten Rousseau, kabul ettiği bu görüş ile eğitime yaklaşımındaki temel ilkeyi belirlemiş olur. Beş dönemi kapsayan bu gelişim basamaklarını sırasıyla ele aldığımızda Rousseau'nun çocuğa bakışını daha net bir şekilde yorumlama imkanımız olacaktır.

Bebek ve Eğitimi

Yaşamın başlangıç dönemi olan bebeklik, insanoğlunun dış dünyaya karşı en savunmasız ve tedirgin olduğu dönemdir. Bebek, anne karnından çıktığı an itibariyle özgür bir şekilde elini, kolunu, ayağını hareket ettirir ve dış dünyaya ait oksijen ile ilk kez tanışmaya başlar. Anne karnında gelişimi tamamlanan zihin, çocuğun dış dünyaya kavuşmaya başlama anı ile hemen kendi varlığını gösteremez. İlk duyuları aracılığıyla duygu dünyası oluşur, bu nedenle yarı oluşmuş organların kontrolünü ve tepkilerini refleksif şekilde gösterir. Çocuğun ilk izlenimleri duyuları aracılığıyla edindiği izlenimlerdir. O, her şeyden önce acı ve haz duyar. Duyuları bilgilerinin ilk malzemesi olduğu için uygun bir düzen içerisinde bu bilgileri çocuğa vermek, her gün aynı düzen içerisinde bir gün kendi idrakiyle anlayacak kabiliyete gelinceye kadar onu hazırlamak gerekir (Rousseau, 2009, s. 148). Çocuklar dış dünyadan aldıkları izlenimleri mimikleriyle ifade ederler. Hoşuna giden ve haz duyduğu bir durum ile karşılaştıkları zaman yüzlerinde hoşnutluk ve gülümseme hâkim olurken, istemediği ve acı çektiği durumlarda ise mutsuz bir ifade bulunur. 'Bebektir ne anlar?' şeklinde yanlış bir algı çocuk büyütmedeki birinci adım olan bebeklik için yapılan en büyük hatadır. Çünkü duygu dünyası aracılığıyla çevre ile bağ ve iletişim kuran bebek için anlaşılacak çok önemlidir. Bu noktada bebeğin bakımından sorumlu anne, baba veya bakıcı bu bilinç ile çocuğa yaklaşmalıdır.

Çocuğun bir insan olarak doğal bir şekilde yetiştirilmesi için her şeyden önce sıcak bir aile ortamına ihtiyacı vardır. Pansiyonlara, manastırlara, kolejlere dağıtılmış, ailelerinden

uzaklaştırılmış çocuklar, aile sevgisini tadamayacakları gibi, bunu öğrenemeyeceklerdir de. Böylece toplum içinde birbirlerine karşı nazik, kibar davranışlar bile, her zaman herkese karşı yabancı olarak kalacaklardır (Küken, 1996, s. 167).

Bu dönem, çocuğun hayata dair öğrendiği ilk bilgi deposudur. Eğitim, doğumda veya öncesinde başlar ve beş yıllık ilk dönemi öncelikle gövde, motor aktiviteler, duyu algısı ve duyguların büyümesi ile ilgilidir. Her şeyde olduğu gibi, bu dönemde de doğanın yönteminin takip edilmesi gerekir. Rousseau için eğitim olmadan yetenekler ortaya çıkmaz ve gelişmez. İlk eğitim fiziksel çevre ile ilgili olarak çocuğun doğal faaliyetlerinin serbest ve engellenmemiş ifadesidir. Önemli olan, çocuğun eylem için içsel dürtülerini harekete geçirecek ortamı oluşturmak ve davranışlarının sonuçlarını doğrudan görmektir (Korkmaz & Öktem, 2014, ss. 174-186). Aynı zamanda çocuğu bir kurallar bütünü içinde ele almak da doğuşunun hediyesi olan özgürlüğü için zedeleyici bir durumdur, çocuk ne kadar özgür olursa kendine döner ve var olan yeteneklerini gün ışığına çıkarır. Bu konuda Rousseau şunları söylemektedir:

Her şeyden önce doğuştan gelen yeteneklerimiz var, yaşadığımız süre boyunca insanlar tarafından eğitiliyoruz ve bizi etkileyen olaylardan edindiğimiz tecrübelerle olgunlaşıyoruz. Bize eğitim veren insanların bizim için çizdiği yol ile yaratılışımıza uygun olan zıt yönleri işaret ettiğinde ise ruhi karışıklıklar yaşıyoruz. Yürümemizi istedikleri yolun sonu, bize mutluluk getirmeyecek; ancak diğer yolda yürümemiz için de teşvik edilmiyoruz. Bütün hayatımız boyunca böyle çarpıştığımız ve dalgalandığımız için kendi kendimizle uyuşmadan ne kendimiz için ne de başkaları için iyi şeyler yapmadan hayatımızı tamamlıyoruz (Rousseau, 2015, s. 21).

Aynı zamanda çocuğun bu ilk dönemindeki eğitiminde hassasiyet gösterilmesi gereken bazı önemli noktalar da vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Bu konuda ilk sırayı bebeğin kundağa sarılması almaktadır. Varoluşunda bulunan bir özellik olmamasına rağmen geleneksel yapının vermiş olduğu bir alışkanlıkla insanlar bebeklerini kundaklamaya başlar. Bu durum bebeğin kısa sürede özgürlüğünün elinden alınmasına ve çocuğun kan dolaşımını sekte uğratarak kuvvetlenmesine ve büyümesine engel olmaktadır. Böyle bir uygulamayla, bebeği, doğal olmayan bir yaklaşım ile bir büyümeye tabi tutarız. Rousseau, özellikle hayatının ilk senelerinde soluduğu havanın bebeğin bünyesi üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtip, fırsat buldukça çocukların kırlara çıkarılıp temiz havayla teneffüs ettirilmesi gerektiğini belirtir. Günümüzde beton yığınları arasında güneş ve temiz havadan mahrum büyüyen çocukların gelişimlerinde yaşanan aksaklıklara baktığımızda Rousseau'nun bu konuda ne kadar haklı olduğunu görmekteyiz.

Aynı şekilde Rousseau, çocuğun sürekli ilaç ve vitaminlerle büyümesine ve hayati olmadığı sürece her dakika doktora başvurulmasına da karşı çıkar; bunun nedenini ise şu

sözleriyle açıklar. “Bizi yoran, bitkin düşüren sadece hastalığımız değil, hastalığa tahammül edemeyişimizden kaynaklanan sabırsızlık, endişe ve korku halidir. Tabiatla uyum halinde yaşayan hayvanlar daha az hastalığa yakalanır.” (Rousseau, 2015, s. 25) Böylece Rousseau’ya göre çocuk hasta olmayı da bilmeli ki fiziksel ve ruhsal olarak nereden kaynaklı bir huzursuzluğu olduğunu keşfetsin ve doğal yapısına zarar veren unsurdan ayrılabilin. Ayrıca Rousseau, bebeklik döneminde sağlıklı bir büyümenin gerçekleşmesi için bebeklerin ılık suyla sık sık yıkanması gerektiğini belirtir. Özellikle ılıktan soğuğa yakın bir suyun tercih edilmesini önererek bunun, bebeğin vücut direncini ve kuvvetini artıracaklarını ifade eder. Bu uygulamanın ardından kalın kıyafetlerin giydirilmemesi gerektiğini, soğuk havanın onları kuvvetlendirirken, sıcak havanın da zayıflattığını vurgulamaktadır (Rousseau, 2019, s. 116).

Rousseau’ya göre temizlik kadar önemli olan diğer bir konu ise bebeğin uyku ve beslenme alışkanlığıdır. Bebeği içinde yün yatak olan ve kolaylıkla hareket edebileceği bir beşikte uyutmamız gerektiğini belirten Rousseau, bunun nedeni olarak da bebeğin kuvvetlenmeye başladıkça vücudunu daha rahat hareket ettirip küçük uzuvlarını çalıştırmaya ve geliştirmeye başlaması olarak açıklar. Beslenmede ise en doğal ve faydalı beslenme tarzının, anne sütü olduğunu kabul eder. Çocuk, dişleri çıkana kadar anne sütü ile büyütülmelidir. Ayrıca Rousseau, diş oluşumu tamamlanmaya başladıkça çocuğun, tabiatın sunduğu besinlerle tanışması gerektiğini de söyler (Rousseau, 2015, s. 27).

Kısacası, Rousseau yaşamın ilk evresini beş yıllık dönem çerçevesinde değerlendirir ve bu yaş dönemine dair en önemli kazanımların gövde, motor aktiviteler, duyu algısı ve duyguların büyümesi olduğunu belirtir. Rousseau 18. yüzyılda pedagoji ve çocuk sağlığı noktasında ezber bozan yaklaşımlarıyla günümüzde bebek sağlığına ilişkin ortaya konan birçok düşüncenin de fikir babası olduğunu görmekteyiz.

Konuşan Çocuk Çağı

Dış dünya ile başlayan tanışma sürecinden sonra çocuk için hayatı keşfetme dönemi başlar. Zihnin yarı uykulu halinden kurtulma işlevini yerine getirmeye başladığı bu dönemde daha önceki refleksif davranışların yerini daha bilinçli ifadeler almıştır. Bebeklik döneminde ağlama davranışı hâkim iken bu dönem itibarıyla çocuk kelimelerin gücünü keşfederek duygu ve düşüncelerini ifade etmeye başlar. Ağlayarak kendisini anlatmakta zorlanan çocuk kelimelerin gücünü keşfettikçe ve ilk babıldama döneminde çıkardığı seslerle çevresindeki insanların olumlu tepkileriyle karşılaştıkça giderek bu sesler kelimelere dönüşür ve sözcüklerle başlayan iletişim ağı daha sonrasında küçük cümlelerle güçlenir. Çocuk bu dönemde kendisini ifade etmenin ağlamaktan daha yararlı ve eğlenceli olduğunu fark etmektedir. Buna rağmen zaman zaman isteklerini ağlayarak yaptırma davranışına sığınabilir.

Bu durum ise çocuk ve ebeveyn arasındaki yanlış iletişimin sonucudur (Rousseau, 2019, s. 169).

İlk cesaret derslerinin çocukluk döneminde oluştuğunu ve hayata karşı sağlam duruşu bu dönemde kazandığımızı belirten Rousseau, ebeveynlerin çocuklarını cam fanusta büyütmelerine karşı çıkararak bunu, çocuklara karşı yapılmış en büyük kötülük olarak görür. Bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtir: “Kimi çocuklar hafif yara berelerle yavaş yavaş acıya alışırken kimileri yetişkinlerin bile dayanma gücünü zorlayan acılarla çok erken yaşlarda tanışırlar. Çocuklarımızın her adımını takip ederek, etrafında adeta bir koruyucu melek gibi dolaşarak onlara ne yaptığımızı biliyor musunuz? Onu felaketlere karşı tahammülsüz yapıyor, ilk diken yarasında öldüğünü zannetmesine, ilk kan damlası karşısında bayılacak derecede korkak ve tecrübesiz olmasına sebep oluyorsunuz.” (Rousseau, 2015, 44-45) Bu nedenle bir çocuk kendi kendine yetmeyi ne kadar iyi öğrenirse güç kazandıkça, o gücü idare etmesine yarayan bilgisi de artacaktır.

Çocuğun sağlıklı bir şekilde büyümesinde en önemli faktörlerden biri olarak sevgiyi esas alan Rousseau, bu konuda şunları söyler:

İnsanlar! İyi kalpli olunuz; bu sizin ilk görevinizdir. Irk, din, dil, gözetmeden tüm insanları seviniz. Kendinizden yaşça büyük insanlara saygı duyduğunuz gibi çocukluğu da seviniz. Çocuğun oyunlarına, eğlencelerine, sevimli hareketlerine hoşgörü ve şefkatle bakınız. Çocukluk çağınızı hatırladığınızda dudağınızda bir tebessüm oluşmaz mı, o ruh huzurunuzu aramaz mısınız? Daima uzaklaşmak isteyen bir ömrün neşesini masum yavrularınızdan niye esirgiyorsunuz? Bu kadar çabuk gelip geçen ve hem siz hem de çocuğunuz için geri döndürülmesi mümkün olmayan çocukluk yaşını niçin ıstırapla doldurmak istiyorsunuz? Babalar! Çocuğunuzun ölümün beklediği anı biliyor musunuz? Hayatın onlara verdiği kısa dakikaları da ellerinden alıp sonra pişmanlık duymayın. Yavrularınıza, doğumlarından itibaren hayatın zevklerinden istifade etmelerini temin edin; bir gün gelir de Tanrı ruhlarını alırsa, hayatın zevkini hiç tatmadan ölüp gitmesinler (Rousseau, 2015, s. 47).

Burada karşımıza Rousseau'nun yaşadığı dönemde hâkim olan anne-baba ve çocuk ilişkisinin bir yansımasını görüyoruz. Geleneksel olarak anne ve babaların çocuklarını sevmekten çekindikleri, özellikle de aile büyüklerinin yanında bu durumun ayıp sayıldığı bir kural hâkimdi. Bu nedenle çocukla kurulan tek iletişim ona kızmak ve yapması gerekenler konusunda emirler vermektir. Bu tutum ve davranışların, çocukluk döneminde oluşan büyük bir psikolojik çöküntünün nedeni olduğunu yetişkinlik dönemindeki yansımalarıyla görmekteyiz. Bu nedenle çocuk sevilmeli büyüdükçe bu güçle sevmenin ne kadar değerli bir duygu olduğunu anlama fırsatına sahip olmalıdır.

Bu dönem temel yaşam becerilerinin daha çok arttığı bir evredir; daha öncesinde çocuk temel ihtiyaçlarını başkalarına bağımlı bir şekilde devam ettirirken büyüme ile

bireyselleşmiş olur. Tabii ki çocuk, henüz her istediğini tek başına yapabilecek yeterliliğe ve bilgi gücüne sahip değildir. Rehberi olan ebeveyn desteği ile karar mekanizmasını kullanmaktadır. Fakat bu konuda aileler çocuk ile yan yana yürümektense onun önünde olup çocuk için tek taraflı bir yol izlemeyi tercih etmektedir. Rousseau bu duruma karşı kayıtsız kalmayarak şu ifadelerde bulunmuştur:

Şimdi çok önemli bir konuya değinmek istiyorum. Çocukların ihtiyaçlarının anne ve babaları tarafından temin edilmesi onlar için büyük iyiliktir; ancak bu yardımlar kimi zaman gereğinden fazla, kimi zaman az yapılarak anne-babalık rolü suiistimal edilir. Özellikle maddi durumu iyi olan aileler çocuklarının farkında bile olmadığı ihtiyaçları onlar adına uydurur; çünkü çocuklarını daha mutlu edeceklerini düşünürler. Ancak, gereğinden fazla vermek onlardaki zaafi artırmaktan başka bir işe yaramaz (Rousseau, 2015, s. 54).

Rousseau, çocukların Platon'un 'Devlet' adlı eserindeki gibi şenlikler, eğlenceler, şarkılar ve oyunlar ile eğitilmelerini salık verir (Rousseau, 2015, s. 70). Çocukluk muhakeme melekesinin uykusudur. Bu yüzden çocuğun oyun ve eğlence faaliyetlerinin kısıtlanmaması gerekir. Onlara meşgul olacakları, mesela bahçe işleri gibi oyunlar icat ederek hayatı doğrudan öğrenmeleri sağlanmalıdır. Çocuklar her şeyi değil ancak kendileri için tabii ve zorunlu olan şeyleri muhakeme edebilirler (Küken, 1996, s. 172). Bu bağlamda o, çocuğun hayatındaki oyunun özgürlüğe yol açtığını ve hayal dünyasına açılan bir kapı olduğunu bizlere göstermeyi hedefler.

Çocukta kendisini gösteren fiziksel ve bilişsel büyüme, okul çağının sinyallerini vermiştir. Rousseau, *Emile*'in on iki yaşından önce, bir şey öğrenmesine hatta okumasına bile istekli olmamış, onun tesadüfen okumayı öğrenmesi için, doğru zamanı beklemiştir. Olması gereken, doğanın yaptığı gibi eğitimin geç başlayıp yavaş ilerlemesidir (Rousseau, 2015, ss. 65-70). Rousseau'nun bu görüşü günümüzde altı yaş itibariyle başlayan bir eğitim-öğretim süreci ile çelişmektedir. Çağımızda kadının iş hayatında daha aktif rol almaya başlamasıyla okula başlama yaşı çok daha alt yaş seviyesine kadar düşmüştür. Rousseau'ya göre çocuğun hazır olmadan zorunlu tutulduğu eğitim sürecinde maruz bırakıldığı yaklaşımlarda ciddi problemler vardır. Bu nedenle çoğu çocuk için eğitim büyük bir hüznü ifade etmektedir.

“Çocuğunuza kesinlikle sözlü ders vermeyin, deneyerek ders alması gerekir; kesinlikle hiçbir ceza vermeyin çünkü kabahatin ne olduğunu bilemez; kesinlikle özür diletmeyin çünkü sizi üzmemeyi bilemez. Yaptığı şeylerde her türlü ahlak anlayışı dışında kaldığından ahlaksal açıdan kötü olan ve ceza ya da azarlanmayı hak etmesini düşündürtecek bir şey yapması mümkün değildir.” (Rousseau, 2009, s. 194)

Rousseau yumuşak ve kolay olacak pedagojinin savunucusudur. Bu yaklaşımda eğitimin merkezinde çocuk ve çocuğun doğal yapısı bulunmaktadır. O, bu konuda öğretmenlere şöyle seslenmektedir:

Genç öğretmen! Sana zor bir sanat öğretiyorum. Ders vermeden idare etmek ve hiçbir şey yapmadan her şeyi yapmak. Bu sanatın size göre olmadığını, yeteneklerinizi göstermenize imkân tanımayacağını düşüneceksiniz belki de. Ama emin olun, başarıya giden tek vasıta budur. En yaygın ve özenli olduğu düşünülen eğitim sistemlerinde, öğretmen emirler yağdırarak çocukları idare eden çocuklardır. Sizin ondan istediklerinizi kendi hoşlarına gidenlerle değiştirmeyi bilirler (Rousseau, 2019, s. 317).

Temel eğitimin başladığı bu dönemde merak eden ve gördüklerini, öğrendiklerini anlamlı bir bütün haline getirmeyi başaran öğrenci, kazanmış oluruz. Çocuklar kendilerini saran şeyi, kendi emirlerine amade birer alet olarak kullanmaya başladıkları zaman her şeyi kendi istekleri doğrultusunda kullanmaya başlarlar; yaramaz ve söz dinlemez olmalarının nedeni budur. Bu davranışlarının sergilenmesinde ki temel neden doğal tabiatı değildir. Bu kötü gelişmeyi onlara bizim yanlış eğitimimiz vermiştir. Bu durumda yapılacak şey; tabiatın çocuklara verdiği zaten yeterli olmayan kuvvetin hepsini onların istedikleri şekilde kullanmasına müsaade etmek; fakat bunu kötüye kullanmamaları için dikkatli olmaktır. Bunun için Rousseau'nun öngördüğü dört kural aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Çocuklara ancak gereksinim duydukları (zekâ, güç, ya da maddi yönden) bir konuda yardım edilmelidir.
2. Çocuklara yapılacak yardım, gerçekten zorunlu ve yararlı hususlara ilişkin olmalı, ben niteliği bulunmayanlar dikkate alınmamalıdır.
3. Çocukların gereksinimlerinin anlaşılması çok doğal bir görüntüde gerçekleştiğinden, istemin doğadan mı yoksa kendi kişisel arzularından mı kaynaklandığı özenle belirlenmelidir.
4. Her çocuk için önerilen yaklaşımın amacı, onlara gerçek özgürlüğün ve sınırlı tahakküm kabiliyetinin verilmesi, kendi işlerini kendilerinin görmesi bilincinin yerleştirilmesidir (Küken, 1996, s. 174).

İlk Gençlik

İlk gençlik yaşına kadar hayat, bir çocuk için belirli acizlik ve düşünsel olarak karmaşalarla doludur. Çocukluktan çıkmak demek, kişinin kendisini keşfetmeye başlaması ve yeni edinmiş olduğu kuvvetleri keşfetmesi demektir. Bu dönemde çocuk kendi kuvvetinin farkında olarak ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilir. Bu dönemin en önemli tehlikesi, bireyin yetişkin ve çocuk arasında sıkışmış olmasıdır. Eğer biz ona yetişkin gözüyle bakarsak pek

zayıf olduğunu, bir çocuk gibi bakarsak yeterince güçlü olduğunu ve birçok şeyi başarabileceğini görürüz (Rousseau, 2015, s. 147).

Bebeklik döneminde hâkim olan dürtülerimiz korunma ve temel fizyolojik ihtiyaçlardı; bunları içsel ve spontane bir şekilde hissedip, dışarıdan aldığımız yardımlar aracılığıyla karşılayabiliyorduk. Var olan ilk dürtülerimiz doğal olarak kendi içerisinde doğruluk payı taşıırken bireysel haz amacıyla yapılmaktaydı. İlk gençlik döneminde daha bilinçli dürtülere sahip oluruz. Bu dürtülerden en temeli ise, öğrenme arzusudur. İnsanların bir kısmında bu durum kültür sahibi olmak ve diğer insanlar tarafından takdir toplamak için ortaya çıkarken bir kısmında ise bu durum uzak veya yakın kendisini ilgilendiren merak duyduğu konularda açlığını doyumak için oluşan bir bilgi arayışı şeklinde kendini gösterir. Bu bilgi arayışında öğrenme heyecanının korunması ve bilinçli davranılması gerekmektedir. Bu konuda Rousseau şu düşüncelerini belirtmiştir:

İlk gençlik çağı, çocuğun aynı konu üzerine yavaş yavaş yoğunlaşmasını sağladığımız bir dönem. Fakat çocuğun bir konu üzerine dikkat kesilmesi için ondan tat alması ve ilgi duyması gerekir, zorlama hiçbir şekilde kabul edilecek bir metot değildir. Dikkatin çocuğu yorarak usandırmasına da izin verilmemelidir. Bunun için gözünüzü daima tetikte bulundurun, zira önemli olan çocuğun bir şeyi zorunlu olduğu için değil, gerçekten istediği için öğrenmesidir (Rousseau, 2015, s. 155).

Bu dönem, öğrenmeyi seven, bilgiye değer veren çocuklar yetiştirebilmek için en iyi fırsattır. Fakat bunu yaparken ‘en iyisi olsun’ kaygısı, amaçlananın dışında yol almamıza neden olmaktadır. Hırs ile öğrenme süreci birlikte olduğunda sonuca yönelik bir hedef belirlemiş oluruz; bu da ezberci rekabeti doğurur. Bugün eğitim sistemimizde özellikle karşılaştığımız en büyük problemlerden birisi de rekabet duygusunun üst düzeyde yaşanmasıdır. Ailelerin kendi aralarında yarattığı rekabetten tutun, öğretmenlerin ve öğrencilerin rekabetine kadar devam eden bu süreçte istenilen kazanımlardan çok çocuğun kaçınıcı olduğu ile oluşan bir etiket kavramı hayatımıza girmiştir. Rousseau yüzyıllar öncesinde teknolojiden ve sınav sisteminden uzak bir dönemde eğitim sistemimizin kanayan yarasına şöyle değinmiştir: “Bırakın başka çocuklarla kıyaslama olmasın; mantığını yürütene kadar bırakın hiçbir rakibi olmasın, hatta çalışırken bile. Ben kıskançlık ve kibir yoluyla ne öğrenecekse doğrusu yüz kez öğrenmemesini tercih ederdim!” (Korkmaz & Öktem, 2014, s. 181) Görülüyor ki Rousseau bilgide mantıksal öğrenmeyi savunmakta, bir şeylerin mantığını özümsersek çok daha iyi öğreneceğimize inanmaktadır; bu da anlık öğrenme olan ezber karşısındaki en önemli gücü oluşturmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda *Emile*’i büyüterek onun diğerlerinin görüşlerine değil, kendi mantığına bağlı olarak var olmasını savunur.

Öğrencimizin şimdiye kadar duyguları vardı, fakat şimdi düşünceleri var; şimdiye kadar hissediyordu, fakat şimdi muhakeme ediyor. İnsan zekâsı ancak düşünceler oluşmaya başladığı zaman belirli bir nitelik kazanır. Fikirler eğer gerçek münasebetler üzerinde teşekkül ediyorsa kuvvetli bir zekâdan söz edilebilir; görünürdeki münasebetlerle sınırlı kalan ise yüzeyseldir. Münasebetleri olduğu gibi gören doğru bir zekâ, kötü hükümler yürüten ise isabetsiz bir zekâdır. Asılsız ve hayali münasebetler arasında kıyaslamalar yapmayan bir budaladır. Fikirleri mukayese ederek münasebetler keşfetme yeteneğinin zayıf veya kuvvetli olmasına göre insan az veya çok zeki olur (Rousseau, 2009, s. 391).

Rousseau'ya göre, çocuklar doğanın olgularıyla ilgilenmeli böylece meraklı bir birey haline gelmiş olur. Merak duygusunun beslenmesi için çocuğa bilgi direkt sunulup bu alandaki keşfi engellenmemelidir. Problemleri önüne bırakarak çözmeyi uğraşmasını beklemeliyiz böylece bilgi ile öğrenmez bilgi ile bulmanın değerini kazanmış olur. Aklın yerine otoriteyi getirdiğiniz zaman çocuk düşünemez artık; başkalarının düşüncelerinin oyuncuğu olur (Rousseau, 2009, s. 322). Rousseau'nun eğitim anlayışındaki temel prensip: esprisi çocuğa çok şey öğretmek değildir, onun beynine sadece doğru ve açık seçik bilgiler yerleştirmektir.

Buluğ Çağı/ Mantık Çağı

On altı- yirmi yaşa kadar olan dönem hayatın en karmaşık ve zor geçtiği yaş aralığıdır. Çünkü çocukluk ve yetişkinlik arasında kalan birey, yalnızca fiziksel olarak değil duygusal gelişimi noktasında da değişim sürecine tabidir. Yaşama dair fikirlerinin oluşması ve özgür iradesinin gücünü keşfetmesiyle Rousseau için bu dönem aynı zamanda 'Mantık Yaşı' olarak da nitelendirilmektedir. Rousseau'ya göre buluğ çağına geçiş doğa tarafından kesin olarak belirlenmiş bir yaş aralığına sahip değildir. Bireylerde karaktere ya da yaşanan iklim bölgelerine göre değişim göstermektedir. Sıcak iklime sahip bölgelerde baskın karakterlerde buluğ çağı daha hızlı gelişim gösterirken; soğuk iklim bölgelerinde ve özgüven konusunda eksikliği olan çocuklarda daha geç oluşmaktadır (Rousseau, 2009, s. 398). İnsanın gerçek kişiliğinin başladığı bu çağda hayatın büyük bölümünün nasıl kullanılacağını keşfetmesi sürecinin tamamlanmasıyla çocuk, yaşamını daha kaliteli ve daha kontrollü ilerletmeye başladığı bir döneme girmektedir. Bunu Rousseau, şu cümleleriyle ifade ediyor:

Şu dünyadan ne kadar çabuk göçüyoruz! Yaşamın ilk dörtte biri yaşamın tadını çıkarmasını bilemeden; son dörtte biri de artık tadını çıkaramaz olduktan sonra geçip gidiyor. Önce yaşamasını bilmiyoruz, çok geçmeden de bilecek gücümüz kalmıyor. Bu iki yarasız ucu ayıran arada ise zamanın geride kalan dörtte üçü uykuyla, acılarla, zorlamalarla, her türlü zahmetle geçiyor. Yaşam kısa, ama az sürdüğü için değil, daha çok bu kısalık içinde onun tadına varacak neredeyse hiçbir zaman bulamadığımız için. Ölüm anının doğum anından uzak olması

boşunadır, aradaki alan iyi doldurulmadıkça yaşam her zaman çok kısa sürer (Rousseau, 2015, s. 174).

Şimdiye kadar çocuğun bedenini, duyular ve beyin oluşturmuştu. Bu yeni dönemle birlikte cinsellik ve sosyal ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Çocuk, sadece kendi içinde ve kendisi için var olup bu bilinç çerçevesinde büyürken, şimdi diğerleri ile bir arada yaşamak ve sosyal ilişkiler kurabilmek için eğitilmek zorundadır. Buluş çağında çocuk, çocukluktan çıkmak için krizler yaşar ve buhranlı anlar geçirir; bu anlar kısa sürse de etkisi uzun zaman devam eder. Fırtınalardan önce nasıl dalga gürültüleri geliyorsa, çocuğun geçirdiği bu değişim fırtınası da bazı ihtirasların doğmasıyla kendisini gösterir (Rousseau, 2015, s. 174). Kendisini bulmaya çalışırken daha önce çocukluk döneminde karşılaşmadığımız yeni yansımalar görürüz. Ani sinirlenmeler, değişen ruh hali, içe kapanıklık ve benmerkezci düşünce ile bambaşka bir çocukla tanışmış oluruz. Çocuktaki değişim yalnızca psikolojik boyutlu değil aynı zamanda fizyolojiktir. Vücudun yetişkin bir görünüm kazanmaya başlamasıyla birlikte boy ve kilo artışı, seste değişim (özellikle erkek çocuklarda kalınlaşma), tüylenme gibi büyüme sinyalleri kendisini gösterir. Bütün bu olaylar yavaş yavaş doğar ve size tedbir almak için zaman bırakır. Fakat çocuğun canlılığı fazla şiddetlenir, heyecanları hiddete çevrilir, kızar, zaman zaman yumuşar, acır, sebepsiz ağlar, tehlikeli eşya karşısında nabızı artar, gözleri fırlar ve kendi eli üzerine dokunan kadın eliyle hırslanmaya başlarsa, işte o zaman çok dikkatli olmak ve dümeni bir an bile elden bırakmamak gerekir (Rousseau, 2009, s. 392).

İnsanın yeniden doğuşu olarak adlandırılan bu dönem ebeveynlerin çocuk üzerinde daha çok hassasiyet ile yaklaşımları gereken bir süreçtir. Duygusal gelişim ve ahlaki mükemmellik çocuğun yaşamında hedef haline gelir. Çünkü Rousseau'ya göre alışlagelmiş terbiye yöntemlerinin bitip, insanlığın asıl terbiyeye kavuştuğu evredir. Bu nedenle bu dönemde çocukla kuracağımız iletişim bağı oldukça önemlidir. Yaşanan duygusal değişimler çocukla aramızda uçurumlar oluştururken, bilinçli bir ebeveynlikle bu uçurumlara köprüler kurabiliriz (Rousseau, 2015, s. 150).

Bir gencin yaşayacağı toplumda, kendisiyle birlikte yaşayan insanları iyice değerlendirebilmesi ve toplumsal unsurları iyi bir şekilde tanıması gerekmektedir. İnsanların doğuştan iyi olduğunu bilmeli böylece ikili ilişkilerinde yaşamış olduğu problemlerde karşındakini daha iyi anlayabilir (Rousseau, 2009, s. 434).

Öte yandan çocuk bu dönemde hayata dair deneyimler elde etmeyi öğrenir. Bir şeyleri bilir ama başkaları ya da insanlarla ilişkisini bilmez. Kendisini bilmez ve bunun sonucu olarak, başkalarını yargılayamaz. Buna göre, sosyal ve dini deneyimden yoksundur. Bu nedenle de anlayamaz ve hayatın anlamını kavrayamaz. Ruh, ahlak, sanat ve felsefe dünyası henüz ona kapalıdır. Bununla birlikte, yabancı seviyeden insanlığın arttığı olanaklar vardır. 15

yaşına kadar *Emile* tarih, ahlak veya toplumun hiçbir şeyini bilmiyor. Tüm en üst deneyimler ve duygular cinsel yaşamın ortaya çıkışına bağlı zuhur eder. Kişi, kısa sürede bir arkadaş ihtiyacına sahip olur, artık izole bir varlık değildir. Ruhun bütün duyguları ve kendi türleri ile tüm ilişkileri karşı cins ile birlikte doğar. Cinsel yaşam ikincil olan diğer birçok duyguyu uyandırır. Bu duygular arasında güzellik ve taltif takdiri, insan ilişkilerinin algısı, ahlaki ve sosyal yaşam hissi ve dini duygular bulunmaktadır (Korkmaz & Öktem, 2014, s. 180).

Böylece çocuğun deneyimlemeleri arttıkça daha öncesinde tanışmadığı yeni duygular ve istekler ortaya çıkar buradaki en temel dürtü, belirtildiği gibi cinselliktir. Bu nedenle karşı cinsle karşı daha duygusal bir yaklaşım oluşur ve ileriye yönelik eş seçimi için arkadaş arayışı başlar. Bu noktada var olan dürtüler, geleneksel eğitim anlayışlarında günah ve ayıp kavramlarıyla baskılanmaya çalışılırken, Rousseau'nun da üzerinde durmuş olduğu ve günümüz pedagojisinde de doğru bir eğitimle cinselliği tanımanın gerekli olduğu görüşü iki farklı fikir kutbunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Genç Yetişkinlik Dönemi

Çocukluğun bittiği bu dönem artık genç yetişkinlik dönemidir. Rousseau, gençlik çağının son devresinde *Emile*'in artık genç bir adam olmasıyla birlikte yalnızlığın iyi bir durum olmadığını ve artık genç adamın bir eşe kavuşma zamanı geldiğini düşünür. Bu nedenle eş arayışına başlar. Rousseau, *Emile*'in evlilik hayatındaki hayat arkadaşını Sophie olarak belirler. *Emile*'i doğduğu an itibariyle geçirdiği eğitim sürecinden aynı şekilde Sophie'nin de geçmesi gerektiğini savunur; fakat kadın ve erkeğin eğitim yöntemleri ve yaklaşımlarının farklı olduğu sinyallerini de bize hissettirir. O, evlilikte kadının maddi, manevi düzende yerini doldurabilmesi için bir birtakım gerekli şartlara uyması gerektiğine inanır. Bu nedenle ilk etapta kadın ve erkek arasındaki uygunluk ve farklılıkları ele alarak bu gelişim dönemini inceler.

Rousseau'ya göre, kadın ve erkek birçok noktada birbirine benzer. Aynı ihtiyaçlara ve aynı yeteneklere sahiplerdir. Makine aynı şekilde kurulmuştur; parçaları ve işleme tarzları birbirinin aynıdır. Buradaki ayırım cinsiyet, yani birinin kadın diğerinin erkek olmasıdır. Ancak bu farklılık onlardan birinin diğerinden daha üstün olduğunu göstermez. Cinslerden birisi kendi özelliklerini korurken diğerinin ona benzedikçe üstün olacağına inanması ne kadar boştur. Her iki cins de sahip oldukları ortak yönler açısından eşittirler; farklı oldukları hususlarda ise zaten kıyas kabul etmezler. Yetişkin bir kadınla yetişkin bir erkek ne şekil olarak ne de düşünce olarak birbirlerine benzerler; böyle bir zorunluluk da yoktur. Mükemmeliyetin ölçüsü çokluk veya azlık olamaz (Rousseau, 2009, s. 634). Rousseau kadın ve erkeğe bakış açısında bu şekilde bir görüş ile karşımıza çıksa da Sophie'ye yönelik

belirttiği eğitim anlayışında *Emile*'e verilen değer izlerine rastlayamayız. Kadını daha çok erkeğin mutluluğu ve altında bulunan bir özne olarak ele almıştır.

Rousseau'nun eğitim görüşünde ısrarla vurguladığı bireyci eğitim anlayışı kız çocuklarında tamamen ortadan kalkar. Kız çocuklarını kadın olarak görür ve çok açık bir şekilde karşı çıktığı 'çocukların yaşlarının üstünde sorumluluk verilmemesi' görüşünü bu konuda göz ardı eder. Ona göre, kızların tüm eğitimi erkeklere göre olmalıdır. Onları memnun etmek, onlara faydalı olmak, onlar tarafından sevilme ve eşini teselli ederek hayatı onlara hoş ve tatlı kılmak bebeklik döneminden itibaren kızlara öğretilmelidir; çünkü bunlar iyi bir eş olmak için gerekliliktir (Rousseau, 2015, ss. 222-225).

Rousseau'ya göre kadın sadakat temsili olmalıdır. Erkeğin, kadına sonsuz bir güven duyması gerektiğini belirtir ve ekler:

Bir kadının yalnız sadakatsiz olması yeterli değildir. Kocasını, akrabaları ve yakınları tarafından da sadık olarak tanınması zorunludur. Mütevazı, dikkatli, saygılı olması, kendi vicdanı önünde olduğu kadar başkalarının gözünde de saygınlık damgasını taşıması gerekir. Sonuçta, babanın çocuklarını sevebilmesi için onların annelerine karşı saygı duyması şarttır (Rousseau, 2009, s. 640).

Bu bağlamda Rousseau, kadına verilen değeri sahip olduğu iffetle özdeşleştirir; sadakat ve güven gibi değerlerin yalnızca tek bir cinsiyete yükler. Kadının sahip olması gereken nitelikler olarak görür.

Kadınlar birçok şeyi öğrenmelidir; fakat kendilerine faydalı olacak şeyleri öğrenmeleri daha iyi olur. Kadın ve erkek birbiri için yaratılmıştır; fakat karşılıklı ilişkileri eşit değildir. Erkekler gösterdikleri arzularla kadınlara bağlıdır. Kadınlar ise erkeklere hem arzuları hem ihtiyaçları dolayısıyla bağlıdır. Kadınlar olmazsa biz erkekler yaşayabiliriz; ancak kadınlar aynı konumda değiller. Kendilerine gerekenleri elde etmek, hatta cinsiyetlerinin gerektirdiği konumda bulunabilmek için bizim yardımımıza ihtiyaçları vardır (Rousseau, 2015, s. 227).

Rousseau'ya göre erkekler gibi, kadınlara yetecek düzeyde bedensel eğitim verilmelidir. Aile yaşamında işini kolaylaştıracak temel beceriler kazandırılmalıdır. Kadının güzel elbiseler giyebilmesi için dikiş, nakış, dantel işleri ve tasarım öğretilerek bu alanlarda kendisini geliştirme fırsatı verilmelidir. Ayrıca, kızlar karakteristik olarak itaatkâr ve çalışkan olmalıdır. Haksızlıklarda acıyı öğrenmeli ve şikâyet etmeden kocalarının yanlışlarına katlanmalıdır. Ayrıca eşini mutlu edecek şarkı, dans ve diğer beceriler öğretilmelidir; çok erken yaşta, dine dogmatik olarak öğütlenmelidir. Onun için, her kız annesinin ve her kadın kocasının dinine sahip olmalıdır. Bir kadın erkeği gözetmeyi öğrenmelidir, hayatını idame ettiren de önceliği erkek olmalıdır (Korkmaz & Öktem, 2014, s. 182). Rousseau tabiatın kadınları düşünsel ve bilimsel konulardaki yetilerden yoksun bıraktığını düşünmektedir. Bu

gerekçyle o, kadın zekâsının, sadece pratik konular üzerine yoğunlaşması, teorik konuların ise erkeklere bırakılması görüşünü savunmaktadır.

Rousseau'nun eğitim anlayışında göze çarpan en önemli detay tamamen erkek çocuklar üzerine inşa edilmesidir; kızlar eğitimden yalnızca erkekleri memnun etmek ve onlara faydalı olmak amacıyla yararlandırılmıştır (Özden & Elmalı, 2018, s. 282). Kadının bireysel varlığını yalnızca erkeği gözeterek kabullenmesi, Rousseau'nun hem çağında hem de günümüzde ağır eleştirilerle karşılaşmasına sebep olmuştur.

Böylece Rousseau'nun bir çocuğun büyüme hikâyesinde karşılaşmış olduğu basamakları nasıl ele aldığını ortaya koyduk. Gelişim dönemleri zaman içerisinde farklı düşünürler tarafından ortaya atılmış olsa da bu dönemlere anlam yükleyerek eğitim içerisinde bir prensip haline gelmesinde Rousseau'nun katkısı büyüktür.

Baltacıoğlu'nun ifadesine göre: “Rousseau, eski Yunanlılardan, Rönesans'tan beri akıp giden pedagoji ırmaklarını kendinde toplayan, muhafaza eden büyük bir göldür. Bu gölde bütün ırmaklar birbirine karışır. Rousseau gibi bir dehayı yetiştirmek her milletin, her yüzyılın işi değildir. Sonra gelenler onun ne sezgisine ne de tümlene gücüne ulaşabilmişlerdir.” (Baltacıoğlu, 1957, s. 28) Bu konuda en yakın takipçisi B. Russell olmuştur. Rousseau'nun çizdiği yoldan gizli bir hayranlıkla ilerlemiş ve onun yaklaşımlarını eleştirerek eğitim görüşlerini oluşturmuştur. Bu konuyu ileride ayrıntılı olarak ortaya koyacağız.

Ahlak Eğitimi

Rousseau'nun felsefeye bakışında yalnızca aklın değil duyguların da insanın en ayırıcı ve değerli özelliği olduğundan, çalışmamızın birçok bölümünde daha önce bahsetmiştik. Bu görüş onun en önem verdiği eğitim alanında da kendisini hissettirmiştir. Duyguya sahip olmak için yüksek bir bilgiye hiç gerek olmadığını, bütün erdemlere ilişkin değer ilkelerinin zaten insanın kalbinde var olduğunu ve bu donanıma sahip bir şekilde yaratıldığını belirtir. İnsanın bu yönünü keşfedebilmesi için yalnızca kalbinin sesine kulak verip, ruhunda var olan adalet ve ahlak ilkelerini fark etmesi gerekir.

Rousseau, öncelikli olarak doğa durumundaki insanın ahlaki yaşama ait kavramları ayırt edemeyeceğini belirtir. Bu durumun nedenini ise mülkiyet kavramının henüz ortaya çıkmamasına bağlar. Kişisel mal varlığı arttıkça insanlar arasında adalet ve adaletsizlik durumları ortaya çıkar. Fakat bu demek olmuyor ki mülkiyete kadar insan hayatında ahlak yoktur; insan hayatında her daim olan ahlaki yaşamın izleri mülkiyet ile netlik kazanmıştır. Rousseau, insanın doğal yapısının iyi olduğunu, bunu sağlayan etmenin ise kendi doğasında

taşımış olduğu merhamet ve duygudaşlığa bağlar. Sahip olduğu değerler onu yozlaşmadan tek başına koruyamamıştır bu nedenle daha genel bir alana ihtiyaç duyarak ahlak kavramını oluşturmuştur. Ahlak ve onun eğitimi birçok felsefi problemi de beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan en bariz olanı ise ahlakın kaynağına ilişkin bilinmezliktir. Rousseau, bu ve benzeri birçok problemin cevabını bilgi ile elde edileceğini belirtir. Buradan hareketle onun ahlak anlayışının epistemik bir temele dayandığını söyleyebiliriz. Ahlakın kaynağına ilişkin yürütülecek düşünsel süreç aynı zamanda bilginin kaynağına dair ipuçlarını da bize sunacaktır (Bakır, 2016, s. 69).

Rousseau çocuklara ahlaki ilkeleri öğretirken öncelikle insanları sevmeyi öğretmenin gerekliliğine inanır; bunu öğretecek öğreticinin yaklaşımı ve niteliği ise bu noktada kritik bir fonksiyon taşımaktadır. Rousseau'ya göre çocuğun sahip olduğu ihtiraslar tahrik edilmeksizin, kendi doğal seyrinde yerine getirilebilmesi için eğiticinin bu noktada bilinçli olması gerekir çünkü sahip olduğu hayal gücü zaman zaman onda bozuk fikirlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumlarda çocuğa haz ve dürtülerini kontrol edebilme becerisi kazandırılmalıdır. Bahsedilen beceriyi oluşturabilmek için izlenecek yol ise şudur: Çocuğa iyi ve kötü kavramları tanıtılmalı, kalplerini iyiliğe çevirmeleri ve aldatici anlık mutlulukların insan ruhuna verdiği zararlar anlatılmalıdır. Çocuğun hissetmiş olduğu arzu, haz, acı gibi duyguların yalnızca kendine özgü olamadığı, başkalarının da bu tür duygularla çevrili olduğu paylaşılmalıdır. Haset, kıskançlık, kin gibi kötü ve vahşi ne kadar ihtiraslar varsa bunların doğmasına engel olunmalıdır (Küken, 1996, s. 163).

Ahlakın oluşmasında vicdanın temel etken olduğunu belirten Rousseau, vereceğimiz kararlarda faydalı olmayı esas aldığımızda bizi mutlu eden bir hisse ulaşacağımızı, kötü davranışlar içerisinde bulunduğumuzda ise bizi üzecek bir duyguyla karşılaşacağımızı ifade eder. Davranışlarımızın yalnızca bize iyi gelmesinin yeterli bir ölçüt olmadığını, başkalarının da eylemlerimizin sonuçlarından etkileneceğini bilmemiz gerektiğini belirtir ve bu bilinç bizi acıma ve empati duygularıyla yol almaya götürür. Bunun için ise iki metot kullanır ve *Emile* ile bu süreci anlatır. İzlenecek birinci yol çocuğa eşitlik fikrinin aşılmasıdır. Tüm insanların eşit olduğu fikrinin verilmesi insanları sevgiyle daha rahat bir şekilde kucaklamasını sağlar. Rousseau bu durumu şu sözleriyle özetler: “Kısacası öğrencinize tüm insanları, hatta insanların değerini azımsayanları bile sevmesini öğretin, hiçbir sınıfta yer almasın ama kendisini tüm sınıfların içinde bulsun: Onun önünde insan türünden sevecenlikle, hatta acımayla söz edin, ama hiçbir zaman küçümsemeyle söz etmeyin.” (Rousseau, 2015, s. 305) İkinci olarak da; kişisel hazzın, hırsın, kinin ve ‘en’ olma gibi zaaflarımızın gelişmesine engel olunmalıdır. Bu tarz duygular öncelikle başkalarını sevmemizi engellerken daha sonraki

aşamada ise kendimize olan barışık ruh halimize zarar vermektedir. Burada Rousseau bize ahlaki yaşamı sağlayabilmenin gücünün, iç eğilimde olduğunu göstermiş olur.

Bu bağlamda Rousseau çocukların yetiştirilmesi sürecinde ebeveyn ve öğretmenlere önemli sorumluluklar düştüğünü vurgular. Onları ne yönde desteklersek o yönde hareket ettiğini belirtir. Rousseau yetişkinlerin çocuklara yaklaşımlarında zaman zaman ahlaki ilkeleri ihmal ettiklerini ifade eder. Bir çocuğun düşünce dünyasında verilen sözde durmanın erdemli ve vicdani bir davranış olduğuna işaret eden Rousseau, henüz tam yerleşmemiş olsa bile, bu içten gelen vicdani hissin yavaş yavaş doğmaya başlayacağını, zamanla bu his ve davranış kalıplarının çocuklarda görev bilinci ve vicdani sorumluluk şeklinde kendini göstereceğinin üzerinde önemle durur (Rousseau, 2015, s. 64).

Rousseau'nun ahlak eğitimi anlayışında karşımıza çıkan en net düşünce; ahlakın pozitif bir şekilde yurttaşlık eğitimi için destekleyici bir alan olmasıdır. Bu yolda izlediği süreç ise, çocukluktan yetişkinliğe kadar insanı temsil eden karakteri *Emile*'i, salt bir birey olmaktan çok bir yurttaş olarak yetiştirme ve insanlara somut bir örnek sunabilmeyi amaçlamasıdır. Çünkü *Emile*, doğasına uygun bir yaşam sürerken özgür ve "kendisi" kalabilmeyi başarması, görelî bir toplum yapısı içerisinde oldukça önemlidir. Bu bağlamda ahlak; insanda var olan kişisel özellikleri göz önünde bulundurarak bireyi topluma hazırlar (Bakır, 2016, s. 77-78).

Cinsiyet Açısından Eğitim

Daha önce de belirttiğimiz gibi eğitim, öncelikli olarak sahip olduğumuz temel insan haklarındandır. Çağlar öncesinden günümüze kadar olan süreçte toplumsal bakış açısı bu hakkın yalnızca erkeklere ait olduğunu zihinlerimize yerleştirirken bu konuda izlenen uygulamalar da bu durumu güçlendirmiştir. Fakat günümüz bilgi çağı eğitim alanında büyük değişimlere neden olmuş, birçok kültürde bu algı yıkılmaya başlamıştır ve eğitim yeni yüzünde kız ve erkek çocukların eşit haklara sahip olduğu yeni bir anlayışa sahip olmuştur. Eğitim, tutum ve davranışları değiştirmede güçlü bir araçtır. Bu gücü kullanabilmek de o toplumda oluşturulan eğitim felsefesinin iyi bir şekilde belirlenip uygulanmasına bağlıdır.

Konuyla ilgili olarak felsefe tarihine baktığımızda birçok farklı eğitim anlayışıyla karşılaşmaktayız. Bahsedilen anlayışlarda ele alınan özne, erkek çocuktur. Sadece eğitim alanında değil kadının toplumsal yeri noktasında da ezici ve yok sayıcı bir tutum hâkim olmuştur. Bu konuda yaşanan eşitsizliğin doğal bir sürecin parçası olduğunu ifade eden Rousseau, her konuda farklı düşünmesine rağmen, bu hususta kadının erkeğe itaat etmesi gerektiğine inanarak genel kanaati kabullenmiştir. Felsefe tarihine baktığımız zaman

Aristoteles'ten Locke'a filozofların çoğu devlet işlerinin erkekler tarafında yürütülmesi gerektiği düşüncesinde olmuşlardır. Kadınların toplumsal kimliğini yalnızca yurttaş olarak ele alıp, devlet işlerinde söz hakkına sahip olamama nedenini ise değiştiremez cinsiyet farklılığı ve fiziksel güçsüzlüğe bağlarlar. Yalnızca devlet işlerinde değil erkek ve kadın arasında evlilik durumunda da herhangi bir sözleşmede söz sahibi olmayacağı, yalnızca erkeğin sahip olduğu hakların baki olduğunu kabul ederler. Bu nedenle aile kavramı ataerkil bir düzen içinde var olmuştur (Bakır, 2016, s. 104).

Rousseau bu bağlamda kadının eğitim ile olan ilişkisi konusunda şu görüşlerde bulunmuştur: “Doğalarına uygun olarak çocuklarını beslemeleri, yetiştirmeleri ve onlardan ilgilerini eksik etmemeleridir. Kadınların eğitimi erkeklerin eğitimine faydalı olup, onları destekler ve tamamlar. Bir kadında ilk ve en önemli beğenilecek yön, uysallıktır. Çoğunlukla birçok kötülükle ve sayılmaz kusurlarla dolu olan erkek gibi bir varlığa itaatle mükellef tutulan kadın, küçük yaştan beri haksızlığa dayanmayı ve şikâyet etmeden kocasının haksızlıklarına katlanmayı öğrenmelidir.” (Rousseau, 2006, s. 220) Ancak günümüz eğitim uzmanlarının görüşlerine göre erkek çocuklarının kız çocuklarına kıyasla herhangi bir üstünlüğü olmadığı gibi, hatta eğitim serüveni içerisinde kız çocuklarında ince kas gelişiminin daha erken tamamlanmasının okul hayatında bir avantaj olduğu söylenebilir. Diğer taraftan kız çocuklarında daha yoğun bir şekilde kendisini gösteren sorumluluk bilinci, eğitim-öğretim sürecindeki basamakların daha sağlam ve hızlı ilerlemesine yol açabilir.

Günümüz eğitim anlayışı ve buna bağlı olarak yapılan uygulamalara baktığımızda, Rousseau ve birçok filozofta hâkim olan ‘erkek çocukların eğitim önceliği’ halen devam eden bir sorumuzdur. Özellikle Cumhuriyet döneminden önce kız çocuklarının okullaşma oranı yok denecek kadar azdır, fakat eğitim alanında yapılan devrimlerle bu konuda belirli kırılmalar yaşanmıştır. İmzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan eğitim eşitliği Milli Eğitim Mevzuatı'nın 8. Maddesinde “Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır.” ifadesiyle bir eğitim parolası haline almıştır. Mustafa Kemal Atatürk de kız çocuklarının eğitilmiş, bilgili ve sosyal hayatta söz sahibi bireyler olarak var olabilmeleri için çeşitli çalışmalar yapmış ve düşünceleriyle zihinlere ışık tutmuştur. Onun bu konuda görüşlerini şu sözleriyle daha iyi anlayabiliriz:

Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Bu sebeple kadınlarımız da okumuş ve bilgi sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır. Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ediyor, duraklama ve çökmemizi buna bağlıyorlar; bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep

etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, erkek ve kadının beraber olarak bilim ve bilgiyi kazanmasıdır. Kadın ve erkek bu bilim ve bilgiyi aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla donanmak mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla bağlı zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk sosyal hayatında kadınlar bilim ve bilgi yönünden ve diğer hususlarda erkeklerden asla geri kalmamışlardır; belki daha ileri gitmişlerdir (Parla, 1997, ss. 85-86).

Başlatılan bu eğitim hareketi, gerek siyasi uygulamalara, gerek örf ve adetlere, gerekse ekonomik problemlere savaş açarak, kız çocuklarının okul ile bağlarının kopmaması için hedef haline getirilmiş, yapılan çalışmalarla ciddi başarılar sağlanmıştır. Fakat tüm bu çabalara rağmen hâlâ eğitim eşitliği istenilen düzeyde değildir çeşitli nedenlerden dolayı bu haktan maruz bırakılan kız çocuklarımız mevcuttur. Diğer yandan eğitimde kız ve erkek çocukların aynı haklara ve eşit fırsatlara sahip olması, yeni bir eğitim sistemini de beraberinde getirmiştir. Bahsedilen sitem, karma eğitimidir. Karma eğitim, en genel anlamıyla kız ve erkek çocukların aynı okul ve aynı sınıf ortamı içerisinde birlikte almış oldukları eğitim-öğretim sürecidir. Karma eğitim modeli, 19. yüzyıldan itibaren Batı'dan başlayarak dünya geneline hızla yayılmış bir görüş ve uygulama alanıdır. 21. yüzyılda bilimsel alanlarda yaşanan gelişmeler bu konunun daha detaylı ele alınmasını sağlamış ve birçok eğitim uzmanının üzerinde uzlaşa sağlayamadığı bir mesele olarak güncelliğini korumuştur.

Görüldüğü gibi Rousseau, kendisinden yüzyıllar sonra bile tartışılan eğitim konularında söz sahibi olmuştur. Günümüzde her ne kadar eğitimciler ve hayatından çocuk geçen her bir kişi için rehber özelliği taşısa da bu konudaki eşitlik kavramı, günümüzde eğitim anlayışıyla çakışmaktadır. *Emile* adlı eserin beşinci bölümünde bahsettiğimiz kadın algısı hayatın her alanında kendisini göstermiştir.

Russell'da İnsan Kavramı

İnsanın nasıl bir varlık olduğu ve daha iyi bir yaşayışı nasıl sağlayabileceği felsefe tarihinde en sıklıkla karşılaştığımız sorunlardan bir tanesidir. Bu problem yalnızca eski dönemlerde filozofların değil günümüzde de bilim insanlarının üzerinde tartıştığı ve araştırdığı bir konu olma özelliği taşımaktadır. Bunun nedeni ise insanın kendisini bilme, kendi varlığının isteklerini gerçekleştirebilme çabası ile ortaya çıkmıştır. Russell'ın düşüncesinde insanın yerini tahlil ettiğimizde temel konumuz olan eğitime bakışını daha iyi bir şekilde görebiliriz. Russell'ın insan anlayışına baktığımızda; inanan bir varlık olarak insan, ahlaki varlık olarak insan ve siyasi yapı içerisinde var olan insan olarak karşımıza üç başlık halinde çıkmaktadır.

İlk olarak insanı dini bir varlık olarak ele alışımda nasıl bir bakış açısı sergilediğine bakabiliriz. Russell, insanların tabiat karşısındaki güçsüzlükleri ve acizlikleri nedeniyle dinin

oluşturduğunu belirtir (Russell, 1997, s 49). Ona göre; insanın yaşamını idame ettirebilme mücadelesinde din bir zorunluluk haline gelerek, manevi bir güç oluşturmuştur. İnsanın 'korkudan kaçma' ve 'sığınabilecek güç' isteğine yönelik Russell şunları söylemektedir:

İnsanoğlu kendi tutku ve zaafının etkisiyle bazı olumsuz şeyleri yapmaya yönelmektedir. Ancak insanın bu iradesizliği yatıştıktan sonra yapmış olduğu davranışlar nedeniyle üzülüp pişmanlık duymaktadır. İşte bu nedenle insanda, bu duruma düşmekten dolayı büyük bir tedirginlik ve korku oluşmaktadır. Din, onların bu korkudan daha az etkilenmelerine yardımcı olmak için var olmuştur (Russell, 1966, s. 20).

Russell'ın insan ve din hakkındaki görüşlerinde agnostik bir tutumun izlerine rastlamak mümkündür. Agnostisizm, bilinmezlik veya bilinemezlik; Tanrının varlığının veya yokluğunun, evrenin nereden türediğinin bilinmediğini veya bilinmeyeceğini ileri süren felsefi bir akımdır. Bu akımın takipçilerine agnostik veya bilinemezci adı verilir. Teistlik ve ateistlik arasında kalarak Tanrının varlığını bilmenin olanaklı olmadığını savunan bu düşüncede Agnostisizm akımının etkisi Russell'da şu şekilde kendisini gösterir. Dinsel anlamda, hiçbir otorite kabul etmediğini, herkesin davranışlarının birincil sorumlusu olarak kendisinin olduğunun ve iyi-kötü kavramlarının göreceli olup net bir tanımının bilinmeyeceğini, Tanrı'nın ne olduğuna dair bir cevaba ulaşamayacağımızı belirtirken Tanrının kaynağına ilişkin akıl yoluyla tartışılmasını önerir ve bu konunun düşünülmesi gereken bir konu olduğuna değinir (Güçlü vd., 2002, ss. 237-238).

Russell için din insan tarafından oluşmuş bir kavramdır. İnsanın hayat akışında kendi gücünü aşan bir zorlukla karşılaştığı zaman, kendi üstünde manevi bir güç arar ve bu arayış onu Tanrı'ya yönlendirir. Tanrı'nın ne olduğuna dair tam bir bilgi sahibi olmasa da bir yaratanın olduğu düşüncesi insana güven verir. Çünkü insan kendisini koruyacak ve sığınabileceği bir güce ihtiyaç duyar. Russell'a göre din, toplumsal bir olgudur. İnsanı en iyi tanıyabileceğimiz alan toplumsal bütünlük içerisindeki bireyselliğidir. Çünkü dinlerin var oluşunda, bireysel özelliklerinden ziyade toplumsal özellikleriyle kendisini göstermiştir ve bu yüzden dinin toplumsal zorunluluk duygusundan ortaya çıktığına inanır (Russell, 1997, s. 45).

Russell, bizim dini ve bu dini oluş içerisindeki yaratılışımızı anlayabilmemiz için bilimsel verileri kendimize rehber edinmemiz gerektiğini söyler. İnsanın var oluş hikayesini en iyi açıklayan düşüncenin Darwin'in evrim teorisinin olduğunu belirtir ve sadece elde var olan bilgilerin yeterli olmadığını bu alanın geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Russell'ın üzerinde birçok eleştiri yapılan Darwin teorisini destekleyip, önem vermesinin altındaki temel neden ise Darwin'in bilimsel temellere dayanıyor olmasıdır. Şu sözleriyle bu durumu daha iyi anlayabiliriz:

Darwin'in kültür tarihindeki önemi büyüktür, fakat eserine tam bilimsel bir görüşle, paha biçmek güçtür. O evrim teorisini icat etmemiştir. Onun lehine birçok deliller yığılmış ve onların sebebini göstermek için 'tabii seleksiyon' adını verdiği mekanizma icat etmiştir. Türlerin kökenini incelemiştir. Bütün hayvanların varyasyon ile ortak bir atadan geldikleri sonucuna ulaşmıştır. Ancak jeolojik kanıtlar bu görüşün sürüp gitmesini engellemiştir, çünkü birbirinden çok farklı tiplerin ataları arasında bu günkü türlerden çok daha yakın benzerlik bulunmaktadır. Bundan başka insan maymundan gelmiş ise ve maymun ruh sahibi bir varlık değilse, insan hangi anda bir ruha sahip olmuştur? Bunlar akılları karıştıran önemli sorulardır. Darwin'in eseri, birçok noktada düzeltmeye muhtaç olmakla birlikte, düşünceler fantezisini ifade eden peri masalları yerine delillere, ispatlara dayanan genel kanunlar koymanın bilimsel metoda esas olduğuna dair bize örnek verir (Russell, 1962, ss. 39-41).

Russell, dini toplumsal bir olgu olarak ele alır ve öncelikle bu olgunun insanların hayatında ne anlam ifade ettiği üzerinde durur. O, din alanındaki görüşlerini paylaşırken amacı dinin önemli olduğunu vurgulamak ya da onu bir şekilde insanlara empoze etmek değildir. Tam tersine Russell, dinin birtakım kurgulardan oluştuğunu kabul eder ve bu nedenle dini bir kurtarıcı olarak görenleri de sert bir şekilde eleştirir. Ona göre, dinin toplumsal yapıda bu derece kabul görmesinin akıl ilkeleri doğrultusunda mantıklı hiçbir açıklaması yoktur. Din, insanın hayatında duygularını ifade eden bir kavrama karşılık gelir; bu yüzden din, Russell için hiçbir anlam ifade etmez (Gül, 2002, s. 144).

Russell, dinin var oluş sebebini dayandırdığı diğer bir unsur ise insanın yaşam kalitesiyle doğrudan kurduğu ilişkidir. İyi bir yaşam sürebilmek için dinin varlığına ihtiyaç duyarız. Ona göre iyi bir yaşam belirli koşullar sağlanınca mümkündür. Bunlar; akıl, benlik ve duygudaşıktır. Bu kavramlar bir anda insanda tamamlanmaz bu süreç işidir ve nicel bir durumdur. Kavramların hayatımızda bir yaşam şekli haline dönüşmesini sağlayan aktarıcı ise eğitimidir. Yani insanı iyi bir hayata götürecektir olan din değil eğitimidir (Russell, 1997, s. 56). Her alanda eğitimin öneminden bahseden Russell, insanlar tarafından çok fazla itibar gören dinin olmazsa olmaz bir durum olarak görür fakat dinin yerini eğitime bırakması gerektiğini savunur. Mutluluğu dine teslim olan bir hayatla değil özgür bir zihinle elde edebileceğimizi vurgular.

Russell, insanların dine bu derece bağlanmasının ve hayatlarında zorunlu hale getirmelerinin nedeni olarak belirli korkuların hakim olmasını belirtir. Bu korkuların ise bahsettiğimiz üzere; iyi bir yaşam sürme, koruyucu bir güce ihtiyaç duyma, toplumsal yaşamda adalet duygusu oluşturma gibi sebeplerden oluştuğunu fakat bu bağlılığı azaltacak ve insanı korku dolu bir birey olmaktan sıyrarak olan özelliğin cesaret olduğunu söyler. Cesaretin en büyük kaynağı olarak da aklı görür. Aklın gücü sayesinde duygularımızı kontrol edebileceğimizi böylelikle tüm benliğimizle dinin etkisi altında kalmayacağımızı belirtir. Ona

göre insan hayatında din ya da herhangi bir konuda mantığa uymayan düşüncelere aldanmamalı, körü körüne onların etkisi altına girmemelidir (Russell, 2004, s. 61).

Ahlaki bir varlık olarak insanı ele alışıncı incelediğimizde din için savunduğu düşüncelerden çok farklı bir durumla karşılaşmayız. Ahlak da din gibi insanı sınırlandırıp, mutluluğunu engelleyen bir faktör olduğunu savunur. Ahlak felsefesinin temelindeki düşünce; insanı karamsarlığa iten her türlü saplantıdan kurtarmak, insanı daha değerli hissettiren bir yaşam sürmesi için aklın kabul edemeyeceği boş inançlardan kurtarmaktır. Onun ahlak felsefesini oluştururken ölçü aldığı temel yöntemlerden biri, bireyin kendi içindeki uyumu ile birey ve toplum arasındaki uyumu amaçlamasıdır (Elmalı, 2005, s. 31). Russell, dinin temel alındığı bir ahlak anlayışı yerine, kişinin mutluluğu ve toplumsal uyumu için dayatmaların olmadığı bir ahlaksal yapıyı tercih eder. Onun karşı çıktığı şey bütünüyle bir ahlak düşüncesi olmaktan ziyade dine dayalı ahlak sistemidir.

Russell'a göre ahlak Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışan bir delildir. Ahlak delili denilince akla gelen isim İ. Kant'tır. Kant'ın ortaya koyduğu bu delilden sonra birçok düşünür bu konuya farklı yorum ve eleştiriler getirerek bu konuyu derinleştirmiştir. Russell'da bu düşünce izinden devam ederek ahlaka yorum getirmiştir. Russell'a göre; "Kant, zihnin ortaya koyduğu kanıtları ortadan kaldırmıştır, ancak kendisi yeni bir kanıt ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu kanıt ise ahlaksal muhakemedir. Kendisi de bu kanıtla bütünüyle inanmıştır. O, Kant'ın herkes gibi zihin konularında şüpheci olduğunu; ancak ahlak konularında ise annesinin dizinin dibinde almış olduğu ilkelere kayıtsız, şartsız, bağlı olduğunu" söyler (Gül, 2002, s. 194).

Russell'a göre dine dayalı oluşturulan bir ahlak yapısında korku esastır. Çünkü insan yapmış olduğu olumsuz durumlar karşısında cezalandırılır. Buradaki sıkıntısı kişi ceza alma korkusuyla bilinçsiz bir şekilde davranışlarını kontrol eder, yaptığı bir hatada bunu kendi iradesiyle iyileştiremez. İnsanları kaybetmekten ziyade kazanmanın önemli olduğunu belirten Russell, davranışlarımızdan kendimizin sorumlu olmamızı ve yapmış olduğumuz hatalarımızda kendimiz yüzleştikçe daha sağlıklı çözümler bulacağımızı belirtir.

Öte yandan Russell, ahlaki alanda determinizmin olduğuna inanır. Ahlaki determinizme göre insanlar ahlaki eylemlerde bulunurken özgür değildir onun eylemlerini kısıtlayıcı bazı etkenler vardır. Bu etkenler; psikolojik, toplumsal, ahlaksal, hukuksal vb. yapılardan kaynaklanır. Bu durumda kişi iradesiyle olan bir seçim söz konusu değildir. İnsan yapmış olduğu davranışlarda kendi özgür iradesini kullanamaz ve davranışlarının sorumluluğunu taşıyamaz.

Son olarak Russell'ın siyasi yapı içerisinde insanı ele almasına baktığımızda ise insanların birtakım çıkarları nedeniyle bir arada yaşadığını belirtir. Tek başına ihtiyaçlarını karşılayamayan ve savunmasız olan insan ancak başkalarıyla bir araya gelerek güçlenir. Bu bir araya geliş de toplumu oluşturur. Ona göre bir toplumu oluşturan bazı dinamikler vardır. Bunlar; duyarlılık ve içgüdüdür.

Russell insan hayatında siyasi yapılanmaya önem verir. Çünkü insanların gaye haline getirmiş olduğu mutluluğu toplumsal yapı içerisinde sağlayabileceğini bunu sağlayan gücün ise siyasi var oluşla mümkün olacağını belirtir. Toplumsal yapıda bireylerin kişisel çıkarlarının çatışma yaşamaması için bir yönetime ihtiyaç duyarlar, bunun nedeni ise yönetimin olmadığı bir ortamda eşitsizlik üst düzeyde olacağı için yalnızca toplumun bir bölümü hayatta kalabilir. Ancak toplumsal yapıda eşitsizliğin sağlanabilmesi için yönetiminde adaletli ve yöneticilik vasfına sahip olmalıdır. Yönetim içinde de iktidarın eşitsizliği olduğundan, en çok iktidara sahip olanlar iktidarlarını sıradan vatandaşların isteklerine karşıt olarak kendi isteklerini gerçekleştirmek için kullanırlar. Bu da insanların mutluluğu için anarşizm ve zorbalık arasında bir uzlaşma zorunluluğunu gerektirir (Russell, 2002, s. 191).

Russell'a göre; birey ve toplum iç içedir. Biri olmadan diğersinin varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Birbiriyle var olan bu sistemin iyi bir şekilde ilerleme sağlayabilmesi için birtakım sorumlulukları üstlenmesi gerekir. Bu sorumluluklar hem bireyleri birbirine bağlar hem de kişisel tutum ve davranışlarda kontrol sağladığı için toplumsal yapıyı üzerinde kapsamlı bir etki yaratır. Kişide toplum birinci ne kadar artarsa kendi zevk ve arzularını bastırıp, toplumun ortak menfaati düşünmeye başlar. Bu durum ise bencilliği azaltıp 'biz' duygusunun oluşmasını sağlar.

Kısacası; Russell insanı üç temel alan içerisinde değerlendirir. Bunlar; insanın kendi varlığını ve evreni bilme arzusunun sonucu olan dine, dini yaşayışın uygulama alanı olan ahlaka ve toplumsal bir varlık oluşunun sonucu olan siyasi özelliğe göre insanı anlamaya çalışır. Bu alanların sağlıklı ve doğru ilerlemesini ise Russell eğitime bağlayarak felsefesinin temel yapısını oluşturur.

Analitik Felsefe ve Eğitim

Analitik felsefe, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından İngiltere ve Amerika'da giderek yaygınlaşan (1945-1960), felsefenin ana uğraş alanının ya da konusunun yalnızca dil ve dildeki kavramları çözümlenmek olması gerektiğini savunan felsefi anlayıştır. Bundan dolayı felsefe sorunlarının da sadece dile dayalı çözümlenme yoluyla, daha genel anlamda kavramsal çözümlenme ile çözülebileceğini iddia eder. Bu anlayış, özellikle Anglosakson

düşünce evreninde çokça benimsenmiştir. Felsefe problemlerine yaklaşım biçimi ve onlara önerdiği çözümler bakımından kıta felsefesinden tamamen farklı olan çözümleyici felsefenin kullandığı yöntemler, kısmen bilimsel yöntemleri hatırlatır. Gerekliğinde matematik, mantık ve pozitif bilimlere başvuran çözümleyici felsefe, hangi tarz olursa olsun dilsel anlam bulanıklığından arınmış şekilde felsefe yapmak ve felsefede var olan anlam bulanıklığını ortadan kaldırmayı amaç edinmiştir. (Güçlü *vd.*, 2002, s. 324).

G. E. Moore ve B. Russell genellikle Anglo-Amerikan felsefesindeki Analitik felsefenin başlatıcıları olarak kabul edilmektedir. Her iki filozofta günlük bilimsel kullanılan dildeki ifadeleri inceler. Russell'a göre felsefenin işi, bir dilde bulunması gereken mantıksal kuralları bulmak ve onları formülize etmektir. Mantıksal, matematiksel ve ya sembolik bir analitik sistem geliştirmeye çalışan Russell, sözcük ve kavramları matematiksel sembollerle ifade etme yoluna giderken kişisel tercihlerin ve duyguların sübjektifliğini ortadan kaldıracığına inanmıştır (Guttek, 2006, s. 154).

Russell'ın bu düşünceleri doğrultusunda günümüzde yoğun bir şekilde maruz kaldığımız bir soruna değinecek olursak; her yaş grubu için kaçınılmaz hale gelen basın, radyo, televizyon ve sosyal medya gibi iletişim araçlarıyla günümüzün büyük bir bölümünü geçirmekteyiz. İletişim ağının artmasıyla ulusal ve uluslararası platformlarda kişilerin bugün eskiye nazaran daha iyi iletişim kurduğunu görmekteyiz. Fakat bu araçlar aracılığıyla gelişen mantıksal olgulardan yoksun ve özensiz dil beraberinde birçok iletişim problemine de zemin hazırlamıştır. Russell da kendi döneminde karşılaştığı yanlış düşünce ve ifadelerden yola çıkarak felsefesini tam olarak analitik felsefe zeminine yerleştirmiştir. “Kısa sözün elverdiği yerde uzun söze kaçmayın.” (Russell, 1996a, s. 34) ifadesiyle de analitik felsefenin sunmuş olduğu sadelik ve net bilgiye hayranlığını hissettirmektedir. Temelinde mantık ve matematiğin olduğunu düşünen Russell, felsefenin bu iki ana prensip ile yapılacağı görüşünü savunmuştur. Öte yandan felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olan Russell'ın, çalışma alanlarında çeşitlilik olduğunu görmekteyiz. Doğa, ahlak bilimleri, siyaset ve eğitim alanında önemli görüşlere imza atarak bunlar karşısındaki görüşlerinde eylemci bir duruş sergilemiştir (Eichhorn *vd.*, 1985, ss. 119-120).

Russell'ın savunmuş olduğu mantığın ışığında oluşan felsefede, mantıksal çözümlemeyi temel alan bir öğreti gelişmiştir. Bu öğreti, mantıkçı atomculuktur. Buna göre dünya, mantıksal atomlardan, arı nesnelere oluşmuştur. Fakat Russell'ın savunmuş olduğu bu görüş atomculukla bütünleşen Demokritos'taki gibi fiziksel ya da Leibniz'deki gibi metafiziksel tasarımla oluşmamıştır. Bu nedenle Russell bahsedilen iki filozofun

görüşlerinden kendisini sıyrarak atomculuk anlayışına ‘mantıksal’ niteliğini kazandırarak görüşlerini farklı bir yoldan ilerletmiştir.

Russell’ın mantık çözümlemesiyle felsefeye yaptığı katkıların belki de en çarpıcısı, gönderimi olan ifadeleri gönderimi olmayanlardan ayırabilmek için ortaya attığı ‘Betimler Kuramı’dır. Betimler Kuramı’nın getirdiği çözüm, felsefe tarihinde çokça işlenmiş, örneğin Altındağ türünden bildik örneklerine benzemeyen, yeryüzünde var olmayan bir şeyin gönderiminin olup olmadığı epeyce tartışılmıştır. İngilizcede betimlenen şeyin biricikliğini belirtmek için betiminin ön eki gibi kullanılan ‘the’ betim edatının yol açtığı sorun, gönderimi olmayan ifadelerin sanki gönderimi varmış gibi kullanılmasıdır. Türkçedeki altın dağ sıfat tamlaması eğer tek bir şeye göndermede bulunuyorsa, İngilizce çevirisi olan ‘golden mountain’ ifadesinin başına ‘the’ betim edatı eklenir ve ‘the golden mountain’ denir. Doğal olarak İngilizce’de ‘the golden mountain’ dendiğinde, bu sanki var olan bir nesnenin adıymış gibi kullanılır. İngilizce’de sorun olan ‘the’ betim edatına Türkçede yapay bir karşılık kullanırsak Russell’ın çözümü daha rahat anlaşılabilir (Güçlü *vd.*, 2002, s. 1232).

Russell, belirtilen örnekte olduğu gibi filozofların yalnızca objelere verilen sözcükleri esas alarak ona odaklanmaları nedeniyle anlam karmaşası yaşadıklarını böylelikle de insan zihninde yanlış düşünmeye zemin oluşturduklarını belirtir. Felsefe tarihinde ortaya konulan birçok düşünce bu hatanın mağduru olmuştur.

Russell için, matematik ve mantık a prioridir. Düşüncelerimizi tikel şeylerden soyutladığımızda “iki iki daha dört eder” ilkesini görebileceğimizi savunur. Ayrıca bu bilginizi yeni örneklerle doğrulama yoluna da gitmeyiz. Çünkü bu önermede bir zorunluluk olduğu duygusuna kapılırız. Russell’a göre bu duygu deneysel genellemelerin en sağlam kabullerinde bile bulunmaz. (Russell, 1980b, ss. 64-65). Bu yolda insanın en büyük destekçisi bilimdir.

Bilim, bilgiyi belli bir amaca yöneltmek için derinlemesine işleyen ve bunu metotlu bir şekilde uygulayan disiplindir. Russell’a göre de bilim, deney ve gözlemi temele alarak evrende meydana gelen olayları, kendi meydana geliş şartlarının dışına çıkmadan, bunlar arasındaki bağlantıları kurarak, bu bağlantılardan hareketle onların kanunlarını bulmaya ve bulup kesinleştirdiği bu kanunlara dayanarak ileride, yani gelecekte olacak olan olayların da önceden bilinmesi faaliyetidir (Russell, 1996b, s. 7). Birçok birikim ve dinamiğin etkisiyle oluşan bilimin temel etkeni ise tanımadır. Russell, “Eğer bizde bir şey doğrudan doğruya araçsız vargılarla birleşmişse onu anlıyoruz.” diyerek bu savını bir örnekle güçlendirir. “Masanın karşısında renk, şekil, sertlik, pürüzlük vb.” onun belirtisini meydana getiren duyu verilerini, masamı görmek ve ona dokunmakla doğrudan doğruya bilincime geçen her şeyi tanımaktayım” (Russell, 1980b, s. 63) diyerek, tanımayı açıklamaktadır. Bu görüşler bize şunu göstermektedir; insan zihni duyu organları aracılığıyla dış dünyayı tanımakta ve bu araçlarla bilgi elde etmektedir. Russell’ın bu tanımlama yoluyla bilgisi sayesinde, yalnız

bilginin düzeyi yükselmekle kalmaz, aynı zamanda bilgide çeşitlilik de sağlanır. Çünkü görgü ve deneyimlerimizin dışında kalan, inanç, kanı ve benzeri alanlardaki bilgiler de bu yolla edinilir. Bu nedenle Russell, “bizim bütün bilgilerimizin temeli tanımlamalardır” der (Russell, 1980b, ss. 81-82).

Ona göre insanı değerli kılan ve diğer canlılardan ayıran en önemli ayrıcalığı, bilgi arayışıdır. Bilgiyi elde etmenin zor ama imkânsız olmadığını belirtir. Bilgiyi bulma yolculuğunda ise dogmatik veya şüpheci tutumla değil de bilginin zorlukla da olsa, bir ölçüde sağlanabileceği görüşündedir. Özellikle bilgi konusundaki görüşleri eğitim anlayışının anlaşılmasında ve çocuğun yetiştirilmesinde destekleyici olacaktır. Russell eğitimin amaçlarından birinin bilginin yayılması olduğunu belirtmiştir. Yaşantısını dile getirdiği eserinde tüm benliğini sararak kendisini yöneten üç tutkudan birinin ‘bilgi araştırması’ olduğunu söyler.

Russell’da Çocuk Eğitimi

Eğitim, dünden bugüne özel alanda anne babaların ve öğretmenlerin, genelde ise dinlerin, devletlerin, felsefelerin vb. kişi, kurum veya akımların üzerinde durdukları bir alan olmuştur. Eğitim, birey ve toplumların hayatını derinden etkileyen yönüyle sürekli bir değer olmuş ve olmaya devam etmektedir. Geleceğe yönelik yapılan her planın temelinde ise iyi bir eğitim stratejisi yatmaktadır. Toplumsal sorunlara vermiş oldukları düşünce yaklaşımları ve katkıları nedeniyle bu alan filozoflar için de oldukça önemlidir. Toplum tarafından uzun yıllar kabul gören geçmiş bilgi ve birikimlerin incelemesini yaparken farklı bakış açısı bu değişimin en önemli ayağını oluşturmuştur. Eğitimin genel anlamda toplumun, özelde ise bireyin hayatındaki önemi ve değerinin farkında olan Russell, eğitimin etki gücünden yararlanarak çocukluğundan beri yaşamış olduğu yanlışlar dizisini değiştirmek istemiştir. Özellikle bunu gerçekleştirirken bilginin temel kaynağı olarak gördüğü aklı ön plana çıkararak her alanda aklın rehber olması gerektiğini belirtmiştir. Ahlak eğitimi, dinin yaşam üzerindeki etkisi ve psikanalizci yaklaşıma gösterdiği tepkiler ile bu konudaki tutumunu rahatlıkla görebiliriz. Eleştirdiği yöntemlerin yerine yeni düşünce tohumları ekerken oluşturduğu etkili üslupta fikirlerinin yayılma ve anlaşılma gücünü artırmaktadır.

Russell, insan tabiatına ters düşmeyen bir eğitim anlayışı geliştirmek istemiştir. Bunu yaparken de eğitim etiğini çeşitli yönlerden eleştirmiş ve göz önüne alınması gereken iki önemli özellik üzerinde durmuştur. “Bir yandan şuur altına işleyen boş inanç ve unsurların giderilmesi, öte yandan geçmişin bilgeliğini günümüzün bilgeliği gibi benimseyeceğine, saçma gösteren yepyeni unsurları göz önüne getirmek.” (Russell, 1996a, s. 29)

Bertrand Russell teori ve pratik açıdan günümüz eğitime katkıları olan önemli bir filozof olarak karşımıza çıkar. Yaşamın her açıdan değişim gösterdiği ve yeniliklerin insan yaşamına etki ettiği bir döneme düşünceleriyle damga vurmuştur. Russell, toplumsal değişimlerin etkilerinden yararlanarak hem fikirleriyle hem de oluşturduğu toplumsal hareketle felsefe tarihinde ve eğitimin gelişim sürecinde yer edinmiştir.

Eğitimde düşüncelerini uygulayabilmek için pedagoji üzerinde çalışmış ve bu konuda Watson'un kurmuş olduğu Amerikalıların Behaviourism (davranış ilmi) olarak adlandırdıkları yeni psikoloji akımını benimsemiştir. Çocukların davranışlarının en iyi biçimlendirileceği çağ olan 4-5 yaşlarında eğitime başlamasının doğru olacağını belirtip, bu konuda düşüncelerini teoride bırakmayarak pratiğe de aktarmıştır. Londra'da bu hayalini gerçekleştirebilmek amacıyla anaokulu tarzında bir yer açarak düşüncesinde ideal eğitimi çocuklar üzerinde uygulama fırsatı bulmuştur. Fakat Russell okulun sistemini tam anlamıyla oturtmadan ekonomik problemler nedeniyle kapatmak zorunda kalmıştır (Küken, 1996, s. 183).

Russell, çocuğu değerlendirirken öncelikle şekil vermeye uygun bir hamur metaforundan ilerler; eğer biz istersek ondan çok iyi bir yurttaş ya da azılı bir suçlu yetiştirebiliriz. Yeter ki çocuğa yaklaşırken ondan ne istediğimizi bilelim. Bu noktada Russell, çocuğun ilk yıllarında kazanacağı alışkanlıkların önemine parmak basar. Çünkü bebeklerin buldukları gelişim dönemine bağlı olarak dış dünyayı tanıma çabaları çeşitli alışkanlıklar edinebilmeleri için gerekli alt yapıyı oluşturur. Edinilen her kötü alışkanlık, sonrasında oluşan iyi alışkanlığa büyük bir engel oluşturacaktır. Aynı şekilde erken yaşta sahip olunan alışkanlıklar, içgüdü gibi sonraki yılları da derinden etkiler (Russell, 1996c, ss. 66-67). Anlaşılacağı üzere Russell, çocukluk dönemini kişilik gelişimi ve ardından gelen birçok alan için önemli bir başlangıç olarak görür. Bu alanların bir tanesi de yetenek ve becerilerdir. Eğer çocuğa, gelişim düzeyine ve yeteneklerine uygun beceriler verilebilirse, kendisini gerçekleştirebilmesi için uygun ortam sağlanmış olacak, hem kendisiyle hem de çevreyle barışık ilişkiler kurabilecektir. Bu da iyi ve mutlu bir insan olmanın önkoşuludur. Russell'a göre çocuklara bu beceri ve yetenekleri keşfetme ve oluşturma süreçlerinde ebeveynlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Anne-baba çocuğa 'şu becerilere sahip olmalı' gibi dayatmalarla yaklaşırsa çocukta olan hammaddeyi olduğu gibi kabul etmemiş olur. Russell'a göre "çocuğun doğasına gözlerimizi kapamamızın ya da onun farklı olmasını dilememizin hiçbir yararı yoktur." (Russell, 1996c, s. 113)

Çocuğun eğitim sürecinin başlangıcı ve büyük bir bölümünü aile oluşturur. Çocuk, ailesinden gördüklerini bir ayna olarak yansıtır, zamanla aynadaki görüntüye kendi gelişimine bağlı olarak olumlu ya da olumsuz durumlar ekler. Rousseau'da da bu görüşü destekleyici

yaklaşımları görmemiz mümkündür. Rousseau, çocuğun hayatında ailenin izlerini şu cümleleriyle destekler: “Kendi çocuğu yerine başka bir annenin çocuğunu besleyen kadın kötü bir anne iken, nasıl iyi bir sütanne olacaktır? Babalık görevini yerine getirmeyen kişinin baba olmaya hakkı yoktur.” (Rousseau, 2015, ss. 15-24) Bu bağlamda eğer bir çocuk büyütmek ve onu yetiştirmek istiyorsak aileyi bu sürecin merkezine almamız gerekir ve iyi bir eğitim için de anne-babaya düşen sorumlulukları iyi özümseyip uygulayabilmemiz gerekir.

Russell’a göre çocuğun eğitimi yalnızca bilgi aktarımına dayanmaz, her şeyin başlangıcında sevgi vardır. Çocuk anne ve babasından almış olduğu duygusal bağ ile hayata sıkı sıkıya tutunur. Fakat burada önemli olan sevgi ve ilgi bağındaki dengedir. Az verildiği takdirde ihmale neden olurken, aşırıya kaçılması durumunda ise çocukta eşsizlik algısı oluşturur. Kısacası anne ve baba ilgisi görmeden sevgisiz büyütülen, aşırı ilgiyle çepeçevre sarılan çocukta, ‘kendini dünyanın merkezinde hissetme’ algısı gelişir ve bu da normal bir duygu değildir. Bu nedenle çocuk eğitimi, üzerinde durmamız ve iyi bir denge oluşturmamız gereken önemli bir alandır. Ailenin çocuğa sunulan eğitim işlevini doğru ve etkili bir şekilde sürdürebilmesi için öncelikle anne-baba arasında uyum ve bütünlük olması gerekir. Örneğin çocuğa uyku alışkanlığını oluşturma çabasıdaysak, her akşam sekizde yatağa girmesi gerektiği yönünde anlaşma sağlarız; anne her akşam bu kurala bağlı kalırken, baba tarafından ‘bugünlük bir şey olmaz’ denilerek oluşturulan düzene sekte uğratılması verilen emeği yok edecektir. Çocuğun gözünde var olan tutarsız anne-baba tutumu ve birbirlerine karşı takındıkları reddedici tavır, ebeveynleriyle ilişkisini şekillendirirken, ona verilen eğitimin hep yüzeysel kalmasına neden olacaktır. Anne-baba çocuğun gözünde uyumsuzluğu azaltıp, uyumluluğu ne ölçüde artırabilirse, çocukların gelişimlerine o ölçüde katkı sağlayacaktır. Böyle ortamda yetiştirilen çocuk özgüveni yüksek, dışadönük, kendini gerçekleştirmeye ve geliştirmeye çaba gösteren bir birey olacaktır.

Öte yandan Russell’ın eğitim görüşlerini daha iyi anlayabilmek için başlangıç noktası olarak geçmişte var olan fikir ve uygulamaların iyi bir analizinin yapılması gerekmektedir; bu yol, eleştirdiği noktaları daha iyi anlamamızı sağlarken ortaya koyduğu düşünceleri anlamamızı kolaylaştırıcı bir etken olacaktır. O, “En iyi eğitimin nasıl olacağı konusunda kesin bir kanaate varmadan önce, ne tür bir insan yetiştirmek istediğimiz konusunda bir anlayış geliştirmeliyiz.” (Russell, 1996c, s. 33) diyerek ilk başta tarihi süreçteki eğitim anlayışlarına eleştirel bir bakış getirmektedir.

Bu nedenle Russell’ın eğitim anlayışını daha kesin çizgileriyle ortaya koyabilmek için, geçmiş süreçteki eğitim anlayışlarının kısa bir değerlendirmesini yapmak, onun eğitime bakışını daha sağlam bir zeminde yorumlayabilmemiz bakımından önemlidir.

Şöyle ki İlkçağ toplumlarında öncelikli olarak eğitimin amacı ferdi gelişimden ziyade insanların hayatını idame ettirebilmesi için toplumsal yaşamı kolaylaştırıcı bir bilgiye sahip olmaktır. Yani fertlerin yetiştirilmesindeki gaye onları toplumsal işleyişin bir parçası haline getirebilmektir. Hayatta kalabilme mücadelesi çeşitli savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Devletlerin savaşlar aracılığıyla büyüdüğü ve egemenliğini sağladığı bu dönemde bilişsel gelişimin önemsenmediği daha çok fiziksel gelişimi destekleyici bir yaklaşım haline gelerek, iyi bir savaşçı yetiştirmek eğitimin asli görevi kabul edilmiştir.

İlkçağ'ın iki önemli filozofu Platon ve Aristoteles, çocukların nasıl bir eğitim almaları gerektiği konusunda oldukça detaylı fikirler ortaya koyarak bu konuda çeşitli görüşlerle birçok düşüncenin temelini oluştururken, eleştirildikleri yönlerle bile kendilerinden sonrakilere yol açmışlardır. Onlar, çocuğun eğitimi ile toplumun savaşçı mı, özgürlükçü mü olacağı ya da belli erdemlerle yoğurulabileceğinin belirlenebileceğini vurgulamaktadırlar. Her ikisi de eğitimin yedi yaşında başlaması gerektiğini ancak öncesinde de hem görsel hem de işitsel olarak hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. "Platon'a göre her birey bir yurttaştır ve çocukluğundan itibaren bu göz önünde bulundurularak devletin varlığına ve devamlılığına katkı sağlayacak biçimde eğitilmelidir. Onun iyi bir yurttaş olabilmesi için değerler eğitimi alması gerekir. Değerler eğitimi söz konusu olduğunda en başta öğretilmesi gereken değerler ise iyilik, doğruluk ve güzelliştir." (Uçak, 2018, s. 26) Platon'a göre bu kazanımların olduğu bir eğitimi çocuğa kazandırabilmenin gücü devletten geçmektedir. Bu nedenle bireylerin devlet aracılığıyla eğitilmesi gerekir. Aristoteles'in sisteminde ise eğitim sanatı siyaset biliminin bir parçasıdır; bu nedenle teorik değil, pratik bilimdir. İnsan ruhu çift yönlü bir doğaya sahip olduğu için eğitimin de çift yönlü amacı olacaktır. Öncelikle eğitim, devletin refah ve mutluluğunu yükseltme ihtimali olan işleri gerçekleştirecek bir kişiliği yordamayı hedeflemelidir. Daha sonra da ruhu, pratik ihtiyaçlar giderildiğinde mümkün hale gelecek olan serbest zamanı doğru bir şekilde değerlendirmeye hazırlamayı hedefler (Başerer, 2018, s. 43). Farklı felsefi öğretilere sahip iki filozof dönemlerinin şartları çerçevesinde eğitimi devlet için yetiştirilen bireyler olarak görürken, çocuğun eğitiminin iki aşamada ilerletilmesi gerektiğini belirtmiş, yedi ile on dört yaş arasında temel eğitimi ve on dört ile on sekiz yaş arasında da uzmanlık alanlarına göre, matematik, geometri vb. konularda eğitimlerini sürdürmeleri yönünde bir sistem içerisinde bulunmuşlardır. Bunun yanında dini yaşamın zorunlu kıldığı emir ve yasaklar, ruh eğitimini de öne çıkarmıştır. Dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda dinin uygulama alanı olan ahlakın esas olduğu bir eğitim anlayışında insanların birbiriyle sağlıklı iletişim kurabilmesi ve kendi benliklerini iyi yönde geliştirebilmesi için eğitim araç olarak kullanılmıştır.

Ortaçağ'da eğitime baktığımız zaman; hem akademisyenler hem de tarihçiler için 'karanlık çağ' olarak adlandırılan bir dönem olarak karşımıza çıkar. Eğitim ve öğretim kurumlarının sayının azlığı ve eğitim alan kişilerin ise oldukça sınırlı sayıda tutulduğu bu dönemde skolastik düşüncenin etkisiyle dinsel ağırlıklı bir eğitim süreci hakim olmuştur. Özellikle Batı'da Hristiyanlığın hâkim olmasıyla eğitim tümüyle dinin kurallarına göre şekillendirilmiştir. Bu tablo haricinde Batı Ortaçağ'ında eğitim-öğretim manastırlarda ve onlara alternatif olarak kurulan üniversitelerde yapılmaktaydı. Manastırlar yalnızca dini bir kurum değil, aynı zamanda sayısal, siyasi, askeri ve eğitim çalışmalarını yürüten kurumlardı. Bugün Avrupa'da ve dünyada marka olarak nitelendirilen birçok üniversite (Paris Üniversitesi, Oxford Üniversitesi, Cambridge Üniversitesi, Siena Üniversitesi...) 11. yüzyılda kurulmuştur.

Ortaçağ eğitim anlayışını günümüz eğitim anlayışından farklılaştıran en önemli noktalardan biri de günümüzde temel eğitim tüm öğrencilere hemen hemen aynı temel konular üzerinden verilirken, Ortaçağ'da bu eğitimin toplumsal sınıf ve cinsiyete bağlı olarak farklılık göstermesidir. Ortaçağ'da üst tabakadan bir çocuğa verilen eğitim ile köylü bir çocuğa verilen eğitim farklıydı çünkü yaşam kalitelerindeki farklılık bunu zorunlu kılmıştı. Aynı bakış açısı Ortaçağ'da kadın ve erkeğin alması gereken eğitimin farklılığına da neden olmuş, üst tabakadan belirli kız çocuklara bu hak tanınmıştır. Bu nedenle çok istisnai örnekleri de olsa kadın entelektüellere rastlamak mümkündür.

Rönesans döneminde eğitimin yansımaları ise Avrupa olmak üzere tüm dünyada yankılarını hissettiren bir hareket karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağ'da yaşamın her alanında kendini gösteren birçok tabunun yıkıldığı ve çeşitli değişimlerin yaşandığı bu dönem Rönesans'tır. Değişimin başlangıcını oluşturmakla birlikte bir başkaldırı hareketi olarak da tarih sayfalarında yerini almıştır. Bu anlayış en başta dine, dini temsil eden kiliseye, kilisenin uygulamalarına, eğitimine kısaca o dönemde dinin etkisi altında var olan her şeye karşı bir başkaldırıdır. Rönesans ile birlikte insanın sahip olduğu vizyonda da değişimler meydana gelmiştir. Dünyevi hayatında kendi kabuğuna kapanan, koşulsuz kabulün olduğu ve dünya zevklerinin yasak olduğu bir anlayıştan sıyrılarak dünyayı özgürce yaşayan, düşünen, eleştiren, çeşitli sanat dallarında kendisini ifade edebilen bir birey yetiştirme hedeflenmiştir

Rönesans ile başlayan yeniden doğuş farklı düşünce akımlarını da beraberinde getirmiştir. Bu akımlardan en önemlisi ve Rönesans'ta kilit niteliği taşıyan fikir, Hümanizmdir. Hümanizmin temelinde insana yeniden bir değer kazandırmak yatmaktadır. Bu ferdiyetçilik, yankısını eğitim alanında da göstererek daha önce var olan geleneksel otoriter eğitim anlayışı yerine ferdiyetçilikten güç alan yeni bir oluşum başlamıştır. Rönesans,

özellikle anlamlandırmak için farklı yöntemlerin denendiği bilimde, gözlem ve deneyin temel ölçüt ve metot olduğu, Ortaçağ boyunca tabulaştırılan bazı peşin hükümlerin ortadan kalktığı ve doğru bilinenlerin yanlışlığının keşfedildiği bir dönem olmuştur

Rönesans ve Hümanizmle birlikte yeni metotların belirlenmesi ve uygulanması, 17. yüzyılda yeni bir döneme başlangıç teşkil etmiştir. Genel olarak bu döneme ‘Aydınlanma’ ismi verilmektedir. Rönesans ile başlayan canlılık, bilimsel bilginin zaferi ile çözülen bir ilmek gibi hızla gelişmiştir. Daha önce dinin sınırlarında elde edilen bilgilerin doğruluğu sorgulanmaya başlamış ve gerçek hayat ve din arasındaki bağ kopmaya, gerçek hayatın bilgisine ancak pozitif bilimlerle ulaşılabileceği gerçeği kabul görmeye başlamıştır. Pozitif bilimlere olan güvenin artmasıyla kiliseye olan bağlılık azalmış, inancın yerini akıl, kabulün yerini sorgulama almıştır. Hümanizm ile Batılıların yaşamına giren ‘değerli insan’ algısı Aydınlanma döneminde daha da güçlenerek insanın belirli kişilik özellikleriyle dolu ve eğitimde ön planda bulunması gereken kişinin öğrenci olduğu bilincine ulaşılmıştır.

Geçmiş dönemlere ait bu kısa değerlendirmelerden sonra Russell’da eğitimin amacı nedir, iyi bir eğitim nasıl olmalıdır? Şimdi bunu ortaya koymaya çalışacağız.

Eğitimin Amacı

Değindiği kadarıyla o, geçmişte ve zamanında uygulamada olan eğitim anlayışlarını, insanı bir birey olarak değil kilise, toplum ya da devlet için var olan dolayısıyla bunlar için yetiştirilmesi gereken birer araç olarak görülmelerini eleştirmektedir. Russell, eğitimde tutacağımız yolu seçmeden önce, nereye varmak istediğimizi bilmemiz gerektiğini söyler.

Russell’ın, geçmiş eğitim anlayışlarında değer verilmeyen ama bazı noktalarda önemli olduğuna inandığı konulara sık sık vurgu yaptığını görmekteyiz. Bu bağlamda Russell’ın geçmişe yönelik eleştirilerinden hareketle onun eğitim üzerine değer verdiği konuları ele almaya, eğitim konularını açıklarken kullandığı yöntemleri tespitte ve çocuklara kazandırılması gereken tutum ve davranışların neler olduğunu belirlemeye çalışacağız.

Russell’a göre eğitimin amacı çocuğun zihnini pratik bilgilerle doldurmak olmamalıdır. Önemli olan onlara kendilerini geliştirecek zihinsel nitelikler kazandırmaktır. Çocuk bu yetiye sahip olduktan sonra bireysellik elde etmeye başlar ve başkalarının düşüncelerinin kendi düşüncelerinden farklı olduğunu hissettiği an açıkça kendisini ifade etme özgürlüğünü kullanır. Russell, eğitimin amacının belirlenmesinde etkili olan faktörler üzerinde dururken özellikle yaşadığı dönemde var olan eğitim konusundaki tartışmalardan yola çıkmıştır. O, “yeni ahlak ve eğitim sistemini dile getirirken, kendisinin de bir zamanlar ‘gençliğin ahlakını bozuyor’ diye suçlanan Sokrates’in düştüğü duruma düşeceğini kabul

eder. Fakat buna rağmen, tıpkı iyi bir filozof ve eğitimcide bulunması gereken, doğru bulduğu yeniliği savunmada büyük bir cesaret göstererek, fikirlerini açıkça ifade etmekten çekinmez.” (Küken, 1996, s. 192)

Russell eğitimin amacının töresel, psikolojik ve zihinsel niteliklerin bir araya gelmesiyle oluşturulması gerektiğini belirtir. O, bu öğelerin bir araya gelerek eğitim dinamizmini oluşturabilmesi için neler yapılabileceğini, bu amaçları gerçekleştirmede özgürlüğün payının ne olduğunu sorgulamanın, davranış biliminin üzerinde durması gereken bir problem olduğunu söyler (Russell, 1996c, s. 9). İnsanı her yönüyle tanıyabilmek ve anlayabilmek, bu etkenlerin eğitim sürecinde bilincine varmakla mümkündür. Ona göre törel nitelikler tarafsızlık, iyilikseverlik, kendi iradesine sahip olmayı ifade ederken; psikolojik nitelikler ise yasalara saygı, insanlar arasındaki adalet, insan ırkının herhangi bir kesiminin zarar görmesine yönelmemesi, sahip olunan gücün akıllıca uyarlanmasını esas alır. Zihinsel nitelikler deyince de insanlık tarihi boyunca elde edilen genel bilgi birikimini, çağdaş bilim ve teknolojinin kanıtlara dayalı yöntemiyle bir araya getirerek kendi fikirlerini özgürce savunabilmesini ifade etmektedir. Özellikle bilgiyi elde etme aşamasında sahip olduğumuz bu etkenler bize yardımcı olacaktır. Russell bu konuda: “Eğitimin sağlanması gereken, bilginin zorluklarla olsa bile bir ölçüde sağlanabileceği, herhangi bir zamanda bilgi olarak kabul edilenin belli ölçüde yanlışlar içereceği, ancak yanlışların dikkat ve çaba ile düzeltilebileceği anlayıştır.” (Russell, 1996c, s. 36) görüşüyle bilginin zor ama mümkün olduğunu göstermektedir.

Russell, eğitim sistemini planlarken insan doğasına ters düşmeyecek bir yol izlenmesi gerektiğini belirtir. Ona göre, doğamızda var olan hayvansal ve manevi tabiatlar çatışmamalıdır. Hayat böyle yaşanmamalı, ruhsal ve bedensel olan istekler birbiriyle çatışmadığı takdirde insanı doğru yönlendirmek mümkündür. Bu iki unsur uyumlu olduğu sürece güzel şeyler ortaya çıkmaktadır. Hayatını yasaklarla, boş inançlarla ve zihinsel çitlerle çevreleyen bir insan önce kendisine sonra da topluma zarar verir. Bu durumu besleyen geleneksel eğitim almış kişiler bencil bir kişiliğe sahip olmuş olur ve yanlış bir eğitimin ürünü haline gelir (Küken, 1996, s. 195).

Eğitimin içerisinde epistemoloji, etik, sosyoloji ve siyaset felsefesi gibi yaşamın içinde insanı tamamlayan birçok alanı görmek mümkündür. Russell, eğitimin amaçlarını belirlerken bu öğeleri göz önünde bulundurmuştur. Bu çok yönlü düşünceyi Platon’da da görmekteyiz. Platon, “hangi politik sistemin en adil sistem olduğu”, “insanların birlikte nasıl mutlu yaşayabilecekleri”, “iyi ve kötü arasındaki ayrımı sağlayabilme” vb sorularla meşgul olarak ideal sosyal ve politik düzen arayışında olmuştur. Bu doğrultuda ise eğitimi en önemli araç

olarak kullanmıştır. Platon'a göre ideal düzeni hayata geçirmenin en önemli yolu eğitimin amaçları içerisinde insanı ilgilendiren alanları yerleştirmektir.

Gelişim Dönemleri

Gelişim döneminin ne olduğuna dair bir tanım yapmak gerekirse en genel haliyle: “Gelişim, organizmada döllemeden başlayarak bedensel, zihinsel ve duygusal dil ve sosyal yönden, belli koşulları olan en son aşamasına ulaşıncaya kadar sürekli ilerleme kaydeden değişimdir.” (Senemoğlu, 2012, s. 3) şeklinde ifade edilebilir. Eğitim uzmanlarının büyük önem verdiği gelişim dönemlerini en net haliyle ilk defa Rousseau'da görmek mümkündür.

Çocukların gelişim seyirleri her dönemde birbirinden farklı özellikte ilerlemiştir. Aynı çağda yaşayan çocuklarda dahi bu durumu gözlemlemek mümkündür. Bunun temel nedeni ise; kalıtsal farklılıklar ve çevresel faktörlerdir. Eğitim hayatı içerisinde bu özgünlüğün bilincinde olan anne-baba ve öğretmenlerin çocuğa olan yaklaşımlarında onlara kolaylık sağlayacaktır. Russell'da da kendisini gösteren gelişim dönemleri, çocukları anlama ve eğitme yönündeki yaklaşımlarında öncelik haline gelmiştir. Onun bu konudaki görüşlerine geçmeden önce genellikle birbirinin yerine kullanılan, ancak birbirinden farklı anlamlar taşıyan gelişimin kritik dönemlerine kısaca açıklık getirmeye çalışacağız.

Gelişimin temel kavramları ise şu şekildedir: Büyüme: Vücudun fiziksel değişimleridir. Kilo artışı, boy uzaması bu kavrama örnektir. Her yaş döneminde hızı değişmektedir. Gelişme: Büyüme, olgunlaşma ve öğrenmenin bir araya gelip etkileşimi sonucunda ilerleme kaydedilen değişimdir. Gelişim bir süreçtir, her zaman olumlu yönde kazanılan davranışları kapsamaktadır. Bir çocuğun ağaca tırmanması devinimsel bir gelişmedir. Çocuk, kas ve kemikleri yeterli büyüklüğe ve olgunluğa ulaşmadan ağaca tırmanmayı öğrenemez. Kas ve kemikleri yeterli olgunluğa eriştikten sonra ağaç tırmanmayı öğrenmişse de ağaca tırmanma davranışını gösteremez. Olgunlaşma: Öğrenme süreçlerinden bağımsız olarak, kalıtımın etkisiyle geçirilen biyolojik değişimdir. Örneğin; çocuğun kas ve kemik yapısı tam anlamıyla gelişmeden yürüyemez. Birçok psikomotor davranışın yapılabilmesinde olgunlaşma yatmaktadır. Öğrenme: Bireyin çevrenin etkisiyle edinmiş olduğu bilgilerin, nispeten kalıcı oranda sağlamış olduğu davranış değişikliğidir. Örneğin; Çocuğun kalemin nasıl tutulduğunu görmesi, doğru tutup- tutmadığına dair geri dönüt alması ve sonra tekrar denemesi bir öğrenmenin ürünüdür. Hazırbulunuşluk: Bireyin sadece olgunlaşma düzeyini değil, aynı zamanda bireyin önceki öğrenmelerini, tutumlarını, güdülenmişlik düzeyini ve yeteneklerini kapsar. Bu konuya açıklık getiren en kapsamlı örnek bisiklet kullanabilmedir. Bir çocuk; bisiklet kullanmaya isteklidir, bisikleti kullanmak için gerekli olan kemik ve kas gelişimine sahiptir, bisikleti nasıl kullanacağına dair önkoşul

öğrenmeleri öğrenmiştir, genel sağlık durumu bisiklete binmeye uygundur. İşte tüm bu ve benzeri şartların bir araya gelmesi hazırbulunuşluğun olduğunu gösterir (Senemoğlu, 2012, s. 5).

Gelişim dönemleri birtakım evrensel ilkeler göz önünde bulundurularak kabul edilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Gelişim; kalıtım ve çevre etkileşiminin bir ürünüdür.
- Gelişim süreklidir ve belli aşamalarda gerçekleşir.
- Gelişim nöbetleşe devam eder.
- Gelişim; baştan ayağa, içten dışa doğrudur.
- Gelişim, genelden özele doğrudur.
- Gelişimde kritik dönemler vardır.
- Gelişim bir bütündür.
- Gelişimde bireysel farklar vardır.

Russell, 'Eğitim Üzerine' adlı eserinde çocuğun eğitimini belirli dönemler çerçevesinde ele almıştır. Biz de bu dönemleri genel bir bakış açısıyla inceleyerek, Russell'ın eğitim görüşünü daha net görme imkânı elde edeceğiz.

Çocuğun İlk Yılları

Russell'a göre çocuklar, doğdukları an itibariyle ne iyi ne kötüdürler. Bununla birlikte çocuklar yalnızca reflekslerle ve birkaç içgüdü ile doğarlar. Çevrenin etkisiyle bunlardan alışkanlıklar oluşur. Alışkanlıklar sağlıklı ya da bozuk olabilir. Alışkanlıkların sağlıklı ya da bozuk olmaları annelerin ve bakıcıların bilgeliğine bağlıdır. Çünkü başlangıçta çocuğun doğası biçim verilmeye inanılmayacak ölçüde uygundur. Çocukların büyük çoğunluğunda iyi bir yurttaş ya da bir suçlu olmak için hammadde vardır (Russell, 1996c, s. 61). Russell, eğitim görüşlerinde özellikle birinci yılın oldukça önemli olduğunu vurgular. Bebeklik çağını kapsayan bu sürecin çok hızlı alışkanlık edinme dönemi olduğunu belirtir. Edinilen her kötü alışkanlığın sonraki iyi alışkanlıklara bir engel olduğunu, bu nedenle başlangıçta iyi alışkanlıkların şekillendirilmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca çok erken edinilen alışkanlıklar yaşamın sonraki yıllarında içgüdü gibi hissedilir; derinden kavranır (Russell, 1996c, s. 62). Yine bu dönemde özellikle temel yaşam becerileri olan uyku, beslenme ve tuvalet konularında düzenli alışkanlıklar edindirilmelidir.

Russell'a göre, önceden de belirttiğimiz gibi yeni doğmuş bir çocuğun hiçbir alışkanlığı yoktur, yalnızca refleksleri ve içgüdüleri vardır. Bu demektir ki onun dünyası 'nesnelere' den oluşmaz. Bir nesne algısının ortaya çıkması için yinelenmiş deneyimler

gereklidir. Beşiğin verdiği duygu, anne memesinin verdiği koku ve tat, anne veya bakıcının sesi, kısa zamanda alışılmış duygular vermeye başlar. Annenin ya da beşiğin görsel algısı daha sonradan gelir. Çünkü yeni doğan bebek cisimleri net olarak görmek için bakışlarını odaklaştırmayı bilmez. Dokunma, görme, koku ve işitme duyuları ancak derece ve çağrışım yoluyla alışkanlıkların oluşması yardımıyla bir araya gelir (Russell, 1996c, s. 65).

Russell, bebeklik döneminde eğitimin bedensel yolla yapıldığını belirtir. Çünkü bu dönemde bebeğin bütün hazları bedensel yönden sağlanmaktadır. Bunlar özellikle; besin ve ısıdır. Başkalarının ilgisine muhtaç olan bebek, yaşamını devam ettirebilmek amacıyla alışkanlık ve refleksleriyle bu ihtiyaçlarını tamamlar. Örneğin karnının acıkması doğuştan gelen bir içgüdü iken, acıyla ağlaması bir refleksif davranıştır. Her karnı acıktığında ağlamasıyla istediğini elde etmesi ise alışkanlığının sonucudur. Bu bağlamda karşımıza şu sonuç çıkmaktadır: Alışkanlıklar, öğrendiğimiz davranışların sonuçlarıdır.

Russell'a göre bu dönemde bebeğin uyuma saatleri oldukça önemlidir. Bebek, sağlıklı bir gelişim sürecinin olabilmesi için beslenme saatleri dışında günün büyük bir bölümünü uyku ile geçirmelidir. Fakat özellikle ağlama davranışı sonrasında anne ile sağlamış olduğu huzur dolu anlar ve eğlenceli oyalanmalar bebeğin uyku saatlerini kısaltmıştır. Günümüzde yapılan araştırmalar göstermiştir ki bedensel ihtiyaçlar kadar sevgi de gelişim için temel etkidir. Russell da bu durumun bilincinde olarak katı kurallar koymamış ebeveyn ve bebek arasındaki bu mutlu anları desteklemiştir. Hatta öyle ki yalnızca anne ve baba tarafından bu mutlu anların oluşturulmaması gerektiğini, çocuğun da kendi başına eğlenebileceğini keşfetmesini istemiştir. En başta çocuğa tepme ve kaslarını alıştırmaya fırsatı verilmelidir. Çocukta hareket arttıkça bedensel ve zihinsel büyümesinin ve gelişmesinin hızında artış gözlenecektir (Russell, 1996c, s. 66).

Russell'a göre ilk üç ay itibariyle bebek gülümsemeyi öğrenir ve kişilerle sosyal ilişkilerini kurmaya başlar. Sevdiği bir yüzü gördüğünde (genellikle anne veya baba), sevdiği ve merak ettiği bir nesne ile karşılaştığında ya da ilgi gördüğünde gülümseyerek tepki vermeye başlar. Russell'a göre bu andan itibaren eğitimcinin elinde önemli bir güç vardır: Övgü ve yergi. Bu güç çocuğun gelişiminde önemli bir araçken oldukça dikkatli ve bilinçli kullanılması gerekmektedir. Çocukluğun ilk yıllarında yani bebeklik döneminde hiç yerme olmamalıdır. Bu, çocuğun kişilik gelişiminde büyük yaralar açmak için en büyük nedendir. Övgü ise, doğru zaman ve şekilde kullanılmalıdır. Çocuk hayata dair başardığı ilk adımlarda yapmış olduğu davranış nedeniyle övülmeli ve anne-baba sıcaklığı hissettirilmelidir. Ancak öğrenme isteği öyle kuvvetlidir ki anne babanın övgüyle yapacağı, yalnızca çocuğa o cesareti ve fırsatı vermektir. Daha hızlı öğrensin ve en çok o bilsin hırsıyla sürekli övülen çocuk için

övgünün değeri kalmaz. Unutulmamalıdır ki çocuklar kendi hızlarında öğrenirler, onları zorlamaya çalışmak yanlıştır. Yaşam boyunca insanı çaba göstermeye iten en büyük neden, başlangıçtaki zorluklardan sonra varılan başarı duygusunu yaşamaktır (Russell, 1996c, s. 68). Russell, bu düşünceleriyle dönemimizde var olan önemli bir soruna parmak basmıştır. Ebeveynler, her çocuğun aynı düzeyde ilerleme sağlayacağı hatasına kapılmaktadır. Bu duruma verilebilecek en basit örneğimiz okula başlama yaşıdır. Çocukların hazırbulunuşluk düzeylerine ulaşmadan “x çocuk bu yıl okula başlıyor, benim oğlum da başlamalı” düşüncesiyle iteledikleri okul hayatı başta çocuk olmak üzere ailenin ve öğretmenlerin dünyasında hüsrarla sonuçlanıyor. Ebeveynlerden gelen bu ısrarcı tavır eğitim politikamızda da sürekli düzenlemeler yapıp yap-boz bir sistemi beraberinde getirmektedir.

Russell, “en küçük bebeğe bile geleceğin dünyasında yerini alacak bir kişi olarak saygıyla davranın. Kendi kolayınıza gelen şeyler için ya da ona aşırı önem vermekten aldığınız haz için çocuğun geleceğini feda etmeyin; bunların her biri öteki kadar zararlıdır. Her alanda olduğu gibi burada da doğru yolun izlenebilmesi için sevgi ve bilginin bir araya gelmesi gereklidir.” (Russell, 1996c, s. 70) ifadesiyle eğitimin okulla değil, doğum anıyla başladığı görüşünü güçlendirmiştir. Russell’ın bebeklik dönemine verdiği önem, bu konuda yapılan bilimsel çalışmaların ortaya koymuş olduğu bir yaklaşımdır.

Anaokulu Dönemi

Londra’da açmış olduğu anaokulu ile bu konudaki görüşlerini deneyimleme fırsatı bulan Russell, çocukların altı ve yedi yaş aralığında almış oldukları eğitimi bu kurum aracılığıyla elde edeceğini belirtir. Ona göre, kişiliğin gelişimi bu yaşlarda sağlanır bahsedilen eğitimi uygulayabilmek donanımlı, tıbbi ve psikolojik konularda yetkili bir eğitimci ile mümkündür. Russell, kendi çağında yalnızca zengin kesimin yararlanmış olduğu bu eğitimi, yaygınlaştırarak her kesimin yararlanması gerektiğine inanmıştır. Bu konuda ise şu ifadelerde bulunmuştur: “Anaokulu, eğer bütün çocukları alacak kadar yaygınlaşırsa, bir kuşakta sınıfları birbirinden ayıran, eğitim farkları da giderilebilir; bugün ancak mutlu azınlığa özgü zihinsel ve bedensel gelişmeyi yaşayabilen bütün bir nüfus yaratılabilir. Bugün ilerlemeyi böylesine zorlaştıran hastalık, budalalık ve kötü niyetin korkunç ölü ağırlığını ortadan kaldırılabildi.” (Russell, 1996c, s. 177) Bu söylemlerinden de anlaşılacağı üzere, çocuklara eşit eğitim fırsatı tanındığında birbirine benzeyen, huzurlu ve barış içerisinde yaşayan bireyler yetişecektir.

Anne babanın evde vermiş olduğu eğitim bir süre sonra yeterli gelmeyecektir. Ebeveyn ne kadar bilinçli olursa olsun çocuğun okulda aldığı çok az bir bölümünü aktarabilir. En başta veremeyeceği kazanım öbür yaştaki çocukların arkadaşlığıdır. Diğer çocuklarla arasında kurduğu sosyal bağ, ilk önce kendisini tanımaya daha sonra ise

kendinden farklı insanlarla iletişim kurmasına yol açacaktır. Çocuk, arkadaşlık kurmasıyla birlikte gelişimi için önemli bir şey olan oyun oynamayı öğrenir. Russell'a göre oyun, çocuğun eğitimi açısından oldukça önemli ve gereklidir. Bu yönüyle mutluluk ve sağlık için başka yararının sorgulanmasına bile gerek yoktur (Russell, 1996c, s. 88). Bu bağlamda onun belirttiği şekliyle oyunun faydalarını şöyle sıralayabiliriz;

- Oyun, çocukta var olan yeteneklerin ortaya çıkmasına yardımcı bir etkidir.
- Oyun, hayatın gerçekliğiyle aradaki dengedir.
- Oyun, çocuğun sosyalleşmesindeki önemli bir araçtır.
- Çocuğun hayal kurmasına ve hayalini canlandırmasına fırsat verir.
- Oyun anında almış olduğu yara bereye rağmen, eğlenmeyi ve mutluluğun tadını çıkarmayı öğretir.
- Dehşete düşme rolüyle, korku ile mücadele etmeyi öğrenir (Russell, 1996c, ss. 87-90).

Oyun, çocuğun hayatında birçok bilgiyi öğrendiği bir etkinlik iken yararını zarara çevirmememiz gereken bir alandır. Çocuk hayal gücü ile kurmuş olduğu dünyada çevresindeki insanlardan öğrenmiş olduğu bilgileri taklit ederek geliştirir ve çeşitli roller içerisine girer. Özellikle anne babanın çocuğun yanında sergilemiş olduğu davranışlar bu öğrenme süreci için bir kesittir. Örneğin şiddete eğilimli bir baba bu davranışı çocuğun yanında sergilediği takdirde, çocuk ilk fırsatta gördüğü ve duyduğu cümleleri taklit etmeye başlar. İlerleyen zamanda oyun olarak uyguladığı taklit zamanla kişiliğinin bir parçası haline gelir.

Bu bağlamda Russell, uygun ana okul eğitimini ise şöyle tasvir etmektedir:

Çocuklar sabah sekizde okula gelirler, akşam altıya kadar okulda kalırlar. Bütün yemeklerini okulda yerler. Zamanlarının mümkün olan en büyük bölümünü dışarıda geçirirler, içeride de normalin üstünde temiz hava vardır. Bir çocuk okula kabul edilmeden önce tıbbi incelemeden geçer, mümkünse bir klinikte ya da hastanede tedavi edilir. Okula kabul edildikten sonra çocuklar çok az istisnalar dışında sağlıklı olur ve sağlıklı kalırlar. Büyük güzel bir bahçe vardır, zamanın önemli bir bölümü orada oyunda geçirilir. Öğretim genel olarak Montessori çizgisindedir. Öğle yemeğinden sonra çocukların hepsi uyurlar (Russell, 1996c, s. 162).

Böyle bir eğitim-öğretim sürecinden sonra Russell, yetiştirilen çocukların fiziksel olarak uzun boylu, dik yapılı, temiz ciltli, parlak gözlü ve ipek saçlı olduğunu belirtir. Zihinsel açıdan ise uyanık, toplum ilişkilerine hazır, yeni deneyimlere karşı istekli bir gelişim içerisinde olduğunu vurgular. Burada dikkatimizi çeken diğer bir unsur ise günümüz eğitim sisteminde son zamanlarda sıklıkla adını duyduğumuz 'Montessori Eğitimi'dir. Montessori eğitiminin ne olduğuna kısaca bakmak gerekirse: 1900'lerin başlarında Roma'da Dr. Maria

Montessori tarafından geliştirilen bu yaklaşımın merkezinde çocuk vardır ve öğretmen, çevreyi hazırlamak ve çocuğun çevresi ile etkileşime geçmesinden sorumludur. Montessori yaklaşımı, akademik gelişimi desteklemekle birlikte, çocukların kendilerine özgü birey olduklarına ve kendi kapasiteleri doğrultusunda öğrendiklerine de odaklanmaktadır. Ayrıca özgüven, inisiyatif, konsantrasyon, düzenlilik, ne istediğini bilme, bağımsızlık, başkalarına olan saygıyı geliştirme bu yaklaşımı nitelemektedir.

Russell, anaokulu eğitiminin özellikle öğretmenlik mesleğine âşık kişilerce verilmesini savunur; çünkü ona göre, öbür konularda olduğu gibi eğitimde de ilerlemenin yalnız bir yolu vardır, o da sevgidir. “Öğretimde sevgi eksik ise, ne kişilik ne zekâ yeterince ve özgürce gelişemez. Bu tür sevgi ise çocuğun kendi içinde bir değer olarak görülmesi demektir.” (Russell, 1996c, s. 40) Küçük çocuklara iyi bir eğitim yalnızca onu seven kişilerce sağlanmıştır.

On Dört Yaşından Önce Eğitim / Temel Eğitim

Russell’ın, on dört yaşından önce öğretim programından kastı herkese öğretilmesi gereken bilgi ve becerileri kapsayan dönemdir. Bu dönem günümüzdeki ifadesiyle ‘temel eğitim’dir. Burada onun öncelikle üzerinde durduğu konu, neyin öğretilmesi ve nasıl öğretilmesi gerektiğidir.

Russell, ‘Bir yetişkin neleri bilmeli?’ sorusunu kendisine yönelttiğinde cevap olarak, ‘herkesin bilmesi gereken temel bilgiler’ cevabını verir. Ona göre bazılarının tıp bilmesi gereklidir, fakat herkes gerektiği kadar fizyoloji ve sağlık bilgisine sahip olmalıdır; bazıları yüksek matematik bilir ama matematiği tatsız bulanlar için temel öğeleri bilmek yeterlidir; bazılarının trombon çalmayı bilmesi iyidir, fakat herkesin müzik aracı çalmasına gerek yoktur (Russell, 1996c, s. 185). Bu örneklerden de görüldüğü gibi o, belirli alanlarda uzmanlığın değerli olduğunu ve herkes tarafından yapılamayacağını ama yaşama dair temel bilgi ve yeteneklere herkesin sahip olması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda şöyle bir sonuca ulaşırız: Okulda on dört yaşından önce öğretilen şeyler herkesin bilmesi gereken türden olmalıdır. Ayrıca bu kademedeki çocukların ilgi ve yeteneklerinin tespit edildiği bir alan oluşturulmalıdır.

Russell’a göre yetişkinin neler bilmesi gerektiğine karar verildikten sonra, konuların hangi sıra ile öğretilmesi gerektiğini kararlaştırmak gerekir. Bu aşamada ise konuların göreceli zorluğu yol göstermelidir; diğer bir ifadeyle en kolay konuların en önce öğretilmesi gerekmektedir. Güncel eğitim ifadesiyle eğitimin aktarılışı kolaydan zora şeklinde ilerlemelidir. Ayrıca o, yedi yaşından önce çocukların zihninde yoğun zihinsel çaba gerektiren

uğraşların doğru olmayacağını belirterek, okulöncesi dönemde çocuğun öncelikli olarak oyuna doyması gerektiğini paylaşır. Anaokulu almış bir çocuğun, temel eğitim için hazır olduğunu belirterek çocuğun beş yaşına geldiğinde küçük yönlendirmelerle okuma yazmayı öğrenmiş olduğunu ayrıca duygusal gelişiminde belli bir olgunluğa geldiğini belirtir. Ayrıca bu dönemde çocukta resim çizme, şarkı söyleme, ritmik sayma ve dans etmenin ilk temellerinin atıldığını ve bu aktiviteleri yapma ve sürdürebilme noktasında dikkatini toplama gücü kazandığını varsaymaktadır (Russell, 1996c, s. 187).

Russell, çocuğun on dört yaşına kadar verilmesi gereken temel bilgileri ders bazında ele alarak inceler. Bu derslerin uygulama yöntem ve tekniklerine baktığımızda Russell, matematiği kendi çocukluğunun en umutsuz duygusu olarak nitelendirmiştir. Yalnız onun için değil eğitim-öğretim sürecinden geçen bir çocuk için matematiğin kendisi başlı başına problem olup, ardından büyük bir önyargıyı beraberinde getirmektedir. Buna rağmen Russell matematiğe büyük önem vermektedir, çünkü sonucu ya doğrudur ya da yanlıştır. Hiçbir zaman sonucun ‘olabilir’, ‘ilginç’ gibi kavramlarla ifade edilemeyeşi Russell’a göre doğruluk konusunun öğretilmesinde giriş niteliği taşımaktadır (Russell, 1996c, s. 186). Russell, Montessori aygıtlarının yaptıkları gibi yavaş yavaş ve dikkatle ele alınırsa aritmetiğin gizlerinin yol açtığı korkunç umutsuzluk duygusuna gerek kalmayacağını söylemektedir. Bununla birlikte bir dizi temel kuralın öğrenilmesinin matematiği anlamada önemli bir rehber olduğunu belirtir.

Russell, tarih ve coğrafyanın en kötü biçimde öğretilen derslerden olduğunu belirtir. Çocukların hayal gücüne hitap eden yönlerinin ön plana çıkarılarak bu derslerin daha anlaşılır ve zevkli hale getirilebileceğini belirtir. Özellikle görsel materyal kullanımının önemine vurgu yapar.

Russell, okulun ilk yıllarında dans için ayrılmış zamana ihtiyaç duyulduğunu belirtirken, bu alanın çocukların beden ve estetik alanındaki katkısını dile getirir ve şunları söyler: “Temel motifler öğretildikten sonra toplu danslar öğretilmelidir; bu küçük çocukların değerini hemen anladıkları bir işbirliği biçimidir.” (Russell, 1996c, s. 190) Öte yandan dansta kendisini gösteren temel irdelemeler şarkı söylemek için de geçerlidir. Ama şarkı söylemek danstan sonra başlamalıdır, çünkü hem şarkı aynı kas zevkini vermez hem de şarkı için gerekli temel daha zordur. Bu nedenle şarkı söyleme konusunda çocukların gönüllü olması esas alınmalıdır.

Edebiyata gelince bu öğretim yanlışların kolayca yapılabileceği bir alandır. Russell şairlerin, yazarların ve yapıtlarının yer, zaman veya kişi olarak öğrenilmesine sıcak bakmaz. Ona göre değerli olan iyi edebiyat örneklerini çok yakından tanıyabilmektir; bu yalnızca

yazma tarzını değil, düşünce tarzını da etkileyecek bir tanışıklıktır. Ayrıca dilin kullanımına oldukça önem vermesi eğitimde edebiyata verdiği değeri artırmıştır. (Russell, 1996c, s. 190).

Yabancı dil konusunda ise Russell, bu alandaki eğitime çok erken yaşlarda başlanılmasını ister, çünkü daha sonraki yıllarda bunun öğrenilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Russell, dil öğreniminde Yunanca ve Latince öğretilmesinin karşısındadır. Bu iki dilin sadece bu alanda çalışmalar yapacak insanların, yani doktor ve filozofların uğraşısı olmasını istemektedir. Fakat çoğu insanın ek olarak Almanca ve Fransızca dillerini öğrenmesini tavsiye etmektedir. Çocuk ikinci dili öğrenirken bunu uzman bir kişi tarafından yani öğretmen aracılığıyla öğrenmelidir aksi takdirde çocuk yapaylığı çok çabuk algılayarak, bu dilden zevk alamayacaktır (Russell, 1996c, s. 192).

Genel olarak baktığımızda Russell, öğrenme programı yerine, uygulama yöntem ve tekniklerini vermektedir. Doğru bir tarzda yaklaşım sergilendikçe temel eğitimden beklenen verileri elde edeceğimize inanmaktadır. Böylece çocuk daha sonraki eğitim kademelerine geçerken bir hazırbulunuşluk düzeyine sahip olmuş olacaktır. Dolayısıyla Russell aşamalı bir eğitimin taraftarıdır.

Üniversite Yılları

Russell'a göre, on beş yaşında isteyen her erkek ve kız çocuğu belli bir dala yönlendirilmelidir. Ancak kesin bir tercihin yapılmadığı durumlarda çok yanlı bir eğitim sürdürülmemelidir. Okul yaşamının üç büyük bölümden oluştuğunu söyleyen Russell bu bölümleri; klasikler, matematik ve fen, çağdaş insan bilimleri olmak üzere ayırmıştır. Bu seçilen bölümlerden mezun olma yaşını da on sekiz olarak belirlemiştir. Russell, günümüzde on sekiz yaş itibarıyla başlayıp ömür boyu devam edebilecek üniversite yaşamına ilişkin böyle bir sınırlama getirmiştir (Küken, 1996, s. 199).

Russell, üniversiteyi iş sahibi olmak için son basamak olarak görür. Bu yönüyle de iş sahibi olmada iki kriter olduğunu söyler. Birincisi, gerekli beceriyi edinmemiş hiç kimseye önemli bir işte bulunma izninin verilmemesi; ikincisi, bu becerinin, ebeveynin ekonomik gücüne bakılmaksızın, isteyen her çocuğa öğretilmesi. Bu iki ilke göz önünde bulunduruldukça verimliliğin büyük ölçüde artıracığını düşünmektedir. Bu konuyu şu sözleriyle destekler : “ Bu nedenle üniversite öğrenimi özel yeteneklilere tanınan bir ayrıcalık olarak düşünülmeli, yeteneği olan ama parası olmayanların masrafları öğrenimleri süresince devletçe karşılanmalıdır. Üniversiteye giriş için yetenek testleri yapılmalı başarılı olmadıkça kimse üniversiteye kabul edilmemelidir. Kabul edildikten sonra da öğrenci serbest

birakılmamalı şayet zamanını iyi değerlendirdiği konusunda tatmin edemeyen hiç kimsenin üniversitede kalmasına izin verilmemelidir.” (Russell, 1996c, s. 207)

Kişilik Eğitimi

Kişilik gelişimi diğer alanlarda olduğu gibi bireysel farklılıkları içerisinde bulundurulur. “Kişilik bireyi başkalarından ayıran; bireyin doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı özelliklerin bir bütünüdür. Duygularımız, yeteneklerimiz, güdülerimiz, mizacımız (huyumuz), sosyal, fiziksel-psikomotor ve bilişsel özelliklerimiz, karakter ve değerlerimiz, inançlarımız, tutumlarımız, görüşlerimiz vb. tüm özelliklerimiz kişiliğimizi oluşturur. Kişilik, insan davranışlarının tüm yönlerini kapsayan bir kavramdır.” (Senemoğlu, 2012, s. 72) Kişilik herkeste aynı içerik ve hızda ilerlemez. Bu bireysel farklılıklarımızın bir sonucudur. Gelişimin tüm yönleri birbiriyle etkileşim halindedir. Örneğin sosyal açıdan arkadaşları tarafından sevilen bir çocuk, duygusal açıdan da kendini mutlu, sevgi dolu ve özgüvenli hisseder. Yani sosyal alandaki olumlu özellikler duygusal gelişimini de etkiler.

Psikoloji tarihine baktığımızda birçok uzman kişiliğe dair çeşitli görüş ve kuramlar geliştirmiştir. Fakat Freud ve Erikson’un kişilik kuramları kendisinden önce ve sonraki birçok düşünceden sıyrılarak öne çıkmıştır. Freud’un ‘psikoseksüel gelişim’ kuramı ve Erikson’un ‘psikososyal gelişim’ kuramına kısaca baktığımızda; Freud’dan karşımıza beş gelişim dönemi çıkmaktadır. Bunlar: oral dönem, anal dönem, fallik dönem, gizil dönem ve genital dönemdir. Bir dönemde var olan ihtiyaçlar karşılanmadığında o dönemde aşırı bağımlılık meydana gelmekte, sonraki dönemde meydana gelecek kişilik gelişimini engellemektedir. Yani kişilik gelişimi bu dönemlerin sağlıklı ilerlemesine bağlı olarak şekil alır. Erikson’un psikososyal gelişim kuramına baktığımızda ise Freud’un kuramını ergenlikten sonra yaşlılığa kadar genişleterek tanımlamıştır. Freud gibi gelişim dönemlerinin olduğuna inanmaktadır. İnsan yaşamının her döneminde belirli kritik kazanımlar ve krizler geçirmektedir. İnsanların sağlıklı bir kişilik kazanmalarında bu krizlerin başarılı olarak atlatılması önem taşımaktadır. Erikson’un bahsettiği kritik dönemler ise şunlardır: Güvene karşı güvensizlik, bağımsızlığa karşı utanma ve şüphecilik, girişkenliğe karşı suçluluk duyma, başarıya karşı aşağılık duygusu, kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası, dostluk kazanmaya karşı yalnız kalma, üretkenliğe karşı duraklama ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluktur. Kısacası her iki kurama göre kritik olan ihtiyaçların doyurulması ve çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu nedenle sağlıklı bir kişilik gelişimine yardımcı olabilmek için eğitimde bu faktörlere dikkat etmek gerekir (Senemoğlu, 2012, s. 80).

Görüldüğü üzere, psikolojide söz sahibi olan iki önemli isim Freud ve Erikson’da da gelişim dönemlerini görmek mümkündür. Russell bu yönde çocuğu ele alarak, eğitim

anlayışını oluşturmuştur. Russell'a göre eğitimin temel amaçlarından bir tanesi de bireyde kişilik eğitimini gerçekleştirmektir. Russell, bu konudaki görüşlerini 'Eğitim Üzerine' adlı eserinde detaylı bir şekilde ele alır. Ona göre ideal bir kişiliğin oluşması için kişiliğin temelini oluşturan birtakım özelliklere sahip olmak gerekmektedir. Bunlar canlılık, duyarlılık, yüreklilik ve zekâdır. Bunlar çocukların bedensel, duygusal ve zihinsel gelişimleri açısından önemli etkenlerdir. Bu bağlamda bireylerde bulunması gereken özelliklerden ilk olarak canlılığı ele alarak inceleyebiliriz.

Canlılık, zihinsel olmaktan ziyade fizyolojik bir özelliktir, sağlıklı bir bünyenin özelliklerindedir. İnsan yaşamında en yüksek noktasını okul öncesi dönemde gösterirken yaşın ilerlemesine bağlı olarak gün geçtikçe azalır. Eğer canlılık varsa, hoş giden hiçbir şey olmasa bile yaşamın hazzını duyarız. Böyle bir durumda zevkler yoğunlaşır var olan acılar azalır. Bu duygu, her türlü olaya ilgi duymayı kolaylaştırır (Russell, 1996c, ss. 42-43). "Çok çalışma yeteneğini geliştiren canlılık; dış dünya ile insan bağıntısını da geliştirir ve insanın kendi yaşamından duyduğu zevkle kıskançlığa bir güvence oluşturur. Kıskançlık insan mutsuzluğunu ve sıkıntısını yaratan en büyük nedenlerden biri olduğu için, canlı insanlarda bu kıskançlığa yer vermemesi ve yaşam zevkinin bulunması eğitimde canlılığa verilen önemi haklı çıkarmaktadır." (Küken, 1996, s. 190) Russell, canlılığı insanın kendi ile olan iç barışı olarak kabul ederken diğer insanlarla olan iletişimde de önemli bir etken sayar. Bu durumu Russell şu örnekle açıklar: "Newton ve Locke'da bu özellik çok azdı. Ama bu kişilerin ikisinde de canlılığın önleyebileceği sınırlılık halleri ve kıskançlıklar vardı. Belki de Newton canlı ve yaşamın günlük tatlarını alabilen biri olsaydı, yüz yıldan uzun bir süre İngiltere'de matematiği engelleyen Newton-Leibniz çatışmasına girilmemiş olurdu. Bu nedenle bazı sınırlamalarına karşın, canlılığı tüm insanların sahip olması gereken özellikler arasında sayıyorum." (Russell, 1996c, ss. 42-43) Russell; kendisiyle barışık, hayattan zevk almayı bilen bir kişiliğin gelişmesini ister. Aksi durumda olan kişilerde zamanla içe kapanma, hiçbir şeyden tatmin olmama durumu oluşur. Bu da melankoli gibi psikolojik kökenli bir takım rahatsızlıklara yakalanma riskini artırmaktadır.

Russell'a göre bu özellik, eğitim sürecinde de önemli bir yer edinir. Canlılığın olmadığı ortamlarda öğrenme ve öğretme süreci gerçekleşmez. Öğretmen ne kadar enerjik ve istekli olursa o duygu akışı öğrenciye o denli yoğun geçer aynı şekilde öğretmen öğretme metotlarında çeşitliliğini artırdıkça (laboratuvar, spor salonu, oyun materyali vb.) verim de buna bağlı olarak yükselecektir. Böyle ortamlarda gerçekleşen eğitim-öğretim süreci sağlıklı ve değerlidir. Russell'ın üzerinde durduğu bu metotlar günümüzde yapılandırmacı eğitimin en

önemli parolasıdır. Çocuk öğrenme ortamında yaparak ve yaşayarak deneyimleme fırsatı bulmuş olur.

İkinci özellik olan yürekliliğin birçok anlamı vardır ve Russell'a göre karmaşık bir haldedir. Yürekliliği, korku ile ilişkilendirerek ele alan Russell şunları söyler: "Korkunun olmayışı bir şeydir, korkuyu denetim altında tutma gücü ayrı bir şeydir. Korkunun olmayışı da korku akla dayandığı zaman ayrı şeydir, akıl dışı olduğu zaman ayrı şeydir. Akıl dışı bir korkunun olmayışının iyi olduğu açıkça belli; korkuyu denetleme gücü de öyle. Ama akla dayalı korkunun olmayışı tartışma götürülecek bir konudur." (Russell, 1996c, ss. 42-43) Russell, korkuyu akıldışı olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırır. Birçok kişi, yaşamında akıl dışı korkuları büyük bir mesele haline getirmiştir. Bu durum ise çoğunlukla işkence ve endişe kompleksinin yoğun olduğu akli dengesi yerinde olmayan kişilerde görülür. Ancak bu korkunun daha ılımlı biçimlerini de görmek mümkündür. Russell, ılımlı türden korkulara örnek olarak fare ve örümcek gibi tehlikeli olmayan hayvanları gördüğümüzde hissettiğimiz hissi ele almış ve bu durumun korkudan daha farklı bir duygu olan 'endişe' olduğunu belirtmiştir (Russell, 1996c, s. 45).

Russell, korkunun insanın hayatında yoğun olarak yaşadığı bir duygu olduğunu, din ve ahlakın ise bu nedenden dolayı ortaya çıktığını belirtir. Peki, bu derece bizi sarıp sarmalayan bu korkunun kaynağı nedir? Neden insanlar korkar? Russell, bu soruların cevabını şöyle verir:

Birinci neden, korkuların içgüdüsel olmasıdır. Yapılan araştırmalar az sayıda içgüdüsel korkunun olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bu korkulara örnek olarak, gürültüden korkma verilebilir. Bu noktada görürüz ki çoğu içgüdüsel korkuları besleyen etken yaşanan olaylardan veya edindiğimiz telkinlerden kaynaklanır. İkinci neden olarak ise, öğrenilen korkuları esas alır. Başkalarından duyduğumuz, yanlış yönlendirmeler bu korkuları perçinlemiştir. Özellikle geleneksel yetiştirilme tarzına bağlı olarak kız çocuklarının büyüyüp anne olduklarında her şeyden tedirgin ve korku dolu olduğu gözlemlenmiştir. Annenin bu duygusal hassasiyeti, çocuğa aktarılır (Russell, 1996c, s. 44)

Russell'a göre, yürekliliği hissedebilmek ancak korkuyu doğru yönetebilmek ve bu durumla başa çıkabilmekle mümkündür. Bu konuda Russell şu tavsiyelerde bulunur: Bir erkek muharebeden kaçmamalıdır; yangın, deprem, gemi kazası gibi afetlerde metanetini korumalıdır; yüzünün sararmasını, elinin titremesini ve nefes alışverişini kontrol etmelidir. Korku yalnızca davranışta değil, duyguda da yenilmelidir (Russell, 1996c, s. 45). Kısacası yüreklilik için korkusuz olmak değil korku dengesini iyi ayarlayarak soğukkanlılığı devam ettirebilmenin önemini vurgular. Eğitim alanında da söz konusu korkunun görülme durumunda edilgen, silik bir kişilik geliştirmiş oluruz.

Russell'ın bahsettiği üçüncü nitelik olan duyarlılık ise, bir bakıma yürekliliği düzeltici bir ögedir. Gelişen durumlar karşısında iç dünyamızda olumlu ya da olumsuz tepkilerin oluşturulup, bazen dışa yansıtılması olarak ifade edilebilir. Russell'a göre tehlikeyi algılayamayan bir kişinin yürekli davranması, istenilen bir şey değildir ve aptalca olabilir. Duyarlılık bilgisizliğe ve unutkanlığa karşı bir güvencedir. İnsan duyarlılığa sahip olduğu sürece duygulara da sahiptir. Russell bu durumu şöyle ifade etmiştir: “ Duyarlılığın iyi olması için duygusal tepkinin belli anlamda uygun olması gerekir.” (Russell, 1996c, s. 49) İstenmeye değer biçimde duyarlılık geliştikçe yeni bir kazanım elde ederiz, bu da duygudaşıktır, yani günümüz psikolojisindeki ismiyle empatidir.

Empati bir insanın, kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlayabilip, buna bağlı olarak kendi davranışlarında ölçü sağlayabilmesidir. Geleneksel eğitimin sahip olduğu en önemli özellik öğretmen ve öğrenci arasındaki statü farkına bağlı olarak oluşan yüzeysel ilişkilerdir. Geleneksel eğitim anlayışına sahip öğretmen, sınıfın komutanı edasıyla hareket eder ve gücü, otoriteyi, yönlendirme yetkisini elinde bulundurur. Öğrencilerini tek tip değerlendirerek, çocuktaki özgünlüğü ve bireysel farklılıkları göz ardı eder. Bu nedenle eğitim aktarışında düz bir anlatım modelini kullanır. Günümüzde yapılan bilimsel araştırmalar çerçevesinde her bireyin belirli bir öğrenme stiline sahip olduğu bu nedenle düz anlatım modelinin, sınırlı ve kısıtlı bir bilgi edinimi sağladığı anlaşılmıştır. Bu da öğrencisinin akademik açlığını anlamayan, yalnızca kendi öğretme tekniği ile her çocuğun anlaması gerektiğine inanan, empatiden uzak bir okul hayatını ifade etmektedir. Empatiden uzak bir yaklaşımla gerçekleşen eğitim sürecinde, öğretmenin öğrenciyi algılayışı çocuğun eğitim hayatında ciddi bir duvar oluşturmaktadır. Bu anlayışa göre öğrencinin sınıf içerisindeki rolü edilgendir. Yani öğretmenin başrolde bulunduğu bir eğitim ortamında öğrenci pasifleşerek körelmeye bırakılır. Çünkü öğretmenin sürekli konuştuğu ve son sözün onda bulunduğu bir sınıf ortamında çocuğun düşünmeye, soru sormaya, tartışmaya ve eleştirmeye hakkı bulunmaz. Bu da felsefeden uzak yalnızca kabullenilmiş bilgilerle var olan ezberci bir eğitimi doğurur. Bilginin mantığının kavranmadığı sadece dersten geçmek amacıyla zoraki ezberletilmiş bir bilgi yığınıyla kalıcı öğrenme sağlanamaz, zamanla ezberlenen bilgilerde unutulma ve bilgiyi yaşama aktaramama problemi oluşur. Klasik eğitim modeli, hayal kuramayan, anlamlandıramayan ve yeni düşünceler üretemeyen bir neslin oluşmasına neden olmaktadır. Böyle bir neslin yetişmesine imzasını atan ise klasik öğretmen anlayışına sahip eğitimcilerdir. Bireye verilen sığ bir eğitim tarzı toplumu bu yönde şekillendirip günümüz dünyasının hızından uzak kalmasına sebep olacaktır.

Modern eğitim modelini benimsemiş öğretmen çizgisine baktığımız zaman ise karşımıza çağın şartlarına ayak uyduran, yenilikçi, anlayışlı, demokratik ilişkiler içerisinde çift yönlü iletişimi çok iyi kullanan, motive edici, cesaretlendirici bir kişilik ve karaktere sahip öğretmen profili çıkmaktadır. Bu öğretmen Russell'ın birkaç yüz yıl öncesinde bahsetmiş olduğu empati yaklaşımına sahip ve öğretmenlik aşkıyla kaplı kişileri temsil etmektedir. Öğrencilerinin gözünden eğitim sürecini yönettiği için çocuğun hayatında tıpkı sihirli bir değnek gibi mucizeler yaratma gücüne sahiptir; çünkü onun eğitim-öğretime bakışında her çocuk parmak izi gibi özgündür ve bu bilinçle onu anlamaya ve rehberlik etmeye çalışır. Bu olumlu atmosferi oluşturabilmek için izlediği yol ise, yalnızca akademik öğrenme yeterliliği değil çocuğun psikolojik durumunu da göz önüne alarak hazırbulunuşluk, motivasyon gibi etkenleri de eğitim sürecine dahil eder. Kısacası merkeze öğrenciyi alarak öğrencinin aktif olduğu bir eğitim çalışması gerçekleştirilmiş olur. Günümüz bilgi toplumunda bu anlayışın benimsenmesi ve uygulanması yeni neslin ilgi ve beklentilerini karşılamaktadır. Eğitime bağlı hedef ve kazanımlar ancak modern öğretmenlerin dokunuşlarıyla sağlanır. Böylece çocuğun dünyasında eğitim, korkulan ve baskıcı bir algıdan çıkarılıp, öğrenme sevgisinin esas olduğu bir hal kazanmış olur. Bu bağlamda Russell, empatinin yani duyarlılığın önemsemesinin gerektiğine inanır, çünkü duyarlılık geliştikçe o oranda yüreklilik anlam kazanacaktır.

Russell'ın son olarak bahsettiği nitelik ise zekâdır. “Geleneksel ahlakın büyük sakatlıklarından birisi zekâya verilen küçük değer olmuştur.” (Russell, 1996c, s. 50) ifadesiyle Russell, zekânın değerinin çağlar boyunca yeterince bilinmemesini eleştirmiştir. Zekâ, bilgiyi elde etme aracı olup, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğimizdir. Ayrıca zekâ kullanıldıkça insanın zihnini berraklaştırıp ona yeni ufuklar açar. Bu yönüyle hayatımızda önemli bir yetidir. Russell'a göre zekâ olmadan çağdaş ve karmaşık dünyayı sürdüremez ve ilerleme sağlayamayız. Okul yaşamında da bu nitelik göz önünde bulundurulmalıdır. Russell bu konuda “Zekâ olmadan çağdaş ve karmaşık dünyamız varlığını sürdüremez, ilerleme ise hiç olmaz. Bu nedenle zekânın işlenmesini eğitimin temel amaçlarından biri olarak görüyorum. Bu herkesin bildiği bir düşünce gibi görülebilir, ama aslında değildir. Doğru bilinen inançları aşılama isteği çok zaman eğitimcilerin zekânın eğitilmesine ilgisiz kalmalarına yol açmıştır.” (Russell, 1996c, s. 51) ifadeleriyle çocuğun sorgulanamaz ve tartışılmaz gerçeklerle eğitilmediği müddetçe hem öğrenenin hem de öğretmenin işini kolaylaştıracağını belirtir.

İşte Russell, bu niteliklerle çocukların büyütülmesi gerektiğini vurgular ve çocuk yetiştirmede kişilik gelişiminin ilk yıllarda karşılaşılan en büyük sorun olduğunu söyler. Ona göre eğer bu nitelikler doğru uygulanırsa çocuğun kişilik gelişimi altı yaşına kadar

tamamlanmış olur. Fakat buradan şu sonuç çıkarılmaz: Tamamlanan kişilik gelişimi yaşam boyunca sağlam bir şekilde varlığını korur. Her yaş döneminde zararlı alışkanlıklar ve olumsuz durumlarla karşılaşabiliriz. Bu nedenle bu niteliklerin yanında altı yaşa kadar iyi bir ahlak eğitimi, çocuğun karşılaştığı olumsuz durumlar karşısında kendisinde ‘hayır diyebilme’ cesareti ve özgürlüğünü sağlarken kendisini koruyabilme kazanımını sağlayacaktır.

Russell’a göre bu niteliklere sahip bir şekilde yetiştirilen çocuklar, en üst düzeyde canlı, yürekli, duyarlı ve zeki insanlardan oluşan bir toplumun parçası olacaktır ve bugüne dek var olandan farklı bir insanlık yaşamı başlayacaktır (Russell, 1996c, s. 56). Ona göre, varsayılan bu eğitim sağlanırsa herkesin sağlıklı olacağını hatta bunun ötesinde yaşlılığın bile ertelenebileceği düşünülebilir. Yoksullukla ilgili olarak ise duyarlı insanların zekâları aracılığıyla yoksulluğu yok etmek için ortak bir yol bulunabileceğini belirtir.

Russell, ilk yıllarda kişilik gelişiminde en büyük görevi ailede görür. Çocuğun hayata dair temel bilgilerinin oluştuğu bu dönemde anne-baba bilinçli ve fedakâr bir tutum içerisinde olmalıdır. Çocuğun özellikle anne ile kurmuş olduğu duygusal bağ ile kişilik gelişiminde önemli bir zemin oluşturulmuş olur. Fakat Sanayi Toplumuna geçiş ile birlikte kadının iş hayatında daha sık rol alması, günümüzde ise bu durumun olmazsa olmaz hale gelmesi bebeklik döneminde anne ve çocuk arasında güvenli bağlanmanın kurulamamasına, annenin görevini bakıcılar ve kreşlerin yüklenmesine yol açmaktadır. Bu da Russell’ın bahsettiği sağlıklı kişilik gelişiminin oluşmamasına neden olmaktadır. Yalnızca kişilik üzerinde ailenin etkisi yoktur, çocuk sosyal bir varlık olarak farklı insanlarla da etkileşim halindedir. Toplumun bir parçası olan çocuk, gelenek-görenekler, dini kurallar ve yaşayışlar, siyasal etkiler, ekonomik düzen vb alanlardan etkilenecek bu öğelerden parçalar alır. Bu unsurlarda yanlış olan ve kişilik gelişimini zedeleyici olumsuz durumlar da mevcuttur, bunu minimize etmek ise eğitime düşmektedir.

Ahlak Eğitimi

Russell’ın insan görüşünde ahlakı nasıl algıladığına daha önce değinmiştik. Felsefenin temel problemlerinden biri olan ahlakın çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunlardan biri “İnsanların gerçek yaşam ilgileri, gerek metafizik bağlanımları gerekse değer yönelimleri bakımından kendisine göre yaşamakla yükümlü olduklarını duyumsadıkları temelli dünya görüşü” (Güçlü *vd.*, 2002, s. 24) şeklindeyken bir başka tanım da şöyle yapılmıştır: “Ahlak, ruhta köklü bir şekilde yerleşip kendisinden eylem ve davranışların tekrar tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve alışkanlık kazanmasına denir.” (Elmalı, 2005, s. 14) Üzerinde birçok tanım yapılmış olsa da basit anlamda ahlak, insanların mutlu ve iyi bir yaşam sürebilmeleri için yaşam tarzları ve davranışları üzerine birtakım

kurallar ve öneriler sunan bir alandır. Bu bağlamda Russell'da da benzer bir ahlak anlayışı hâkimdir. Russell'da ahlak çalışması en yaygın şekliyle, 'insanların ne tür eylemler yapmaları gerektiği' ve 'ne tür eylemlerden kaçınmaları gerektiği' şeklinde ele alınmış ve davranışlar 'kabul edilebilir' ve 'kabul edilemez' şeklinde incelenmiştir. Bu nedenle Russell ahlakı pratik bir çalışma alanı olarak değerlendirerek 'iyi' ve 'doğru' kavramlarını esas almış ve birincisini ahlakın, ikincisini ise bilimin konusu olarak kabul etmiştir (Elmalı, 2005, s. 58).

'Eğitim Üzerine' adlı eserinde ahlakla ilgili özel bir bölüme yer vermese de çocuk gelişimine dair birçok düşüncesinin içerisinde nasıl bir ahlak anlayışını öngördüğünü ve bu alanın nasıl yürütülmesi gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Yaşamımızda eğitimin ne zaman başlaması gerektiği hususunda Russell, neredeyse doğum öncesinde başlayabileceği bir konu olduğunu belirtir. Ona göre düş kırıklığı yaşamadan ve yanlış alışkanlıklar başlamadan bu işe müdahale edilmelidir. Özellikle bebeklikte doğru yöntemler uygulanmalıdır; çünkü sonraki aşamalarda insanlar hırslı ve doyumsuz olurlar. Bu nedenle o, gerekli ahlak eğitime başlama yaşının doğum anı olması gerektiğini vurgular (Russell, 1996c, s. 67). Russell'ın bu değerlendirmesinden hareketle 'çocuğun doğumuyla birlikte ahlak eğitimi mümkün müdür?' sorusu ile karşı karşıya kalmaktayız. Henüz dış dünyaya karşı bir bilgisi olmayan ve yaşamda kalabilmek amacıyla refleksleriyle ihtiyaçlarını giderebilen bir bebeğe 'iyi', 'kötü', 'doğru' ve 'yanlış' gibi ahlakın temel kavramlarından bahsetmek ve bunları uygulamasını beklemek ne derece mümkün olabilir? Bu konuda Rousseau, Russell'dan farklı bir yaklaşım sergileyerek bu durumun mümkün olmadığını belirtmişti. Rousseau, insan zihninin muhakeme yeteneğinin 11-12 yaş aralığında geliştiği ve soyut kavramların ancak bu dönemde anlamlı ve anlaşılır hale geldiğini belirtmişti. Oysaki Russell'a göre çocuk altı yaşına gelinceye kadar birçok temel ahlak eğitimini aşağı yukarı tamamlamıştır. Gelişim dönemlerinde değindiğimiz alışkanlık kazandırma buradaki ahlaki eğitimin birinci adımını oluşturmaktadır. Edinilen iyi alışkanlıkların ve uyarılan tutkuların sonucu olarak ahlak, kendiliğinden gelişebilecektir (Russell, 1996c, s. 69). Bu temel alışkanlıklar kazandırıldıktan sonra ahlak eğitiminin somut ve uygulanabilir olması oldukça önemlidir. Çocuk aldığı dersi benzer durumlarda uygular ve bu öğrendiklerini geneller. Örneğin çocuktan nazik olmasını isterken bunu yalnızca öğüt şeklinde ona vermemiz bir kazanım sağlamaz; ne zaman ki sosyal ilişkilerimizde bu davranışı biz de sergilersek işte o zaman amacımıza ulaşmış oluruz.

Russell'a göre çocuğa verilecek olan ahlak eğitimi zorlama ve korkuyla olmamalıdır. Russell'ın yetiştirildiği dönemde ahlak ile bu şekilde tanışmış olması bu konuya karşı çıkmasının nedenlerindedir. Ona göre ahlak "yaşama sevinci, pozitif ilerleme ve gelişmenin

mutluluğu üzerine kurulmuş bir ahlak anlayışıdır; yasak ve baskı üzerine kurulmuş bir ahlak anlayışı değildir. Bir insan eğer mutluyorsa, coşkuluysa, cömertse ve başkalarının mutluluğuna seviniyorsa, iyi insan olarak kabul edilmelidir. Bunu yapmak için de, ahlak sorunlarına karşı rasyonel bir tutum belirlemek yeterlidir.” (Elmalı, 2005, s. 117) Bu bağlamda Russell’a göre çocuklar acı çekerek ve zorlamayla değil, mutluluk ve sağlık yoluyla erdemler edinirler.

Ahlak eğitiminin temelini oluşturan ‘erdemlilik’ çocuklara kazandırılacak önemli bir değerdir. Çünkü erdemliliğe bağlı olarak; doğruluk, iyilik, adaletlilik, güvenilir olma gibi diğer duygular da gelişmektedir. Bunun için de başta aile olmak üzere çocuğun hayatında iz bırakan tüm kişi ve kurumların bu temele sahip olması gerekmektedir. Russell, erdemir iradeye bağlı olarak gelişebileceğini belirtir. Yaşamımızda karşılaşılabilecek birçok olumsuz davranış örneği ve haz unsurlarına karşı en önemli çeper sahip olduğumuz iradedir. Russell’a göre erdem sahibi ve özgür iradesiyle karar verme mekanizmasına sahip bir çocuk yetiştirmek önemlidir. Bunu sağlayacak güç ise bilgiden geçmektedir. Akılın kabul ettiği doğru bilgiler, çocuğun olay ve durumları değerlendirebilme gücünü oluşturmaya ardından ise davranışın sonucunda oluşabilecek resmi görmesini sağlamaktadır.

Russell, çocuklara verilecek olan ahlak eğitiminde dürüstlük ve açıklığa oldukça önem vermektedir. Bu ilkelerin yok sayıldığı durumda kişilik gelişimine bağlantılı olarak ahlak gelişimini de olumsuz etkileyen bir faktör ortaya çıkmaktadır ki bu faktör birçok eğitimcinin ve filozofun şiddetle karşı çıktığı yalan söyleme davranışdır. Yalan, bütün ahlaki değerleri yok eden ve kişinin öncelikle kendini kandırmasıyla başlayıp ardından başkalarına karşı oluşturduğu sahte ve güvensiz ilişkinin temelidir. Yalan öğrenilmiş bir davranıştır; çocukluk döneminde özellikle anne ve babadan gözlemlenerek kazanılır. Ebeveynler tabii ki bunu çoğu zaman bilinçli yapmamaktadır, çocuğunu üzmemek veya oyalamak amacıyla bu yola başvurdukları; fakat bilmezler ki anlık olarak sağladıkları bu davranışları, mutluluk sonrasında olumsuz bir alışkanlığa yol açıp, davranış haline gelecektir. Bu konuda Russell, dünyada hiçbir değerlendirmenin ana babanın çocuğuna yalan söylemesini haklı kılmayacağını belirtmiştir (Russell, 1996c, s. 88). Çocuğun merak ettiği, öğrenmeye çalıştığı her neyse dürüst bir şekilde anlatılması gerektiğini vurgular; bu durumun ihmal edilmesi çocuğun yalanla tanışmasına neden olmaktadır. Başlangıçta masumane gözükten geçişmeler, zorlandığında ve kaçmak istediğinde zamanla çocuğun dünyasında bir sığınak haline gelir.

Kısacası Russell, ahlak eğitiminde rol-model olmanın önemine vurgu yaparken, eğitimin doğum itibarıyla verilecek bir süreç olduğunu söyler. O, yaşadığı dönemin ahlak kurallarına ve yaşama bakış açılarına karşıt görüşler sunarak çağdaşları tarafından ahlaksızlıkla suçlanmış, çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Fakat buna rağmen teleolojik açıdan

insanların mutlu olmaları için çaba harcamış bu konuda ilkelerini ortaya koymuştur. İncelediği sorunlarla değişen dünyamızın sorunlarına çözüm bulmayı ve katkı sağlamayı görev edinmiştir (Elmalı, 2005).

Zihinsel Eğitim

Russell, şu ana kadar olan bölümlerde eğitim sürecinin üzerinde dururken ‘Zihinsel Eğitim’ ile öğretim sürecine geçiş yapmış bulunmaktadır. Eğitim ile yan yana ilerleyen bu kavrama baktığımızda; Öğretim; eğitimin okul içindeki bölümünü kapsayan kısmıdır. Başka bir deyişle eğitimin okullarda planlı, programlı ve eğitimciler tarafından verilen bölümüdür. Bir birey okula başladığında ona neyin ne zaman, nerede, ne şekilde, ne kadar sürede, hangi araçlarla ve kim tarafından öğretileceği daha önceden planlanmış olup, hedeflerle birlikte yazılı şekle getirilmiştir. Öğretim boyunca bu plan ve programın dışına çıkılmaz. Öğretmenlerin amaçladıkları eğitim sürecini gerçekleştirebilmeleri için iyi bir öğretim planı içerisinde bulunmalıdır. Bu noktada planlanan program içeriği, her öğrenci için belirlenen hedef davranışlarla, öğrencilerin yetenekleri, ilgileri, gereksinimleri ve çevre koşulları gözönüne alınarak oluşturulur. Böylece öğretmenler sınıflarında programı çok iyi bir şekilde uygulayarak, belirlenmiş süre içerisinde etkili öğretim tekniklerini uygular ve istediği yönde davranış değişimlerini elde edebilir. İyi bir öğretim programında temel olarak bulunması gereken özellikler şöyle sıralayabiliriz:

- İşlevsel olmalıdır.
- Esnek olmalıdır.
- Uygulayıcılara yardımcı olmalıdır.
- Amaca hizmet etmelidir.
- Ekonomik olmalıdır.
- Günün şartlarına uygun yapıda olmalıdır.

Başta birey olmak üzere toplumun beklentilerine karşılık vermelidir (Okutan vd., 2003, ss. 63-64).

Russell’a göre, öğretime başlangıç diyebileceğimiz program günümüz eğitim anlayışlarına uygun bir çerçeve çizmektedir. Bu şekilde önerdiği öğretim programı çocuğun kişilik, ahlak ve ardı sıra gelen zihinsel gelişimi için doğru zamanlamadır. Russell’a göre kişiliğin oluşturulması ilk yılların sorunudur. Eğer doğru yöntemler kullanılırsa altı yaş itibarıyla bu süreci başarıyla tamamlarız. Russell, bu süreden sonra zihinsel ilerlemenin rahat bir şekilde sağlanabileceğini savunur. Russell’ın önerdiği öğretim programı şu şekilde bir seyir göstermektedir:

- İki yaş itibariyle anaokulu eğitimin başlaması; bu süreçte temel alışkanlıkların kazanılması
- Altı ile on dört yaş arası; Bugün sıkça kullandığımız ifadeyle ‘Temel Eğitim’ in verildiği dönemdir. Herkesin alması gereken ve yaşama dair bilinmesi gereken giriş derslerini kapsar.
- On dört ile on sekiz yaş arası; Meslek seçimi için yeteneklerin keşfedildiği, uzmanlaşmanın başladığı bir dönemdir.

Böylece Russell’ın görüşlerinde, çocuğun yetiştirilme yöntemi net olarak bu bölümde karşımıza çıkmaktadır. Ona göre öğretimin amacı: Çocuğun öğrenme sürecinde merakını gidermek; bu yönde ihtiyacı olan gerekli beceriyi kazandırmaktır (Russell, 1996c, s. 172). Çünkü her yaş dönemi farklı bilgi açlığını beraberinde getirir. Russell’a göre bu merak tümüyle okul programının dışında olsa bile hiçbir zaman engellenmemeli, köreltilmemelidir. Merak övgüye değer bir şey olarak görülmemeli ve çocuğun bu yönü pekiştirilmelidir. Çocukların bilme arzusu yani merakı bazen müstehcen konulara yönelik de olabilir. Bu tarz durumlarda çocuğun ilgisinin bu alanlarla sınırlı kalacak biçimde davranmamalıyız. Çocuğun böyle şeyleri bilmek istiyor diye onu suçluluk duygusuna itmek ve bu konuda korkutmak zamanla zihinsel bir tedavi gerektiren patolojik bir rahatsızlığın ana nedenidir (Russell, 1996c, s. 172). Russell, merakın en utanılan ve gizli olan yönü seks ile ilgili şu örnekten yola çıkarak bu konuya aydınlatmayı hedeflemiştir. Buna göre uygunsuz resimler ele geçiren bir erkek çocuk, bunları ele geçirmedeki becerisinden ve daha az girişimci arkadaşlarının ortaya çıkaramadıkları bir şeyi bilmekten dolayı gurur duymaktadır. Eğer bir çocukta bu yönde bir ilgi gözlemlenirse, bu konularda yetenekli bir doktora tedavi ettirilmesini tavsiye etmekte sonrasında da tedavinin nasıl yapılması gerektiğine dair şu önerilerde bulunmaktadır: “Tedavide, çocuk özgürce konuyla ilgili konuşturulmalı, konuyla ilgili bilimsel bilgi seli çocuğu sıkır hale gelinceye kadar sürmelidir. Çocuk artık öğrenebileceği bir şey kalmadığını ve bildiklerinin de ilginç olmadığını hissettiğinde iyileşmiş demektir.” (Russell, 1996c, s. 173)

Russell, öğretim sürecinde çocuğun sahip olduğu dikkat süresinin oldukça önemli olduğunu belirtir. Dikkati toplama gücünün çok az kişinin sahip olduğu önemli bir nitelik olduğunu belirtir. Ona göre yetkin bir dikkat sürecini belirleyen üç önemli özellik vardır: Sabırlı olma, yoğunlaşabilme ve istek. Yoğunlaşmaya dair en iyi örneğin Arşimed’in öyküsü olduğunu belirtir. Romalılar Sirakuza’yı işgal edip Arşimed’i öldürmeye geldiklerinde o kendini bir matematik sorusuna verdiği için bu durumu hiç fark edemediği söylenir. Görüldüğü üzere, dikkati toplamak zor ve karmaşık işleri başarmak için önemli bir

basamaktır. Ona göre genel olarak her bilginin ilgi çekici olması mümkün değildir. Bu yönüyle bilgi kendi içinde dikkat çekici olmadığı zamanlarda bile eğer kişi o bilgiyi elde etmek için çaba gösterip kendinde yeterli neden bulursa bunu başarabilir. Russell eğitimde her şeyin ilgi çekici hale getirilmesinin nedeni olarak öğretim sürecinin kolaylaştırmak olduğunu söyler. Burada tercih ettiği yöntem ise kolaydan zora doğru aşama aşama öğrenmedir. Çocuk ilerleme sağladıkça kendine olan güveni artacaktır bu da bilgiye ulaşma isteğini aynı oranda yükseltecektir.

Ona göre, sabır ve çalışkanlık iyi bir eğitimin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eski dönemlere ait eğitim sisteminde bu yetkinlik dıştan gelen zorlamalarla edinilirdi. Bu yöntem tıpkı atların gem ve eyere alıştırılmasında görüldüğü gibi bir ölçüde başarılı olmuştur (Russell, 1996c, s. 176) . Zorlukları yenmek için başarı hırsını uyarmak, günümüz yaşam koçlarının ifade ettiği gibi iç motivasyonla bu işi sağlamak; bilgiyi elde etmek için gerekli olan gücü bize sağlayacaktır. Russell'ın sıklıkla vurguladığı 'bilginin zor ama mümkün olduğu inancına' götürecektir.

Eğitimde itici gücün öğretmen merkezli yetkide değil de, bizzat öğrencinin öğrenme isteğinde olması gerektiğini belirten Russell, bu düşüncesini şu sözleriyle açıklık getirmiştir:

Tüm eğitim süresi boyunca, ilk günden son güne dek, bir düşünsel serüven duygusu bulunmalıdır. Dünya yeterli bir çabayla anlaşılabilir şeylerle doludur. Şaşırtıcı olanı anlama duygusu neşe ve zevk verir; her öğretmen bu duyguyu yasatabilmelidir. Ayrıca girişim ve bireysel çalışma, çocuğa kesif yapma olanağı sağlar, böylece zihinsel serüven duygusunu her şeyin sınıfta öğretildiği durumda mümkün olabileceğinden daha sık ve yoğun yaşatır. Mümkünse bırakın çocuk edilgen kalmak yerine etkin olsun. Eğitimi bir işkence olmaktan çok bir mutluluk haline getirmenin sırlarından biri budur (Russell, 1996c, s. 174).

Russell, eğitimin her zaman hoş ve kolay olmayacağını söyler. Özellikle de doğru bilgi arayışı yorucu ve usanma verici bir yolculuktur. Ona göre, herhangi bir alanda üstün başarı sağlayabilmek için doğru bilgi şarttır. Bu nedenle Russell doğruluğu elde etmenin önemli olduğunu belirterek dört başlık altında ele alır ve her birinin kendince önemli işlevleri olduğunu vurgular:

Kasların Kullanımında Doğruluk; Bu, insan vücudun kontrolü için gerekli gördüğü bir doğruluk türüdür. Her çocuk kasları kullanmada kusursuzluğun önemini birçok yönden keşfedebilir. Kasları kullanmadaki kusursuzluğunu yazı yazma, resim yapma, enstrüman çalma gibi alanlarda kullanacaktır ve çocuk bulunduğu çevreye göre bunların önemli ya da önemsiz olduğuna karar verebilecektir.

Estetik Doğruluk; Russell'a göre estetik doğruluğu öğretmenin en iyi yolu çocuğa rol yapma, şarkı söyleme ve dans etme fırsatı vermektir. Ayrıca resim çizme o kadar iyi değildir, çünkü resim estetik ölçülere göre değil örneğe bağlı kalma anlamına gelmektedir bu da hayal gücünü baltalamaktadır.

Olaylar Konusunda Doğruluk; Russell temel eğitim döneminde de önemini vurgulamış olduğu, coğrafya ve tarih derslerini sinema ile öğretilmesi görüşündedir. Her ne kadar ilk etapta masraflar çok büyük olsa da daha sonra öğretilmedeki kolaylıktan ötürü tasarruf sağlanacağını belirtir.

Mantıksal Doğruluk; Russell'a göre bu doğruluğu öğrenmenin en iyi yolu matematikten geçmektedir. Geç kazanılan mantıksal doğrulukta özellikle küçük çocukların öğrenmeleri için acele edilmemeli ve bu doğrultuda zorlanmamalıdır. Özellikle çocuk zihinsel erdemleri tam anlamıyla kazanamamışsa öğretimin tam olarak hedefine ulaştığı söylenemez. Her şeyin olumlu seyir gösterdiği durumda ise “bu ders rastgele kurallar dizisi gibi gösterilirse başarısızlık kaçınılmaz olacaktır. Bu bakımdan kurallar öğrenilmelidir fakat sonraki evrede bu kuralların ardındaki nedenler açıklanmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde matematiğin fazla eğitici değeri kalmayacaktır.” (Russell, 1996c, s. 178)

Kısacası; Russell, bu erdemlere sahip yetiştirilen çocukların zihinsel eğitiminin başarılı bir şekilde sağlanabileceği belirtirken, yalnızca bireye değil topluma da ciddi kazanımlar sağlayacağını söyler. Zihinsel eğitim konusunda özellikle vurgu yaptığı konu öncelikli olarak çocuğun psikolojik olarak bu sürece hazır olmasıdır. Çocuğun duyduğu merak, heyecan, istekle öğretimde kalite yakalanır ve öğretmenin planlamış olduğu hedefler amaca ulaşır.

Cinsiyet Açısından Eğitim

Russell'ın cinsiyet eğitimine baktığımız zaman, Rousseau'da da hâkim olan cinsiyet ayrımını görmekteyiz. Ona göre kız ve erkek çocuklar aynı eğitime sahip olamayacağı gibi aynı kefedeki değerlendirilmesini de doğru bulmaz. Bu görüşünü şu ifadelerle açıklamıştır:

Kendi içinde bir yararı olmadığı durumlarda bile, kadınlar erkeklere verilen eğitimi alma çabasına girmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak kadın eğitimciler kendi kızlarına aynı erkek çocuklarına verilen yararsız bilgiyi vermeyi amaçlamışlardır. Oysaki kadınların eğitiminin bir bölümünün onları anneliği hazırlayıcı teknik bir eğitim olması gerektiği görüşü daha sonraları kabul görmüştür (Acar, 2007, s. 40).

Russell, değinmiş olduğu bütün eğitim görüşlerini erkek çocukları üzerine kurar. Erkeklerin eğitiminde temel konusu; klasik ile çağdaş eğitim arasındaki çözümsüz tartışma ile mücadele etmek iken, kızların eğitiminde ‘kibar kadın’ kalıbıyla onları kendine yeterli hale

getirmek olmuştur (Acar, 2007, s. 42). Russell yalnızca cinsel eğitim söz konusu olduğunda erkekle aynı eğitim sürecine tabii tutar. Çünkü kız çocuklarının ileride anne olabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda onlara annelik hakkında ilk bilgilerin verilmesinin doğru olacağını düşünmektedir (Russell, 1996c, ss. 156-158). Bu bağlamda Russell, bir kız çocuğunun adab-ı muaşeret kurallarını bilmesi ve ilerleyen zamanlar için önce iyi bir eş sonra iyi bir anne olabilmek için eğitim almasını önerir. Görüldüğü üzere kızların eğitimi, erkeklerin ekseni etrafında şekillenmektedir.

Kız ve erkek çocukların aynı eğitim süreci içerisinde bulundurmayan ve çoğu yasal haktan maruz bıraktığı Russell, söz konusu ceza olduğunda da herhangi bir ayırım yapılmadan çocukların cezalandırılmasının doğal görmüştür. Hatta istenmeyen davranışların olduğu durumlarda cezanın zorunlu bir çözüm olduğunu savunmaktadır. O, disiplin adıyla çocuklara uygulanan şiddete şu şekilde değinmektedir:

İlk olarak, çocuğun sevmediği bir şeyi yapması ya da sevdiği bir şeyden vazgeçmesi emredilmektedir. Çocuk bu emre uymazsa kırbaçlanması, değnekle dövülmesi, yalnız su ve ekmek verilerek hapsedilmesi, çocuğa darağacında zincirle asılı bir cesedi gösterme vb. cezalar verilmektedir (Acar, 2007, s. 83).

Görüldüğü üzere eğitime katkılarıyla günümüz pedagojisine kaynaklık eden Russell, cinsiyet ayrımı ve ceza yöntemiyle her zaman eleştirmiş olduğu geleneksel eğitim anlayışının içerisinde kalmıştır. Eğitimde var olan ayrımcılık bugün üzerinde en çok emek sarf edilen ve değişimin sağlanması istenilen konulardan bir tanesidir yine aynı şekilde Russell'ın belirtmiş olduğu ceza şekli hep savunduğu özgür ve mutlu çocuk gelişimini yıkıcı bir tavidir. Cezaya alternatif davranış değiştirme modelleriyle çocukta istenmeyen davranışı kişiliğine zarar vermeden kalıcı bir şekilde iyileştirme sağlayabiliriz.

İstisnai durumlar haricinde Russell'ın bu görüşleri birçok toplumun genel anlayışıdır, aynı şekilde Russell gibi nice filozof, kız çocuklarını yalnızca eğitim alanında değil yaşamın sahasında ikinci sınıf muameleye maruz bırakmıştır. Zamanla bu gidişata karşı çıkmak ve kadının toplum içerisindeki değerini ispatlamak için 'Feminizm' adıyla yeni bir kavram hayatımıza girmiştir. Kadının toplumdaki; statüsü, kadınların ev ve sosyal hayattaki rolleri, kadının ezilmişliği- sömürülüşü, erkek egemen iktidar yaklaşımları ve baskıları genel anlamda tartışılan ve direnç gösterilen konular arasında yer almıştır. Fakat günümüzdeki veriler incelendiği zaman kadın cinayetleri, şiddet örnekleri, okuma hakkının elinden alınması gibi ciddi sorunların devam ettiğini görmekteyiz.

Rousseau ve Russell'in Çocuk Eğitime İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması

Rousseau ve Russell, düşünceleriyle felsefeye önemli katkıları olan ve farklı kültürlere mensup iki önemli filozoftur. Filozoflar birbirinden farklı fikirler ortaya koymuş, bu farklılıklarını eğitim alanında da göstermiş ve hem yaşadıkları dönemde hem de kendilerinden sonraki düşünce ortamında zaman zaman ağır eleştirilere maruz kalmışlardır. Bu tepkilere rağmen günümüz pedagoji anlayışlarının da temellerini oluşturmuşlardır. Çocuğa değer veren yaklaşımları ve geleneksel eğitime başkaldırılarıyla birçok ana konuda ortak bir yaklaşım da sergilemişlerdir. Temel kavram ve görüşlerin uzantılarında ise her iki filozofun uyuşan yönleri olsa da, yaşadıkları çağın etkisi ve felsefi bakış açıları arasında birbirinden ayrı görüşleri sürmüşlerdir.

Rousseau ve Russell'in görüşlerini ayrı ayrı incelediğimiz çalışmamızın bu bölümünde, filozofların düşüncelerini bir kaç yönden mukayese etmeye çalışacağız. İlk olarak insan görüşlerine baktığımızda şunları söylememiz mümkündür.

Rousseau'nun felsefesinin yapı taşı olan 'doğa durumu'nun, insan anlayışına da yansıdığını görmekteyiz. Ona göre başlangıçta insan, doğası itibariyle 'iyi'dir. Fakat yaşam serüveni başladıktan sonra çevresel faktörlerin etkisiyle bu doğal yapı zarar görmeye başlar; bu da onun saf haline zarar verir. Bu durumun yaşanması kaçınılmazdır, çünkü insanların tek başlarına yaşam sürememesi ve başkalarının desteğine ihtiyaç duyması uygarlaşmayı zorunlu kılmıştır. Yaşanılan tahribat insanın doğal yapısına zarar vermekle birlikte onun için bir son değildir. İnsan, sahip olduğu özgecilik gibi temel duygularla yaşamı boyunca kendisini mutlu edecek motivasyon kaynağı arayışı içerisinde bulunur, böylece toplumsal yapı içerisinde mutsuz birey olmaktan kendini kurtarır. Rousseau, bu arayışın, adeta ahlaki değerlerin taşıyıcısı olan insana, bir görev olarak verilmiş olduğunu düşünmektedir.

İnsan yaşamı boyunca kendisini geliştirme ve değiştirme gücüne sahiptir, yani yaşam motifini kendisi işler. Belirli bir bilince ulaştıktan sonra yaptığı her seçimle yaşam standartlarının iyi ya da kötü olmasını belirler. Bu nedenle kararlarını alabilmesi, doğasında da var olan özgür kişiliğin bir ürünüdür. Rousseau'ya göre eğitim ile insan doğası iç içedir. Eğitim insanın doğasında var olan olumlu duyguları ortaya çıkarabilmek amacıyla gerekli olan teorik ve pratik alt yapıyı oluşturur. Bu durum da seçimlerinde daha bilinçli ve doğru karar verebilmesi için önemli bir unsurdur. Rousseau'ya göre doğal duruma yani eskiye dönüş imkânsızdır yalnızca eğitim aracılığıyla iyileştirmeler yapabiliriz.

Rousseau'nun, insanı felsefesinin gölgesinde ele aldığını görmekteyiz. Aynı durum Russell'da da mevcuttur. Russell'ın insan yorumunda yaşamış olduğu çağın etkisini çok net

bir şekilde hissetmekteyiz. Ona göre insanın üç yönü bulunmaktadır. Bunlar din, ahlak ve siyasi yapıdır. İnsan kendisini bu oluşumların içerisinde bulur. İnsanın hayatında din, tabiat karşısındaki güçsüzlüğüne karşı kendisini koruyacak ve sığınacak güç arayışına bağlı olarak ortaya çıkmıştır ve toplumsal uygulamalarla tüm benliğini çevrelemiştir. İnsanlarda var olan tutku ve zaafkar karşısında yanlış yapma kaygısı dinin kabullenişini kolaylaştırmıştır. Russell'a göre din, bilinmezliği yani felsefedeki adıyla agnostisizmi ifade etmektedir. Russell Tanrı'nın varlığı ve yokluğu arasında bir bilinmezliği anlatan bu görüşü savunsa da, din ve dini oluş içerisindeki yaratılışımıza dair merak ettiğimiz konulara bilimin ışık olacağını belirtir. Ona göre din, yanlış uygulandığında insanın özgürlüğünü kısıtlayan ve onu korku dolu, mutsuz bir insan haline getirir. Fakat dini, manevi bir güç olarak algılayıp, daha iyi bir yaşam sürebilmemiz için kurallar sistemi olarak görürsek işte o zaman yarara çevirebiliriz. Ahlak ile din birbirine paralel ilerler. Olumsuz bir şekilde uygulandığında baskı, korku oluştururken; olumlu algılanışında toplumsal uyumu ve bireysel mutluluğu sağlar. Son olarak siyasi açıdan baktığımızda ise Russell da insanı, Rousseau gibi toplumsallaşmanın zorunlu sonucu olarak görür. İnsanların birbirinden farklı çıkarılara sahip olması nedeniyle kaos ortamı oluşabilir, bu durum da bireyin korunması için önemli bir faktördür.

İki filozofun çocuk eğitimine bakış açılarına baktığımızda birçok ortak yön ile karşılaşmaktayız. Bunları maddeler halinde inceleyecek olursak:

- Her iki filozof da çağlarının ötesinde bir pedagojik anlayışa sahiptir.
- Ortaya koymuş oldukları düşüncelerle çok sert eleştirilere maruz kalmışlardır. Hatta bu düşünceleri nedeniyle cezalandırılmışlardır.
- Yaşamış oldukları dönemdeki sosyal, kültürel, dini, siyasi birçok öğeden etkilenmişlerdir. Bu öğelerin izlerini, eğitim görüşlerine de yansıtılmışlardır.
- Her ikisi de çocuğun gelişimini birbirinden farklı dönemlere ayırarak ele almışlardır.
- Eğitimin doğru uygulanabilmesi için ebeveyn bilincine önem vermektedirler.
- Bir çocuğun eğitiminden öncelikli sorumlu olan kişiler anne- babadır. Çevre, çocuğu ikinci planda etkiler.
- Eğitim, doğum öncesi dönemden başlanarak, ömür boyu devam eden bir süreçtir.
- Çocuk bir birey olarak algılanır. Değer olgusu oldukça önemlidir böylece çocukla duygudaşlık sağlanır.
- Çocuğun doğru bilgiyi bilimsel metotlarla elde edebileceğine inanırlar.
- Öğrenme sürecinde çocuğu merkeze alırlar. Aktif olan çocuk, yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatını elde etmiş olur.
- Her iki filozofun da eğitimdeki amacı insan tabiatına ters düşmeyen bir sistem kurmaktır.

- Her iki filozof, eğitim noktasında modern görüşlere sahip olsalar da tüm bu görüşlerinin temelinde erkek çocuklar vardır.
- Eğitimde kız çocuğun rolü sadece iyi bir eş olabilmek için gerekli alt yapıyı oluşturmaktır. Bu konuda kız çocuklarına zarafet ve cinsel bilgiler yönünden eğitim verilir.

Rousseau ve Russell'ın çocuk eğitimi konusunda ortak ilerledikleri genel görüşlerini bu şekilde özetlemek mümkündür. Öte yandan çocuğun gelişim dönemlerindeki önemli noktaları iki filozofun görüşleri doğrultusunda kısa bir değerlendirmesini yapacak olursak şunları söylemek mümkündür.

Rousseau; çocuğun gelişim sürecini beş bölüm halinde ele alır ve bu dönemlerin her birinin, çocuğun hayatında önemli bir kazanımı temsil ettiğini belirtir. Bebeklik dönemi ile başlayan bu ilk süreci, yaşamın en savunmasız hali olarak kabul eder. Bu dönemde çocuğun ilk duyularının duyguları olduğunu söyler çünkü bilinç tam anlamıyla aktif değildir. Bu dönem insanlığın doğa durumuna en yakın olduğu andır. Bu nedenle Rousseau, yaratılışın verdiği saflığı ve iyiliği korumak için bazı noktalara özen göstermemiz gerektiğini belirtir. Örneğin; bebeklerin kundağa sarılması, açık havada oksijen ile büyütülmesi, sık sık ilaçla dışarıdan müdahale edilmemesi, doğal gıdalarla beslenmesi, yün yorgan ve yastıkta yatması, temizliğine ve uyku düzenine önem verilmesi anne babalara tavsiyeleri arasındadır. Görüldüğü üzere Rousseau, çocuğu natürel bir ortamda büyütmenin önemini belirtmektedir. Bugün çocuk doktorlarının ve pedagogların sıklıkla tavsiyede bulunduğu bu bilgiler onun çocuğun yetiştirilmesindeki başlangıç noktasıdır.

Russell, eğitimin anaokulu, on dört yaşından önce öğretim programı ve üniversite dönemi olarak genel anlamda üç dönemde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu dönemlerin ilki olan bebeklik sürecini, hayata dair alışkanlıklarımızın ve kişiliğimizin oluştuğu dönem olarak değerlendirir. Bu nedenle bebeklik çağını, diğer gelişim çağlarından ayrı bir yere koyar. Bebekler doğdukları an itibarıyla ne iyi ne kötüdürler. Çevrenin etkisiyle belirli alışkanlıkları edinirler. Bu noktada anne babaya büyük sorumluluklar düşmektedir. Dış dünyayı anlama ve tanıma isteğinde olan bir çocuğa bizlerin sunmuş olduğu dönütler aracılığıyla olumlu ya da olumsuz davranış kazanımları oluştururuz. Hedeflediğimiz alışkanlıkların oluşumunda dikkat edilmesi gereken en önemli faktör çocuğa doğru zamanda, doğru pekiştirici yani övgü uygulayabilmekte saklıdır. Yine aynı şekilde istenmeyen ve yanlış bulunan bir durum karşısında gururunu incitmeden yapılacak olan yergi ile sağlıklı bir alışkanlık edinme sürecini sağlamış oluruz. Ona göre bebek, geleceğin yetişkinidir; göz önünde bulundurulması gereken ve her zaman bu gerçeğe uygun bir şekilde devam edilmesi gerekmektedir.

İki filozof da bu dönemde çocuk ile kurulan duygusal bağa önem verirken Rousseau, geçmişte olan doğal yapısını korumaya çalışır; Russell ise geleceğe dair alışkanlıkları oluşturmayı hedefler.

Rousseau'da çocukluk dönemini incelediğimizde, ilk olarak bu dönemin bir keşif süreci olduğu gözümüze çarpar. Bebeklik döneminde duygusal olan dürtüler, bilinçli hale gelir ve düşünceler oluşur. İnsan zihni ancak düşünceler oluştuğu zaman nitelikli hale gelmektedir. Okul hayatıyla tanıştığı bu yaş aralığında çocuk, birçok yeni bilgiyle tanışarak bebeklik döneminde yarı aktif olan zihnini aktifleştirir. Çocuk bu dönemde kendinin ve çevresindeki insanların farkına varır. Toplum içerisinde yaşamış olmanın verdiği kuralları tanır ve başka insanların da belirli haklara sahip olduğunu anlayarak duygudaşlık geliştirir. Burada önemli olan nokta kendi haz ve zaaflarının kontrolünü de dış etkenler nedeniyle sağlayabilmesidir.

Russell ise bu dönemi bir davranış ya da alışkanlık kazandırma sürecinden bağımsız olarak ele alır. Çünkü yaşamın ilk altı yılında bunlar oluşmuştur sonrasında ise yeni deneyimlerle zenginleşmektedir. O, bu dönemde günümüzdeki ifadesiyle 'temel eğitim'in zeminini oluşturmaktadır. Russell her insanın, her alanda yetenekli ve uzman olamayacağını belirtir fakat herkesin temel nitelikteki bu bilgilerle çevrili olmasını ister. Bu nedenle hayata dair bilinmesi gereken temel bilgileri kategorize eder. Neler öğretilebileceğine karar verildikten sonra, konuların hangi sırayla ve hangi yöntemle sunulacağına dair bir planlama içerisine girer. Ona göre temel derslerin hiç biri öğrenilmeyecek derecede zorluğa sahip değildir, yeter ki doğru metot uygulansın. Ayrıca bu dönemde önemli olan diğer bir unsur ise çocuğun merakını ve isteğini artıracak öğretim yöntem ve tekniklerini bilmekte yatmaktadır. Çocuk ne kadar öğrenmeye aç olursa o kadar yeni bilgi ile tanışma fırsatı yakalar.

İki filozofun bu dönemde ele aldığı konu başlıkları farklılaşmaktadır. Rousseau kişiliğin gelişimi yönünde yeni kazanımlar ortaya koyarken, Russell akademik gelişim üzerinde durmaktadır. Filozoflar genel anlamda bu dönemde birbirlerini destekleyici düşüncelere sahip olsalar da ağırlık merkezlerinin farklı olduğunu görmekteyiz.

Rousseau, ergenlik ve ardından gelen genç yetişkinlik dönemine ilişkin ise şu görüşlere sahiptir: Çocuk buluş dönemi ile birlikte bir değişim sürecinin içerisine girer. Bu değişim hem fiziksel hem de duygusal anlamda büyük bir yenilenmedir. Günümüz eğitim uzmanları da tıpkı Rousseau gibi bu dönemi tasvir etmişlerdir: Onlara göre, "Ergenlik, zihnin ve duyguların bahar temizliği" dir. Çocuk bu dönemde kendi gücünün farkındadır fakat hâlâ büyüme ve büyümeme arasında bir yere sıkışıp kalmıştır. Cinsel dürtülerinin daha çok farkında olarak bu konuda aklındaki soru işaretlerine cevap bulmaya çalışır. Geleneksel

yaklaşımlar nedeniyle ayıp ve günah olarak nitelendirilen bu konuda çocuğun bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü Rousseau'ya göre çocuk artık evlilik yolunda bir gelişime sahip olmaya başlamıştır. Rousseau, çocuğun son gelişim döneminde özellikle kız ve erkek ilişkileri üzerinde durarak kız çocuklarının nasıl bir eğitim sürecine tabi olması yönünde görüşlerini açıklamıştır. Ona göre, kız çocuklarının eğitimi farklıdır. Kız çocuklarına annelik ve iyi bir eş olabilme adına bazı nitelikler kazandırılmalıdır.

Russell ise gelişimin son döneminde çocukların artık uzmanlık alanlarına göre ayrılmasını önerir. Bu yaşa kadar almış olduğu zihinsel, kişilik ve ahlak gelişiminin bir bütünü olarak belirli bir alanda işe yönelmelidir. Tıpkı Rousseau'da olduğu gibi evlilik yönünde belirli bilgilerle eğitilmelidir, özellikle cinsellik konusunda. Russell, kız çocuklarının cinsellik bilgisi yönünden eğitim sürecinde olabileceğini belirtirken tıpkı Rousseau gibi kızları ikinci plana atmıştır.

Son olarak iki filozof da gelişimin son döneminde çalışma hayatı, evlilik ve cinsellik bilgisi üzerinde durarak ortak bir görüş çizgisinde hareket etmişlerdir. Eğitim görüşlerinde Russell'ın, Rousseau'dan etkilenmiş olduğu birçok görüşe rastlamaktayız. Russell'ın, eserlerinde sıklıkla eleştirdiği Rousseau'nun izinden gitmesi gizli bir hayranlığın sonucudur.

Bu iki filozofun ahlak konusundaki görüşlerine bakacak olursak karşılaştıracığımız tablo şudur. Rousseau yalnızca aklın değil, duyguların da insanın ayırıcı niteliği olduğu görüşüyle karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş Klasik Aydınlanma filozoflarından ayrıldığı temel noktadır. Ona göre duyguya sahip olmak için herhangi bir bilgiye ihtiyacımız yoktur; bütün erdemlere dair izler kalbimizdedir. İnsan, doğa durumundayken belli ahlaki ayrımları yapamaz; bunun nedeni ise henüz mülkiyet kavramının ortaya çıkmamasıdır. Nasıl ki hayatımıza toplumsallaşma olgusu girdiyse ve buna bağlı olarak mülkiyetle tanıştıysak işte o zaman adalet ve adaletsizlik ilişkilerimizde var oldu. Rousseau'ya göre toplumun bir parçası olduğumuz için ahlak hayatımızda olmalıdır. Çünkü ahlak kuralları tabiatımıza aykırı olmadığı sürece bizim mutluluğumuz için vardır. Bu yüzden korkulacak bir alan değildir. Çocuklara da bu yönde bir eğitim verilirken öncelikle insan sevgisinin öneminden başlanmalı ve vicdanlı bir birey olmanın neden gerekli olduğu onlara hissettirilmelidir.

Russell, insanı değerlendirdiği temel alanlardan biri olan ahlak için pratikliği olan bir görüş yansıtmıştır. Ahlak için öncelikle 'kabul edilebilir' ve 'kabul edilemez' ayrımına giderek davranışları iyi ve kötü olarak sınıflandırır. Yapılan eylemlerin bireye zarar vermesi ya da toplumu etkilemesi Russell için kabul edilemeyen gruptadır. Bu nedenle bir davranışın iyi olması için aklın ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir. Zihnin kabul ettiği doğru, ahlaki olandır. Ayrıca ahlak eğitiminde en önemli aktarım aileden geçmektedir. Özellikle

bebeklik döneminde çocuğa kazandıracığımız alışkanlıklarda örnek tutum ve davranışlarımızın olması ahlaki eğitim için olmazsa olmaz kuraldır.

Ahlak anlayışlarına baktığımızda iki filozofun ortak paydası, korkulan bir unsur olmadan mutlu bir yaşam için faydalanmaktır. Russell bu konuda daha detaylı ve pratik bir çalışma alanı sunarken, Rousseau'nun daha mutluluk odaklı bir ahlak anlayışa sahip olduğu söylenebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tartışma ve Sonuç

Her biri birbirinden farklı kalıtsal özelliğe, çevresel faktöre, toplumsal geleneğe sahip veya farklı eğitim sistemiyle yetişse de aslında dünyada her çocuk keşfedilmeyi bekleyen bir hazinedir. Ailenin en küçük bireyi olarak hayata katılmış olsa da toplumun geleceği çocuğun büyüme serüveninde gizlidir. İşte bu nedenle çocuğu tanıyabilmek, onun gözleriyle hayata bakabilmek ve en sonunda iyi bir yetişme sürecine tabii tutabilmek anne-babaların, eğitimcilerin ve filozofların temel sorunu olmuştur. Eğitimde her geçen gün yeniliklerin gündeme geldiği ve daha iyisi için çalışıldığı bir çağda, geçmiş bilgi ve deneyimler yol gösterici niteliktedir. Bu konuda felsefe tarihine yöneldiğimizde geleneksel eğitim anlayışlarına meydan okuyan iki ismi: Jean Jacques Rousseau ve Bertrand Russell'ın felsefi görüşleri üzerine inşa edilmiş eğitim çalışmalarını inceledik. Günümüz eğitim sistemiyle birbirini destekleyen yönleri olduğu kadar tutarsız ve yanlış görüşlerle de karşılaşmak mümkündür.

Rousseau'nun çocuğa yaklaşımı, özellikle de onu değer algısıyla yorumlaması yaşadığı çağda genel uygulamalara aykırı bir tavidir. Bebeklik döneminden başlayarak genç bir yetişkin olana kadar onu ince ince işleyerek mutlu bir çocuk yetiştirmeyi hedeflemiştir. Ama Rousseau'nun yaşam hikâyesinde dikkatimizi çeken unsur kurduğu bütün sistemi yok etmektedir. Bunun nedeni evliliğinde beklentilerine karşılık bulamayan Rousseau'nun çocuklarına bakamayacağı bahanesiyle onları yetimhaneye terk etmesidir. Evliliğin iyi ya da kötü ilerlemesi tamamen eşler arasındaki bir problem iken Rousseau bunu kendi çocuklarıyla cezalandırmıştır. *Emile* adlı eserinde sıklıkla vurguladığı anne ve babanın çocukla kurmuş olduğu duygusal bağı ve güvenli bağlanmayı kendi çocuklarıyla gerçekleştirememiştir. Bu nedenle kendi hayatında pratikte uygulaması olmayan bir görüş ortaya koymuştur. Yine de başka insanların hayatlarında ufuk olabilmıştır.

Rousseau'nun tüm felsefe problemlerinin temelinde doğal durum yatmaktadır. Bu çocuğun yetiştirilmesinde de esas aldığı bir durum olmuştur. Çocuğu tabiatına uygun bir şekilde büyütme fikri, bugün üzerine sayısız bilimsel çalışma ve uygulamanın yapıldığı bir konudur. Peki, değişen yaşam şartlarıyla bunu ne derece gerçekleştirebiliriz? Rousseau'nun

hayalini kurduğu yetiştirme tarzı artık çok nadir bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Kentleşme; trafik sorunu, yeşil alanların azaltılması, çevre kirliliği gibi sorunları doğururken; yaşam şartlarının zorlaşması ile güven duygusu azalmış ve açlık probleminin artmasıyla hırsızlık gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Böyle bir ortamda ise anne-babalar çocuklarını rahatça açık alanlarda serbest bırakamayıp, özgürlüklerini kısıtlarken, özellikle son zamanlarda kanları donduran çocuk istismarları ve çocuk cinayetleri bu tedirginliği daha çok artırarak annesinin elini bıraktığı an tehlike ile karşılaşma ihtimali olan fanus içerisinde büyüyen çocukların var olmasına neden olmaktadır.

Rousseau'nun hayalindeki mutlu çocuk imgesinde ebeveyn ayağı sağlansa bile toplumsal ayağında devam eden sıkıntı nedeniyle aksamaların yaşanılması kaçınılmazdır. Fakat bu problem kalıcı ve çaresiz değildir. Eğitimin gücü ile toplumsal sıkıntılar iyileştirilebilir. Bu iyileşmenin, kısa sürede olmasa da eğitimin uzun vadede ki etkisiyle sağlanması mümkündür.

Russell ise mutsuz evlilikleri ve baba rolü arasında kalmış çok yönlü bir filozoftur. Yapmış olduğu iki evliliğinde hüsrana sonulanması ve bu süreçteki duygu durumuna binaen çocukların dünyasına yönelmiştir. Yalnızca bununla da kalmayıp açmış olduğu anaokuluyla görüşlerini deneme ve gözleme fırsatı elde etmiştir. Bu durum Rousseau'ya göre daha gerçekçi ve uygulama alanına indirgenen bir eğitim görüşünü sunmaktadır. Russell bu çalışmalarının temelinde olan analitik felsefede kullanmış olduğu çözümleme sistemini, eğitim anlayışında da ilmek ilmek işlemektedir. Ancak yaşamış olduğu çağda hâkim olan dini dogmalardan ne kadar uzaklaşmaya çalışıp, aklın gölgesine sığınsa da yine de insanı dinden bağımsız göremez. Bu durumun esintileri de haliyle eğitim anlayışına yansımıştır.

Russell'ın özellikle öğretim alanındaki katkıları şu an uygulanan modern sistemin bel kemiğini oluşturmaktadır. Montessori eğitim ile başlayıp, temel eğitim ile devam eden akışta yapılandırarak öğrenmenin olduğunu görmekteyiz. Çocuğun öğrenme süreci öncesinde hazırbulunuşluğunun dikkate alınması ve sonrasında çeşitli materyal ve öğrenme sahalarında yaparak-yaşayarak öğrenmesi bilgiyi kalıcı kılmaktadır. Bu çalışmaların aktarıcısı olan öğretmene vermiş olduğu değer araştırmada dikkati çeken diğer unsurdur. Öğretmenin bir çocuğun kaderini değiştirebileceğine inanır ve öğretmenliği bu mesleğe aşık kişilerin yapması gerektiğini belirtir. Yani eğitim üç sacayağı olan; aile, öğretmen ve çocuk unsurlarını sistemde yerli yerine koyar.

Tam bu noktada iki filozofunda modern eğitim için katkılarını görmekteyiz. Bugün dünyada örnek gösterilen eğitim sistemlerinin arkasında iyi bir felsefe ile karşılaşmaktayız.

Bu felsefeyi ülkelerin eğitim bakanlıkları planlasa da özellikle öğretmenlerin bu konuda söz sahibi olması önemlidir. Sahanın içinde yani çocukların arasındaki deneyim ve izlenimleri felsefenin gücü ile birleştirirsek her çocuğa ulaşılır ve başlangıçta ifade ettiğimiz hazineyi bulmuş oluruz.

Öneriler

- Felsefe ve eğitim iç içe olmalıdır. Birbirlerinden aldıkları güçle her iki alan, karşılaşılan sorunlara çözüm bulabilecektir.
- Felsefe yalnızca yetişkinlerin uğraşı olmamalıdır. Çocuklarda sınırsız olan merak duygusu ile birçok yeni bakış açısı elde edebiliriz.
- Çocukların kendilerini değerli hissetmesi için özgürce kendilerini ifade edebilme hakkına sahip olması gerekir. Zihnindekilerin cevabını buldukça yetişkinlik döneminde daha sağlıklı bir kişiliğe sahip olur.
- Eğitim ve öğretim sürecinde yalnızca öğretmenin kontrolünde olan sınıf algıları ortadan kaldırılmalıdır. Sınıfın ekip ruhunu oluşturması eğitimde kaliteyi artıracaktır.
- Filozoflarda da gördüğümüz üzere her öğretmen ve ebeveynin gelişim dönemlerini bilmesi gerekmektedir. Çocuğun o yaşa dair beklenti ve krizlerini ancak bu şekilde doğru ilerletebiliriz.
- Çocuğa değer vererek onu bir kalıp içine sokmamalıyız. Kendi sahip olduğu fitrat bizim ona zorla uydurmaya çalışacağımız yapıdan çok daha fazla değerlidir. Kendi tabiatına uygun bir şekilde ilerlemesinde ona rehber olmalıyız.
- Eğitimde somutlaştırma her zaman daha kalıcı öğrenmeler sağlayacağı için, beş duyu organını aktifleştirici bir öğretim planına sahip olunmalıdır.
- Çocukluk dönemine dair izlerin güzel tablolar oluşturabilmesi için ebeveyn yaklaşımlarına özen gösterilmelidir. Çünkü yüksek algısı ile çevreyi bir kayıt cihazı edasıyla kaydeden bir çocuk ilerleyen süreçte bizden gördüğü olumsuz durumları davranış haline getirebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. K. (2007). Bertrand Russell'in eğitim görüşü (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 211425).
- Akdemir, F. (2010). Aydınlanma ve modernitenin romantik eleştirmeni Jean Jacques Rousseau. *EKEV Akademi Dergisi*, 44, 61-72.
- Ateş, M. (2005). Ziya Gökalp ve çocuk edebiyatı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 95-114.
- Bakır, K. (2007). Jean Jacques Rousseau'nun natüralist eğitim anlayışı. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 103-122.
- Bakır, K. (2016). *Natüralist eğitim Jean Jacques Rousseau'da eğitimin toplumsal ve ahlaki temelleri* (1. baskı). Ankara: PEGEM Akademi.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1957). Eğitimin beş ilkesi. *Yeni Adam Dergisi*, 756, 22-30.
- Başerer, D. (2018). "Realizm ve eğitim", *Eğitim felsefesi* (F. Manav, ed.), (1. baskı) Ankara: PEGEM Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (19. baskı). Ankara: PEGEM Akademi.
- Cevizci, A. (2011). *Eğitim felsefesi* (1. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe sözlüğü* (8. baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe tarihi* (9. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Demirel, Ö. (2004). *Öğretimde planlama ve değerlendirme öğretme sanatı* (7. baskı). Ankara: PEGEM Yayıncılık.
- Eichhorn, W., Klaus, G., Buhr, M., Lange, E. & Alexander, D. (1985). *Çağdaş Felsefe* (A. Çalışlar, çev.), (1. baskı). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Elmalı, O. (2005). *Bertrand Russell'da ahlak felsefesi* (1. baskı). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Ergün, M. (2014). *Eğitim felsefesi* (4. baskı). Ankara: PEGEM Yayınevi.
- Ergün, M., Ergezer, B., Çevik, İ. & Özdaş, A. (1999). *Öğretmenlik mesleğine giriş* (1. baskı). Ankara: Ocak Yayınları.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (P. Yalçınoğlu & A. Ersoy, çev.), (4. Baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Gutok, G. L. (2006). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar* (N. Kale, çev.), (3. baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. & Yolsal, Ü. H. (2002). *Felsefe sözlüğü* (2. baskı). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Gül, F. (2002). *Bertrand Russell'da bilim, felsefe ve din* (1. baskı). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Dünya Edebiyatı.
- Kakıncı, T. (1968). *J. J. Rousseau kimdir? Liberalizm nedir?* (1. Baskı). İstanbul: Kitapçılık Limited Şirketi Yayınevi.
- Kant, I. (2015). *Seçilmiş yazılar* (N. Bozkurt, çev.), (1. Baskı). İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-88.

- Karakaya, Z. (2006). Çocuk felsefesi ve çocuk eğitimi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6, 23-27.
- Korkmaz, M. & Öktem, G. (2014). Rousseau'nun eğitim anlayışı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3, 174-186.
- Küken, G. (1996). *Felsefe açısından eğitim* (1. baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Montaigne, M. (2006). *Denemeler* (E. Çelik, çev.), (1. baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Oğuzkan, F. (2017). *Çocuk edebiyatı* (10. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Okutan, M., Aksoy, N., Özden, Y., Ekici, G., Kısaç, İ., Ergün, M., Öztürk, B., Türnüklü, A., Bacanlı, H. & Özdemir, A. (2003). *Sınıf yönetimi* (3. baskı). Ankara: PEGEM Yayıncılık.
- Oral, K. (1998). Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı Ekibinde Pedagog ve Danışmanların Rolü. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10, 217-220.
- Özden, H. Ö. & Elmalı, O. (2017). *İlkçağ felsefesi tarihi* (4. baskı). İstanbul: Bilge-Kültür-Sanat Yayınevi.
- Özden, H. Ö. & Elmalı, O. (2018). *Yeniçağ felsefesi tarihi* (1. baskı). İstanbul: Bilge-Kültür-Sanat Yayınevi.
- Özden, H. Ö. (2015). *İbn Sina Descartes metafizik bir karşılaştırma* (5. baskı). İstanbul: Dergah Yayınevi.
- Özüdoğru, Ş. (2005). *Eğitimci gözüyle çocuk eğitimi* (1. baskı). Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınevi.
- Parla, T. (1997). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri-2* (2. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1998). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı* (R. N. İleri, çev.), (6. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum Sözleşmesi* (M. T. Yalım, çev.), (1. baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008). *Siyasal fragmanlar ekonomi politik üzerine söylev* (İ. Yargız, çev.), (1. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2009). *Emile ya da eğitim üzerine* (İ. Yerbuz, çev.), (1. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2015). *Emile* (Ü. Akagündüz, çev.), (20. baskı). İstanbul: Selis Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2019). *Bilimler, sanatlar üzerine söylev* (S. Eyüboğlu, çev.), (9. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (1962). *Bilimden beklediğimiz* (A. Yakalıoğlu, çev.), (10. baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Russell, B. (1965). *Denemeler* (T: Araz, çev.), (1. baskı). İstanbul: Ataç Yayınevi.
- Russell, B. (1966). *Dünya görüşüm* (C. Yılmaz, çev.), (4. baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Russell, B. (1980a). *Dış dünya üzerine bilgimiz* (V. Hacıkadiroğlu, çev.), (1. baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Russell, B. (1980b). *Felsefe sorunları* (V. Hacıkadiroğlu, çev.), (1. baskı). İstanbul: Alaz Yayınları.
- Russell, B. (1996a). *Batı felsefesi tarihi-III* (M. Sencer, çev.), (5. baskı). İstanbul: Say Yayınları.

- Russell, B. (1996b). *Din ile bilim* (A. Göktürk, çev.), (7. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (1996c). *Eğitim üzerine* (N. Bezel, çev.), (3. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (1997). *Neden hristiyan değilim* (E. Özkan, çev.), (1. baskı). İstanbul: Dönüşüm Yayınları.
- Russell, B. (2002). *İktidar* (M. Ergin, çev.), (4. baskı). İstanbul: CemYayınevi.
- Russell, B. (2004). *Mutluluk yolu* (N. Özyürek, çev.), (10. baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Seggie, F. N. & Bayyurt, Y. (2015). *Nitel araştırma, yöntem, teknik analiz ve yaklaşımları* (1. baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, öğrenme ve öğretim* (19. baskı). Ankara: PEGEM Akademi.
- Serter, N. (1997). 21. yüzyıla doğru insan merkezli eğitim (1. baskı). Ankara: Sarmal Yayınları.
- Skirbekk, G. & Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan modern döneme felsefe tarihi* (E. Akbaş & Ş. Mutlu, çev.), (1. baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sönmez, V. & Alacapınar F. G. (2016). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemi* (4. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şenel, A. (1996). *Siyasal düşünceler tarihi* (6. baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tahsin, E. (1974). Jean Jacques Rousseau görüşleri ve demokratik sistem üzerindeki etkileri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, 40, 1-4.
- Taşkın, A. & Becermen, M. (2013). *Felsefe tarihi-II Rönesans, yeniçağ ve XIX. yüzyıl felsefesi tarihi* (1. baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Timuçin, A. (1987). Çağdaş düşünceye giriş. *Felsefe Dergisi*, 19, 31-35.
- Turgut, İ. (1991). *Eğitim üzerine felsefi bir deneme* (4. baskı). İzmir: Bilgehan Matbaası.
- Uçak, S. (2018). "Natürizm ve eğitim", *Eğitim felsefesi* (F. Manav, ed.), (1. baskı) Ankara: PEGEM Yayıncılık.
- Warburton, N. (2016). *Klasiklerle felsefe* (A. Fethi, çev.), (2. baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Wokler, R. (2003). *Rousseau: Düşüncenin ustaları* (C. Atila, çev.), (1. baskı). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi* (1. baskı). İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Yavuzer, H. (2016). *Ana, baba ve çocuk* (1. baskı). İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Yeşil, R. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ÖZ GEÇMİŞ

Erzurum 1992 Doğumlu Damla Melek ÖZDEN, Hacı Sami Boydak Anadolu Lisesi'nden mezun olduktan sonra 2010 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü'ne başlayarak 2014 yılında lisans eğitimini tamamladı. Dört yıl Erzurum Güneş okullarında Psikolojik Danışmanlık ve Rehber öğretmen görevinin ardından son bir yıllık süreç içerisinde halen devam ettiği Erzincan Doğa Okullarında görev yapmaktadır.

